

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

3'12⁽⁶⁹⁾

CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO

STOWARZYSZENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU

Wydawcy:

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu

61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 61 823 20 81, fax: 61 820 19 71
e-mail: kwartalnik@cdr.gov.pl www.cdr.gov.pl

Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu

60-637 Poznań, ul. Wojska Polskiego 28
tel.: 61 848 71 13 fax: 61 848 71 13
e-mail: sekretariat@seria.home.pl www.seria.home.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Mirosław Drygas, Maria Fazikova, Elena Horská,
Michał Jerzak, Edmund Kaca, Antonina Kalinichenko, Józef Kania,
Andrzej Kowalski, Stanisław Krasowicz, Jędrzej Krupiński,
Krystyna Krzyżanowska, Marek Mrówczyński, Walenty Poczta

Zespół Redakcyjny:

Redaktor naczelny: Andrzej P. Wiatrak

Sekretarz redakcji i redaktor językowy: Anna Kęszycka

Redaktorzy tematyczni:

Agronomia: Eugeniusz K. Chyłek, Ryszard Jaworski, Stefan Pruszyński

Doradztwo: Wenancjusz Kujawiński, Edward Matuszak, Sławomir Zawisza

Ekonomia: Roman Sass, Andrzej P. Wiatrak, Feliks Wysocki

Problematyka społeczna: Aleksandra Swulińska-Katulska, Sławomir Zawisza

Statystyka: Andrzej P. Wiatrak, Feliks Wysocki

Wspólna Polityka Rolna: Eugeniusz K. Chyłek, Andrzej P. Wiatrak, Roman Sass

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu
& Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2012

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmawska

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 25/2012, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI**ARTYKUŁY**

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK: Kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce oraz uwarunkowania ich zmian	5
SŁAWOMIR ZAWISZA: Przemiany systemu doradztwa rolniczego w Polsce w świetle potrzeb doradczych mieszkańców wsi	20
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Zadania publicznej instytucji doradztwa rolniczego w Polsce	35
MARIA JOLANTA ORŁOWSKA: Znaczenie pracy doradczej w rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi na przykładzie Kujawsko- Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego	50
TERESA NOWOGRÓDZKA, STANISŁAW SZAREK: Wyniki ekonomiczne gospodarstw ekologicznych w Polsce	62
DOROTA REMLEIN-STAROSTA, JOANNA KRZYMIŃSKA, KATARZYNA NIJAK, DARIUSZ DROŹDŻYŃSKI, STANISŁAW WALORCZYK, URSZULA DOPIERAŁA, RYSZARD JAWORSKI, MACIEJ SZŁYKOWICZ: Organizmy szkodliwe i entomofauna pożyteczna jako wskaźniki bioróżnorodności i stanu fitosanitarnego produkcji rolnej	73

INFORMACJE

ANTONI MICKIEWICZ, BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: Wspólna Polityka Rolna na lata 2014-2020 w świetle projektów rozporządzeń Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji Europejskiej	86
MAŁGORZATA BOJAŃCZYK: Kontrola korzystania ze środków unijnych kierowanych na rozwój obszarów wiejskich	100
ANNA PABICH: Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego w 2012 roku	110
NOWOŚCI WYDAWNICZE	119

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK: Development directions of rural areas in Poland and determinants of changes	5
SŁAWOMIR ZAWISZA: Transformations of agricultural counseling in Poland in view of counseling needs of rural areas inhabitants	20
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Tasks of the public agriculture advisory institution in Poland	35
MARIA JOLANTA ORŁOWSKA: Labour advisory role in the development of non-agricultural entrepreneurship in the country areas on the example of Kujawsko-Pomorskie Agricultural Advisory Centre	50
TERESA NOWOGRÓDZKA, STANISŁAW SZAREK: Financial results of organic farm in Poland	62
DOROTA REMLEIN-STAROSTA, JOANNA KRZYMIŃSKA, KATARZYNA NIJAK, DARIUSZ DROŹDŻYŃSKI, STANISŁAW WALORCZYK, URSZULA DOPIERAŁA, RYSZARD JAWORSKI, MACIEJ SZŁYKOWICZ: Harmful organisms and useful entomofauna as indicators of biodiversity and phytosanitary condition of agricultural production	73

INFORMATIONS

ANTONI MICKIEWICZ, BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: The Common Agricultural Policy for 2014-2020 in light of the proposed regulations of the European Parliament, European Council and European Commission	86
MAŁGORZATA BOJAŃCZYK: Control of the use of EU funds directed to rural development	100
ANNA PABICH: Employment in the Agricultural Advisory Centres in 2012	110
PUBLISHING NEWS	119

ARTYKUŁY

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
Uniwersytet Warszawski

KIERUNKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE ORAZ UWARUNKOWANIA ICH ZMIAN

1. Wstęp

O rozwoju obszarów wiejskich wiele ostatnio się mówi, że względu na różnorodne uwarunkowania i oczekiwania. Przemiany strukturalne obszarów wiejskich wynikają z wymogów gospodarki rynkowej, potrzeb przebudowy struktur rolnictwa i poprawy efektywności gospodarowania (a tym samym dochodów ludności rolniczej). Uwarunkowania są wielokierunkowe, dlatego też przy określaniu polityki rozwoju obszarów wiejskich należy mieć na uwadze, jakie one przyniosą skutki – obecnie i w przyszłości – w określonej dziedzinie, jak i w innych wzajemnie z nią powiązanych dziedzinach, a zwłaszcza w rolnictwie. Ponadto należy uwzględnić zasady rozwoju zrównoważonego, jakie są obecnie propagowane w Unii Europejskiej. Ma to szczególne znaczenie dla obszarów wiejskich, których gospodarka jest oparta na wykorzystaniu przestrzeni.

Biorąc pod uwagę potrzeby w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w niniejszym artykule podjęto próbę ukazania dotychczasowych działań Polski w zakresie kierunków rozwoju obszarów wiejskich i ich uwarunkowań w powiązaniu z realizowaną polityką rolną. W celu wyjaśnienia tych zależności w opracowaniu skupiono się na analizie następujących zagadnień:

- Charakterystyce działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w Polsce;
- Charakterystyce polityki wobec rozwoju obszarów wiejskich w Polsce;
- Zamierzeniach produkcyjno-środowiskowo-wiejskiego wymiaru polityki rolnej dotyczących rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w perspektywie 2020 roku.

Zagadnienia te są przedmiotem rozważań w niniejszym artykule (o charakterze przeglądowym), napisanym na podstawie analizy i syntezy obejmującej literaturę przedmiotu, dokumenty i dane statystyczne, informacje internetowe na ten temat oraz własne przemyślenia autora. Cel opracowania ma zarówno charakter poznawczy, jak i aplikacyjny.

2. Charakterystyka działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w Polsce

W 2008 roku działalność gospodarczą na obszarach wiejskich prowadziło 928,5 tys. podmiotów gospodarki narodowej, co stanowiło 24,7% ogółu podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON w kraju i było to trzykrotnie mniej niż w miastach. W porównaniu do 2003 r. ich liczba na analizowanym obszarze wzrosła o 79,1 tys., tj. o 9,3%, podczas gdy w miastach o 3,5%. Większość tych jednostek na obszarach wiejskich należało do sektora prywatnego (96,7%), identycznie, jak w miastach, przy czym najliczniejszą grupę stanowiły osoby fizyczne. Są to z reguły małe przedsiębiorstwa zatrudniające do 5 osób (ponad 93%) [Charakterystyka 2010, 77 i n.]. Największą koncentracją charakteryzują się strefy podmiejskie, gdzie lokuje się przede wszystkim zakłady usług budowlanych, transportowych, naprawczych i hurtowni. Ich liczba w przeliczeniu na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym przekracza tam na ogół wartość 1000 [Bański 2004, 14].

Liczba gospodarstw rolnych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą w 2010 r. wynosiła 54,7 tys. (2,9% ogółu gospodarstw prowadzących działalność rolniczą). W porównaniu do roku 2005, liczba omawianych gospodarstw zmniejszyła się o ponad 60%, przy czym głównie po 2007 roku. Odsetek gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza wzrastał wraz z powiększeniem powierzchni UR – od 1,4% w grupie obszarowej 0-1 ha do 16,3% w grupie 100 ha i więcej [Charakterystyka 2012, 78-79]. Dane te świadczą, że działalność pozarolniczą podejmują gospodarstwa rolnicze o większej sile ekonomicznej. Uzyskiwane oraz posiadane zasoby majątku trwałego gospodarstwa rolniczego pozwalają rozszerzać funkcję produkcyjno-przetwórczą oraz świadczyć usługi rolnicze i transportowe. Ponadto należy uwzględnić, że dopłaty unijne (zwłaszcza płatności bezpośrednie) mogą być czynnikiem hamującym aktywność zarówno w rolnictwie, jak i poza rolnictwem.

Wielkość wskaźnika przedsiębiorczości, liczonego liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców, kształtowała się na obszarach wiejskich w 2008 r. na poziomie 62,5, podczas gdy w miastach była dwukrotnie wyższa (121,5). Charakterystyczna była dynamika wzrostu tego wskaźnika w latach 2005-2008, która była także mniejsza na terenach wiejskich (o 4,6%) niż na terenach miej-

skich (o 5,3%). Z kolei analiza struktury podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON na obszarach wiejskich wskazuje, że pod względem klas wielkości w 2008 r. najliczniej reprezentowane były podmioty o liczbie pracujących do 9 osób (95,0% ogółu), a następnie – podmioty o liczbie pracujących od 10 do 49 osób (4,5%), podmioty o liczbie pracujących od 50 do 249 osób (0,5%), a podmioty o liczbie pracujących powyżej 250 osób, których liczba wynosiła 444, stanowiły 0,05% [Charakterystyka 2010, 77-78]. Wielkość wskaźnika przedsiębiorczości i struktura wielkości podmiotów gospodarczych potwierdza, że niedostateczne dochody mieszkańców wsi ograniczają możliwości szybszej dynamiki rozwoju i zmian strukturalnych. Jednakże zmiany te postępują, o czym świadczy spadek w latach 2003-2008 udziału podmiotów o liczbie pracujących do 9, a wzrost udziału podmiotów o liczbie pracujących od 10 do 49 osób [Charakterystyka 2010, 77-78].

Działające w środowisku wiejskim małe i średnie przedsiębiorstwa w większości zajmują się działalnością usługową (65,4%), przy czym usługi o charakterze rynkowym na obszarach wiejskich świadczyło 57,8% ogółu podmiotów i o charakterze nierynkowym 7,6%, a w miastach odpowiednio: 79,5%, 71,5% i 8,1%. Kolejnymi rodzajami działalności pod względem liczebności podmiotów zarejestrowanych na obszarach wiejskich w 2008 r. były przemysł i budownictwo (27,5% podmiotów), a następnie – rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo (7,1%). W 2008 r. 65,5% ogółu podmiotów prowadzących działalność na obszarach wiejskich należało do 4 sekcji: handel i naprawy (29,3%), budownictwo (15,2%), przemysł (12,3%) oraz obsługa nieruchomości i firm (8,6%). W porównaniu do 2003 r. na obszarach wiejskich zanotowano spadek liczby podmiotów zajmujących się działalnością rolniczą, łowiecką, leśną i rybacką (o 11,2%), a wzrost liczby podmiotów prowadzących działalność przemysłową i budowlaną (o 18,3%) oraz usługową (o 8,6%). Największe zmiany wystąpiły w sekcjach: ochrona zdrowia i pomoc społeczna – wzrost o 39,4%, budownictwo – o 34,9%, działalność usługowa – o 32,9%, obsługa nieruchomości i firm – o 18,1% oraz edukacja – o 17,8% [Charakterystyka 2010, 77-78].

Struktura działalności w poszczególnych branżach była zróżnicowana, ale obserwuje się, że największe znaczenie miała działalność związana z zaspakajaniem podstawowych potrzeb ludności lub związanych z produkcją rolniczą. I tak w działalności usługowej podstawową rolę miały usługi remontowo-budowlane (31,1%), usługi transportowe (27,0%) oraz remont maszyn i urządzeń (12,2%). Natomiast w działalności handlowej najważniejszą rolę spełniały: sklepy wielobranżowe (35,0%), sklepy spożywcze (31,4%) i sklepy przemysłowe (16,9%). Z kolei w działalności produkcyjnej najważniejszą rolę miały: rzeźnie i masarnie (24,3%), wytwórnie pasz (14,9%) i młyny (14,9%) [Biernat-Jarka 1999, 101-105.]. Gospodarstwa rolne najczęściej zajmują się prowadzeniem działalności pozarol-

niczej w handlu (19,5%), przetwórstwie przemysłowym (17,8%), budownictwie (5,1%) oraz w transporcie i magazynowaniu (4,8%). Najwyższy odsetek gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza występował w odniesieniu do:

- akwakultury – w grupie obszarowej 100 ha i więcej (30,8% ogółu gospodarstw tej grupy prowadzących działalność inną niż rolnicza),
- działalności usługowej z wykorzystaniem własnego sprzętu – w grupie obszarowej 50-100 ha UR (27,5%),
- agroturystyki – w grupie obszarowej 1-2 ha (23,4%),
- przetwórstwa produktów rolnych – w grupie obszarowej 100 ha i więcej (9,6%),
- przetwarzania drewna – w grupie obszarowej 2-3 ha (4,9%),
- rękodziela – w grupie obszarowej 0-1 ha (4,9%),
- wytwarzania energii odnawialnej na rynek – w grupie obszarowej 100 ha i więcej (1,5%) [Charakterystyka 2012, 79].

Najwyższy odsetek rolniczych gospodarstw rodzinnych prowadzących działalność pozarolniczą występował w województwach północnych i zachodnich, w których dotychczas była największa liczebność gospodarstw państwowych w rolnictwie oraz w woj. śląskim (20-33%). Z kolei najmniej takich gospodarstwach (ok. 10%) było w województwach typowo rolniczych i to niezależnie od struktury obszarowej gospodarstw rolniczych (lubelskie, mazowiecki, podlaskie i wielkopolskie) [Charakterystyka 2012, 80].

Struktura gałęziowa przemysłu na obszarach wiejskich jest silnie zróżnicowana. Najczęściej są to przemysł mineralny i elektromaszynowy, których kondycja w ostatnich latach nie jest najlepsza. Kolejne gałęzie związane są z przemysłem lekkim, w tym spożywczym. Charakterystyczne jest, że przemysł spożywczy w Polsce został oderwany od wsi i nadal koncentruje się w miastach. Na obszarach wiejskich znajdują się głównie małe zakłady (piekarnie, wytwórnie napojów bezalkoholowych, przetwórnictwo owocowo-warzywne i młyny). Podobnie mało znajduje się na wsi zakładów przemysłu drzewnego i papierniczego.

W ostatnich latach powstało wiele nowych zakładów w przemyśle przetwórstwa żywności na wsi, a możliwości w tym zakresie są jeszcze większe, o czym świadczy potencjał ludności wiejskiej i deklarowany rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich (oparty na lokalnych surowcach, m. in. z rolnictwa i leśnictwa oraz rozwijany przez gospodarstwa rolnicze, zwłaszcza wokół większych aglomeracji).

Na podstawie prezentowanych danych można sądzić, że dotychczasowy poziom rozwoju gospodarczego województw oraz zapotrzebowanie ze strony ludności miast i funkcjonujących tam podmiotów gospodarczych były czynnikami pobudzającymi aktywność ludności rolniczej w kierunku uruchamiania działal-

ności pozarolniczej. Z jednej strony uruchamiano działalność pozarolniczą na wsi we wszystkich województwach, przy czym w większości wokół dużych aglomeracji (warszawskiej i krakowskiej) oraz regionach o większym stopniu rozwoju (np. w woj. wielkopolskim i częściowo w pomorskim). Ponadto wiele prywatnych gospodarstw rolniczych powstałych z gruntów dawnych PGR zajmowało się działalnością pozarolniczą. W większości były to zakłady małe, związane głównie z prowadzeniem działalności o szybkim zwrocie kapitału (np. działalności rolniczo-przetwórczej). Z drugiej zaś strony odwrotna sytuacja występowała w pozostałych województwach (w większości), gdzie potrzeby takiej aktywności – na skutek bezrobocia rejestrowanego i ukrytego – były największe, ale nie były realizowane ze względu na brak pieniędzy. Ponadto obserwowano zmniejszenie działalności zakładów przemysłowych na wsi, które kooperowały z dużymi zakładami przemysłowymi, jako następstwo obniżenia ich zdolności wytwórczych (ujemny efekt mnożnikowy).

3. Charakterystyka polityki wobec rozwoju obszarów wiejskich w Polsce

W Polsce, tak jak i w Unii Europejskiej, przez długi okres nie zajmowano się rozwojem wsi, a jedynie rozwojem rolnictwa. Podejście takie wynikało przede wszystkim z polityki samowystarczalności i bezpieczeństwa żywnościowego, a wraz z tym także z dążeniem do rozwiązania problemów dochodowych i społecznych ludności rolniczej oraz wyrównywania dysparytetów dochodowych [Tomczak 2009, 20 i n.; Zawaliska 2009, 90]. W tym podejściu podstawą był produkcyjny wymiar polityki rolnej, a uzupełniający charakter miał społeczny wymiar polityki rolnej. W rezultacie rozwój wsi był pochodną sprawą rozwoju rolnictwa i przemian strukturalnych w rolnictwie. Takie podejście utrzymywało się do czasów transformacji systemowej w Polsce, mimo iż w latach osiemdziesiątych XX wieku w dyskusjach naukowych wiele mówiono na temat wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich [Okuniewski 1991]. Natomiast wraz z procesami transformacji gospodarki polskiej, stowarzyszenia Polski z Unią Europejską i procesami akcesyjnymi nastąpiło szersze zainteresowanie procesami przemian obszarów wiejskich, co wiązało się z uwzględnieniem [Wiatrak 2010, 163-168]:

- wpływu produkcyjno-środowiskowego wymiaru polityki rolnej na rozwój obszarów wiejskich,
- wpływu produkcyjno-środowiskowo-wiejskiego wymiaru polityki rolnej na rozwój obszarów wiejskich.

Biorąc pod uwagę potrzeby modernizacji wsi i gospodarki wiejskiej w Polsce oraz doświadczenia krajów Unii Europejskiej i realizowaną przez nie politykę roz-

woju wsi w latach pięćdziesiątych XX wieku zwrócono uwagę na następującą problematykę [Woś 1998]:

1. Poprawę wykorzystania zasobów wsi i rolnictwa (ziemi, pracy i majątku), która będzie sprzyjała obniżeniu kosztów produkcji, zwiększeniu dochodów i polepszeniu warunków pracy ludności wiejskiej, a jednocześnie – procesom modernizacji i zmian strukturalnych w rolnictwie i jego otoczeniu;
2. Zapewnienie rozwoju przetwórstwa płodów rolnych i sfery obsługi rolnictwa oraz powiązania rozwoju przetwórstwa i rolnictwa;
3. Zapewnienie w miarę bezpiecznego i zrównoważonego zaopatrzenia w żywność, a więc bezpieczeństwa żywnościowego oraz stworzenie warunków dla żywności mającej *komparatywne walory*, a więc mogącej także konkurować na zewnątrz;
4. Wielofunkcyjny rozwój wsi i przestrzenne zagospodarowanie obszarów wiejskich, uwzględniające ochronę i kształtowanie środowiska przyrodniczego;
5. Zapewnienie ochrony środowiska naturalnego na terenach wiejskich oraz zabezpieczenie i wykorzystanie bogactw naturalnych;
6. Zapewnienie rozwoju infrastruktury społecznej na wsi i warunków życia mieszkańców wsi (postęp socjalny).

Wyrazem takiego podejścia był „Program Spójnej polityki strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa” z 1999 r. i Program SAPARD z 2000 r., w których na rozwój rolnictwa patrzono przez pryzmat rozwoju obszarów wiejskich i całego agrobiznesu. Chociaż na obszarach wiejskich rolnictwo jest najważniejsze, ale jego przemiany strukturalne wymagają rozwiązania zagospodarowania produktów rolniczych oraz tworzenia zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich o zróżnicowanych funkcjach działalności. Programy te nawiązują do rozwiązań w UE. I tak w pierwszym z tych programów całościowe ujęcie polityki odnośnie agrobiznesu i obszarów wiejskich obejmowało trzy uzupełniające się komponenty [Spójna 1999]:

1. Kształtowanie warunków pracy i życia ludności wiejskiej, odpowiadających standardom cywilizacyjnym i pozwalającym mieszkańcom wsi realizować ich cele ekonomiczne, edukacyjne, kulturowe i społeczne – poprzez rozwój infrastruktury technicznej i społecznej, tworzenie warunków dla prowadzenia pozarolniczej działalności;
2. Przebudowa struktur sektora rolnego – poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw UE; wspieranie modernizacji gospodarstw rolniczych, wzmocnienie roli rolników na rynku produktów rolnych oraz wdrażanie postępu biologicznego;
3. Kształtowanie warunków rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich, ochrona zasobów środowiska przyrodniczego wraz z wiejskim dzie-

dzictwem kulturalnym – poprzez wspieranie inwestycji w zakresie ochrony środowiska, dotacje dla rolników stosujących metody produkcji rolniczej sprzyjające ochronie środowiska, dotacje dla rolników zalesiających grunty rolne, a zwłaszcza klasy VI (obejmującej 12% użytków rolnych), dofinansowanie działalności szkoleniowej i pokazowej z zakresu ochrony środowiska, stosowania zabiegów agrotechnicznych przyjaznych środowisku, eliminowania zagrożeń dla środowiska przyrodniczego, kulturalnego itp., ochronę i promocję twórczości ludowej.

Podobne działania – choć szersze – podjęto w Programie SAPARD, wraz instrumentami ich realizacji oraz w Sektorowym Programie Operacyjnym pt. „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”, Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006 i Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 [SAPARD 2004; SPO 2004; PROW 2004 i PROW 2006]. Realizacja wymienionych programów przyczyniała się do zmian strukturalnych rolnictwa i obszarów wiejskich, lecz nie były to zmiany znaczące. I tak realizacja Programu SAPARD przyniosła wymierne korzyści w zakresie dostosowania jakości i norm sanitarnych produkcji i produktów do wymogów UE oraz współpracy różnych podmiotów w jego realizacji [Kania 2003, 35 i n.; Grosse 2005, 3-4]. Jednakże jego realizacja nie wpłynęła znacznie na przemiany strukturalne, gdyż w większości ze wspierania skorzystały duże przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolne, w mniejszym zaś stopniu podmioty mniejsze. Wprawdzie wzrastały dochody rolników, ale przyczyniały się w istotnym stopniu do zmniejszania bezrobocia na wsi oraz uruchamiania nowych przedsięwzięć w rolnictwie i poza rolnictwem [Grosse 2005, 4-8]. Taka sytuacja wynikała z jednej strony z późnego uruchomienia realizacji Programu SAPARD, a z drugiej zaś – z dążenia do jego realizowania (wydatkowania środków) bez uwzględnienia założonych celów polityki rolnej i wiejskiej. Podkreślić należy, że Program ten nie miał regionalnego charakteru, a więc nie przyczyniał się do wyrównywania różnic przestrzennych, jakie występują w Polsce.

Analiza działań związanych z PROW i SPO oraz płatnościami obszarowymi w latach 2004-2006 oraz PROW w okresie od 2007 roku w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich także wskazuje, że wejście Polski do UE nie spowodowało istotnych zmian strukturalnych. Postępowała co prawda polaryzacja struktury gospodarstw, ale przy wyższym poziomie przyrostu gospodarstw największych ekonomicznie (z wyjątkiem gospodarstw powyżej 100 ha) [Charakterystyka 2010, 87 i n.; Urban, Szczepaniak i Mroczek 2009, 26-28 i Zegar 2009, 85]. Podkreślić należy, że mała skala przemian strukturalnych po wejściu Polski do UE wynika z tego, że wspólna polityka rolna wpływa przede wszystkim na zwiększanie dochodów, ale nie na poprawę konkurencyjności sektora rolnego. Polityka ta jest nastawiona na

trwanie małych gospodarstw poprzez transfer dochodów, a w rezultacie nie sprzyja poprawie struktury rolnictwa i przemianom strukturalnym, które oddziaływałyby na zmniejszenie kosztów wytwarzania jako efektu skali i racjonalizacji nakładów. Ponadto wspierane są różne cele, często sprzeczne ze sobą, które nie sprzyjają przemianom strukturalnym rolnictwa i obszarów wiejskich, gdyż brakuje powiązania polityki rolnej i wiejskiej z polityką regionalną i strukturalną [Wiatrak 2010, 171-173].

Obecna polityka rolna, a zwłaszcza płatności bezpośrednie, hamują przepływ ziemi. Małą rolę nadal odgrywa dzierżawa i powiększanie tą drogą powierzchni gospodarstw rolnych. Płatności obszarowe nie są czynnikiem różnicującym warunki gospodarowania na obszarach wiejskich, a tym bardziej czynnikiem sprawczym przemian strukturalnych ze względu na podobne ich kształtowanie w przekroju województw. Płatności te – jeśli będą utrzymane w obecnej formule – w niewielkim stopniu będą racjonalizowały istniejącą strukturę obszarową rolnictwa, a stosunkowo nieduża kwota prawdopodobnie nie stanowi źródła inwestowania w działalność pozarolniczą i zmianę źródeł dochodu. Płatności obszarowe są natomiast ważnym źródłem uzupełnienia budżetów rodzinnych i zabezpieczenia odpowiedniego poziomu dochodów rolników, bez potrzeby podwyższania cen dla konsumentów. Możliwość uzyskania tych płatności – niezależnie od sposobu ich przeznaczania – sprzyja decyzjom ich pozyskiwania i to rolnicy w pełni wykorzystali. Ponadto przekazywanie ziemi za renty sprzyja poprawie struktury obszarowej, ale nie są to znaczące zmiany, ponieważ są w dużym stopniu połączone z przekazywaniem następcom gospodarstwa, a nie istniejącym gospodarstwom. Niemniej jednak należy uwzględnić ich pozytywny wpływ na zmianę luki pokoleniowej rolników, a tym samym na zmianę sposobu gospodarowania w rolnictwie.

Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej nie zyskało dużego zainteresowania, co było zarówno następstwem niewielkiej pomocy przeznaczonej na te cele, jak i braku możliwości zmian działalności oraz szukania alternatywnych dochodów w istniejącej strukturze produkcyjno-ekonomicznej obszarów wiejskich. Procesy zaś aktywnościowych działań nie spowodowała jeszcze zasadniczych zmian w sile ekonomicznej podmiotów w agrobiznesie. Jednakże należy uwzględnić, że są tworzone podstawy dalszego różnicowania poziomu gospodarowania i wyposażenia w majątek wytwórczy, które w przyszłości mogą pogłębić różnice regionalne. Obserwuje się bowiem, że proces inwestowania w gospodarstwa rolnicze i korzystania ze wsparcia unijnego zwiększa się wraz ze wzrostem siły ekonomicznej gospodarstw i ich zasobów wytwórczych, co znajduje odzwierciedlenie w większym poziomie wypłat dla województw o korzystniejszej strukturze obszarowej i wyposażeniu w majątek trwałe. Jednakże nie są to zmiany znaczące. Uwzględnić również należy to, że programy środowiskowe związane z obszarami Natura 2000 stwarzają bariery rozwojowe [Bołtomiuk 2010, 260 i n.].

Analizując aktywność przestrzenną w zakresie uczestnictwa w poszczególnych działaniach należy zwrócić większą uwagę na województwa południowe, o małym i średnim poziomie gospodarstwa, w których ta aktywność jest niska i prawdopodobnie nie będzie wzrastała ze względu na także niską ich siłę ekonomiczną. W tych województwach należy szerzej uwzględnić różnicowanie działalności na obszarach wiejskich w połączeniu ze zmianą struktury obszarowej gospodarstw. Takie działania należy uwzględnić i w innych województwach, ale na południu kraju są one niezbędne do zrealizowania w pierwszej kolejności. W związku z tym w dalszych działaniach szerzej należy uwzględnić instrumenty, które sprzyjają wzrostowi aktywności pozarolniczej i koncentracji ziemi, a wraz z tym inwestycjom.

W przemianach obszarów wiejskich należy sięgać po wiele instrumentów polityki gospodarczej i regionalnej, w tym szerzej wykorzystać możliwości jakie daje obecna perspektywa finansowa w odniesieniu do regionów, a nie tylko do regionów rolniczych. Obecna bowiem polityka w odniesieniu do obszarów wiejskich ma głównie charakter branżowy [Wiatrak 2008, 86-87]. Na rozwój obszarów wiejskich patrzy się bardziej poprzez pryzmat rolnictwa i ludności rolniczej oraz problemów do rozwiązania niż poprzez powiązane z ogólną strategią rozwoju kraju i działań związanych z jej realizacją. Takie ujęcie pozwala uwzględnić specyfikę obszarów wiejskich, ale nie jest podejściem optymalnym. Warto byłoby powiązać rozwój obszarów wiejskich z małymi miastami, których wpływ na funkcjonowanie wsi jest duży, a nie zawsze jest w pełni doceniany. Ponadto obecne plany zmiany struktury gospodarczej obszarów wiejskich nie są ze sobą w pełni powiązane, tzn. nie tworzą systemu oddziaływania. Warto byłoby pomyśleć o wsparciu procesu zmian poprzez mechanizm tzw. „większego uderzenia”, tzn. wzmocnienia instrumentów oddziaływania na zmiany poprzez programy krajowe i wsparcie ich ze środków krajowych oraz instrumenty prawne, które sprzyjałyby wykorzystaniu środków unijnych. Oddziaływanie na obszary wiejskie przez dotychczasową politykę gospodarczą i regionalną, w tym wsparcie ze środków unijnych, ma charakter instrumentu produkcyjno-ekonomicznego, ale poprzez finansowanie różnych działań i braku systemowego wsparcia oraz przy jednoczesnym braku „mocnego uderzenia” określonych działań spełnia ono także rolę instrumentu socjalnego. Taka sytuacja nie sprzyja zmianom strukturalnym, a w każdym razie opóźnia proces tych zmian. W związku z tym warto zastanowić się, jak zmienić tę sytuację oraz jakie podjąć działania, aby lepiej wykorzystać fundusze w perspektywie finansowej lat 2007-2013, a także w następnej w latach 2014-2020.

4. Zamierzenia produkcyjno-środowiskowo-wiejskiego wymiaru polityki rolnej dotyczące rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w perspektywie 2020 roku

Od lat dziewięćdziesiątych XX w. obserwuje się wzrost znaczenia w polityce rolnej rozwoju obszarów wiejskich, czego wyrazem są zmiany w podejściu do polityki rolnej w UE, związane z nową filozofią rozwoju rolnictwa, a mianowicie wielofunkcyjności rolnictwa – uwzględniającej płatności za ochronę naturalnego i kulturowego krajobrazu obszarów wiejskich oraz wspierania tego rozwoju. Wielofunkcyjność rolnictwa może być rozpatrywana na poziomie rolnika, gospodarstwa rolnego oraz rolnictwa jako sektora lub działu wytwórczego, czy też określonego terytorium [Wilkin 2010]. „Centralne znaczenie ma pojęcie wielofunkcyjnego rozwoju tego sektora opartego na godzeniu licznych funkcji poprzez kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i zachowania krajobrazu oraz podejmowanie przez gospodarstwa dodatkowych działań nakierowanych na dywersyfikację działań i efektów. Właściwe podejście do zrównoważonej produkcji rolnej pozwala w najpełniejszy sposób wykorzystać potencjał produkcyjny konkurencyjnych gospodarstw spełniających wymogi środowiskowe stawiane produkcji rolnej oraz zagospodarować potencjał małych i średnich gospodarstw produkujących głównie na potrzeby własne raz częściowo na rynek, pełniących umiarkowane i silne funkcje środowiskowe” [Strategia 2010, 10].

Wielofunkcyjność rolnictwa może występować obok wielofunkcyjności obszarów wiejskich, będąc ściśle z nią związana poprzez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, ustanawiający kierunki (osie) wsparcia rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013 [Rozporządzenie 2005, 9 i 14-26]. Takie podejście polityki rolnej na rozwój obszarów wiejskich można zdefiniować jako produkcyjno-środowiskowo-wiejski jej wymiar [Wiatrak 2010, 163-166], który jest obecnie podstawą przygotowanej strategii rozwoju obszarów wiejskich w perspektywie do 2020 roku. W omawianym dokumencie cel ogólny rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie 2020 r. określono następująco: „*Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjału, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju*” [Strategia 2012, 17]. Realizacja tego celu będzie odbywała się poprzez następujące cele szczegółowe [Strategia 2012, 17]:

- Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej;
- Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe;

Cel 4. Wzrost konkurencyjności sektora rolno-spożywczego;

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Wszystkie wymienione działania wskazują na potrzebę restrukturyzacji sektora rolnego i obszarów wiejskich poprzez ich powiązanie, ale odbywające się poprzez działania na rzecz środowiska przyrodniczego i lokalnego. Takie podejście może przyczynić się do zmian w strukturze wsi, ale nie należy spodziewać się natychmiastowych efektów. Celom szczegółowym zostały przypisane priorytety, a priorytetom kierunki interwencji. Strategia ta dosyć szczegółowo określa zakres celów i wynikających z nich zadań, a także ich powiązania z innymi programami. Podkreślić należy, że tylko część ze zdefiniowanych priorytetów i kierunków interwencji będzie realizowana przez programy na rzecz rolnictwa, rybactwa i rozwoju wsi, ponieważ niektóre z nich są częścią integralną dziewięciu innych strategii rozwoju, np. „Krajowej strategii rozwoju regionalnego – Regiony – miasta – obszary”, czy też „Strategii rozwoju zasobów ludzkich” [Strategia 2012, 49]. W planowanych działaniach zastosowano podejście systemowe, polegające na komplementarnym wykorzystaniu instrumentów wspierania rozwoju obszarów wiejskich w ramach dwóch filarów wspólnej polityki rolnej oraz polityki spójności. Oznacza to, że polityka rozwoju obszarów wiejskich powinna mieć dwa równoważne i dopełniające się filary – PROW i poświęcony obszarom wiejskim odrębny cel horyzontalny w ramach polityki spójności i polityki regionalnej realizowany przez poszczególne programy operacyjne.

Podejście systemowe, którego było brak w dotychczasowych programach i działaniach na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, wymaga też spójnego systemu instrumentów wspierania i powiązania z realizowaną polityką wiejską (przebieg strukturalnych wsi oraz wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich). Instrumenty wsparcia na rzecz rozwoju obszarów wiejskich powinny uwzględniać specyfikę regionalną i przestrzenne zróżnicowanie gospodarki wiejskiej. W związku z tym poszczególne instrumenty wspierania rozwoju obszarów wiejskich powinny być adresowane terytorialnie, a jednocześnie – niezależnie od ich umiejscowienia w poszczególnych programach – powinny być koordynowane na szczeblu regionalnym i krajowym. Ponadto powinien być to system elastyczny oraz łatwy do administrowania i adaptacji w miarę zmieniających się warunków zewnętrznych i wewnętrznych, a zarazem pozostawiający duży margines swobody do działania mechanizmu rynkowego.

5. Podsumowanie i wnioski

Z przeprowadzonych analiz wynika, że:

1. Polityka Polski – podobnie jak UE – przez długi okres nie zajmowała się rozwojem wsi, a jedynie rozwojem rolnictwa. Podejście takie było ukształtowane przez niedostateczny poziom zaspokojenia potrzeb żywnościowych w Polsce, niewykorzystany w pełni potencjał wytwórczy w rolnictwie i niskie dochody rolników. Takie podejście utrudniało przemiany strukturalne rolnictwa, a wraz z tym przemiany strukturalne obszarów wiejskich.
2. Zainteresowanie rozwojem obszarów wiejskich wystąpiło wraz ze zmianą ustroju i restrukturyzacją gospodarki polskiej poczynając od lat dziewięćdziesiątych XX w. Wyrazem tego był program „Spójnej polityki strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa” z 1999 r, i program SAPARD, w których na rozwój rolnictwa patrzono przez pryzmat rozwoju obszarów wiejskich i całego agrobiznesu. Zwrócono przede wszystkim uwagę na rozwój turystyki wiejskiej i infrastruktury, a w mniejszym stopniu na pozostałe funkcje, w tym obejmujące przetwórstwo produktów rolnych.
3. Jednakże wejście Polski do UE zahamowało procesy rozwoju obszarów wiejskich, gdyż Wspólna Polityka Rolna nie jest czynnikiem istotnych zmian strukturalnych, ponieważ w większości krajów unijnych już się one dokonały. Polityka ta wpływa przede wszystkim na zwiększanie dochodów, nie na poprawę konkurencyjności sektora rolnego. Nie sprzyja bowiem poprawie struktury rolnictwa i przemianom strukturalnym, które oddziaływałyby na zmniejszenie kosztów wytwarzania jako efektu skali i racjonalizacji nakładów. Obecna polityka rolna UE próbuje „leczyć”, natomiast z punktu widzenia Polski powinna budować, stwarzać podstawy efektywnych przedsięwzięć rolnych. W rezultacie zmiany strukturalne postępują powoli, mimo iż potrzeby w tym zakresie są duże
4. Oparcie polityki rolnej w Polsce na dyrektywach unijnych powoduje, że w Polsce występuje brak własnej polityki rolnej, mimo potrzeb przemian strukturalnych rolnictwa i obszarów wiejskich. Z jednej strony brak jest pełnej wizji polityki rolnej i wiejskiej, z drugiej zaś – nie jesteśmy do niej przygotowani, a zwłaszcza w odniesieniu do kierunków i instrumentów wsparcia. Obecnie wspierane są różne cele, często sprzeczne ze sobą, które nie sprzyjają przemianom strukturalnym rolnictwa i obszarów wiejskich.
5. Polityka rolna jest nastawiona na trwanie małych gospodarstw poprzez transfer dochodów. Jednocześnie polityka rolna przeszkadza towarowym gospodarstwom rolnym. Obecna polityka rolna, a zwłaszcza płatności bez-

pośrednie, hamują przepływ ziemi. Małą rolę nadal ma dzierżawa i powiększanie tą drogą powierzchni gospodarstw rolnych. Takie podejście utrudnia przemiany strukturalne rolnictwa, a wraz z tym obszarów wiejskich.

6. Obecne przejście od wspólnej polityki rolnej do wspólnej polityki rolnej i wiejskiej, wraz z rozwojem wielofunkcyjności rolnictwa i wielofunkcyjności wsi, wskazuje, że *rolnictwo, przemysł rolno-spożywczy i infrastruktura obszarów wiejskich* są – jak można sądzić – podstawowymi dziedzinami określającymi rozwój obszarów wiejskich, przy czym w niektórych jednostkach przestrzennych – w zależności od miejscowych warunków – wzrastać może znaczenie innej działalności gospodarczej.

LITERATURA:

1. Bański J. (2004): Możliwości rozwoju alternatywnych źródeł dochodu na obszarach wiejskich, „*Studia Rozwoju Obszarów Wiejskich*”, tom 5, 9-22.
2. Biernat-Jarka A. (1999): Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich. „*Zarządzanie i Edukacja*”, nr 3, 101-105.
3. Bołtromiuk A. (2010): Możliwości i problemy rozwoju obszarów wiejskich objętych Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000 – podsumowanie i rekomendacje [w:] Bołtromiuk A. (red.) „*Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*”, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 254-282.
4. Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010, GUS, Warszawa 2012.
5. Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r., GUS, US, Olsztyn 2010.
6. Grosse T. G. (2005): Ocena realizacji Programu SAPARD w Polsce. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, seria: *Analizy i Opinie*, nr 30, 2-7.
7. Kania J. (red.) (2003): *Efekty i doświadczenia z wdrażania Programu SAPARD. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego*, Kraków.
8. Okuniewski J (red.) (1991): *Zmiany społeczno-ekonomiczne w procesie modernizacji wsi i rolnictwa*”. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
9. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, wrzesień 2004.
10. Pozarolnicza działalność gospodarstw rolniczych 2002, GUS, Warszawa 2003.
11. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, MRiRW, Warszawa, grudzień 2006.
12. Rozporządzenie (WE) nr 1698/2005 Rady UE z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 277 z 21.10.2005.
13. SAPARD - program operacyjny dla Polski, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004 (wersja z dnia 5 listopada 2004 r.).

14. Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich , 2004-2006”, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004.
15. Spójna polityka strukturalna rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa, Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa lipiec 1999 r
16. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2011-2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi , Warszawa, grudzień 2010.
17. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012.
18. Tomczak F. (2009): Ewolucja wspólnej polityki rolnej UE i strategia rozwoju rolnictwa polskiego, Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa.
19. Urban R., Szczepaniak I., Mroczek R. (2009): Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa (synteza), Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa..
20. Wiatrak A. P.(2008): Kierunki rozwoju turystyki wiejskiej w świetle planów rozwojowych Polski. „Wieś i Rolnictwo”, nr 1, 74-87.
21. Wiatrak A. P. (2010): Analiza kierunków rozwoju obszarów wiejskich w UE oraz uwarunkowań ich zmian. „Zeszyty Naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu”, nr 139, 160-175.
22. Wilkin J. (red.)(2010): Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa..
23. Zegar J. (2009): Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego, Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
24. Zawalińska K. (2009): Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK

KIERUNKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE ORAZ UWARUNKOWANIA ICH ZMIAN

Słowa kluczowe: *wieś, rolnictwo, wielofunkcyjność, zmiany, rozwój, uwarunkowania, programy i strategie*

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule podjęto próbę ukazania dotychczasowych działań Polski w zakresie kierunków rozwoju obszarów wiejskich i ich uwarunkowań w powiązaniu z realizowaną polityką rolną. W celu wyjaśnienia tych zależności skupiono się na analizie następujących zagadnień: charakterystyki działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w Polsce, charakterystyki polityki wobec rozwoju obszarów wiejskich w Polsce oraz zamierzeń produkcyjno-środowiskowo-wiejskiego wymiaru polityki rolnej dotyczących

rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w perspektywie 2020 roku. Z przeprowadzanych analiz i rozważań wynika m. in., że wejście Polski do UE zahamowało procesy rozwoju obszarów wiejskich, gdyż Wspólna Polityka Rolna nie jest czynnikiem istotnych zmian strukturalnych, ponieważ w większości krajów unijnych już się one dokonały. Polityka ta wpływa przede wszystkim na zwiększanie dochodów, a nie na poprawę konkurencyjności sektora rolnego. Oparcie polityki rolnej w Polsce na dyrektywach unijnych powoduje, że w Polsce występuje brak własnej polityki rolnej, mimo potrzeb przemian strukturalnych rolnictwa i obszarów wiejskich.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF RURAL AREAS IN POLAND AND
DETERMINANTS OF CHANGES

Key words: *rural, agriculture, multifunctional, change, development, determinants, programs and strategies*

SUMMARY

This article attempts to present the current activities in Poland in the field of rural development trends and determinants in connection with the implemented agricultural policy. In order to clarify these relationships were analyzed following topics: - the characteristic of economic activities in rural areas in Poland, the characteristics of the rural development policy in Poland and activities resulting from the production-environmentally-rural dimension of agricultural policy for the development of rural areas in Poland in 2020. Analyses and considerations, which have prepared in this article, have indicated among others., that the Polish accession to the EU slowed down the process of development of rural areas, and the Common Agricultural Policy is not a factor of significant structural changes, which in most EU countries have already made. This policy affects primarily to increase revenue, but not applicable to improve the competitiveness of the agricultural sector. Based on agricultural policy in Poland on EU directives means that in Poland there is a lack of its agricultural policy, and also policy of structural change, despite the present needs of agriculture and rural areas.

e-mail: apw@mail.wz.uw.edu.pl

SŁAWOMIR ZAWISZA

*Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy*

PRZEMIANY SYSTEMU DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE W ŚWIETLE POTRZEB DORADCZYCH MIESZKAŃCÓW WSI

1. Wstęp

Instytucje doradztwa rolniczego w Polsce podlegają nieustannym zmianom, mającym na celu dostosowanie ich funkcjonowania do zmieniających się wymagań środowisk wiejskich oraz nowych uwarunkowań prowadzenia gospodarstw rolnych przez klientów doradztwa w kraju. Do podstawowych warunków sprawnego działania kadr doradczych należy stałe doskonalenie zarówno doradców pracujących z radzącymi się rolnikami, jak również usprawnianie instytucji funkcjonujących w systemie doradztwa rolniczego w Polsce. Jednym z elementów niezbędnych do tego jest systematyczna ocena działania systemu doradztwa rolniczego oraz ocena zdolności do zaspokajania potrzeb rolników.

Po integracji Polski z Unią Europejską (1 maja 2004 roku) uległy zmianom warunki finansowania sektora rolniczego w Polsce, a w ślad za tym pojawiły się nowe wymagania dotyczące organizacji doradztwa rolniczego. Z jednej strony, zgodnie z dyrektywami UE, Polska musiała dostosować działalność istniejących instytucji doradztwa rolniczego do ogólnie obowiązujących reguł, z drugiej zaś pojawiło się zjawisko powstawania coraz większej liczby prywatnych biur doradztwa rolniczego. Dotychczasowe instytucje świadczące usługi doradcze zyskują więc konkurencję na rynku usług doradczych, rolnicy zaś większą paletę wyboru spośród instytucji i firm oferujących swoje usługi doradcze. Stwarza to konieczność zwrócenia większej uwagi na jak najlepsze zaspokajanie oczekiwań i potrzeb rolników oraz stałe poprawianie własnej oferty dla klientów. Z punktu widzenia usprawniania systemu doradztwa rolniczego niezmiernie ważne jest diagnozowanie stanu jego działania oraz systematyczna ocena poziomu świadczonych usług doradczych przez wszystkie instytucje działające na rynku.

Jednym z najważniejszych etapów zmian stało się wprowadzenie nowych założeń rozporządzeniem Komisji Europejskiej 1782 z 2003 roku zobowiązującym państwa członkowskie do wprowadzenia z dniem 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa rolniczego, który ma wspomagać realizację projektów w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Według założeń, w systemie tym mogą funkcjonować różne instytucje oraz firmy wspierające rolników, w tym także prywatne. W Polsce istnieje obecnie coraz większe zróżnicowanie na rynku usług doradczych. Największe tradycje oraz doświadczenie w działalności doradczej mają wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego, będące państwową instytucją wspierającą rozwój wsi i rolnictwa. Równoległe, od wielu lat działa także tzw. branżowe doradztwo, realizowane przez firmy obsługujące rolnictwo, zwłaszcza sprzedające nawozy, środki ochrony roślin, nasiona czy maszyny dla rolnictwa. Tego typu doradztwo ma swoją specyfikę i jest najczęściej związane ze sprzedażą konkretnych środków do produkcji w połączeniu ze wsparciem doradczym dotyczącym wyboru najbardziej odpowiedniego produktu oraz właściwego zastosowania go w gospodarstwie po dokonaniu zakupu. W ostatnim okresie dynamicznie rozwija się także sektor prywatnych usług doradczych świadczonych przez wyspecjalizowane biura doradcze pobierające opłaty za świadczone usługi. Pojawiły się także możliwości komercyjnej działalności usługowej w państwowych jednostkach WODR, dzięki istniejącym regulacjom prawnym. Mamy więc do czynienia z coraz większą konkurencją na rynku usług doradczych w Polsce, co stwarza możliwości wyboru najlepszej oferty przez rolników oraz powinno motywować jednostki doradcze do podnoszenia poziomu swoich usług.

2. Rozwój doradztwa rolniczego w świetle integracji z Unią Europejską

Przemiany gospodarcze i społeczne w Polsce zostały znacznie przyspieszone przez proces integracji z Unią Europejską. Nowe uwarunkowania, związane z koniecznością dostosowania się do wymagań wspólnego rynku oraz przepisów regulujących funkcjonowanie różnych obszarów aktywności ekonomicznej, spowodowały reformowanie instytucji działających dotychczas w innych realiach. Największe nadzieje na przyspieszenie zmian wiązano z objęciem regulacjami Wspólnej Polityki Rolnej wsi i rolnictwa – sfery wymagającej znacznych nakładów finansowych dla dostosowania do standardów umożliwiających konkurowanie w ramach UE. Tempo przemian obszarów wiejskich jest uzależnione od wielu czynników, jednak zawsze zmiany te były skorelowane z troską o usprawnianie działalności doradczej, bez której trudno sobie wyobrazić unowocześnianie wsi i rolnictwa. Instytucją najdłużej działającą w tej sferze w Polsce są ośrodki doradztwa rolniczego, wydaje się więc naturalnym, że należy oczekiwać reformowa-

nia i dostosowywania do nowych wymagań przede wszystkim jednostek WODR w kraju. Oprócz WODR, na rynku usług doradczych funkcjonują inne firmy, jednak ich działalność jest w znacznym stopniu zdominowana przez sprzedaż konkretnych produktów, natomiast prywatne biura doradztwa, które powstały w ostatnim okresie nie doczekały się opracowań badawczych, które byłyby obecne w literaturze przedmiotu.

W ostatnich latach zmiany w Polsce następują niezwykle szybko. Integracja z Unią Europejską spowodowała konieczność dostosowywania się wszystkich sfer życia gospodarczego i społecznego do nowych warunków. Najbardziej oczekiwane zmiany jako efekt integracji nastąpiły na obszarach wiejskich, które w sposób wyraźny odbiegały rozwojem od standardów europejskich. Przemiany wsi i rolnictwa są wspierane dotychczas przez doradztwo świadczone w Polsce głównie przez państwowe jednostki doradztwa rolniczego. Jak wskazuje Matuszak [2003] także same ośrodki doradztwa rolniczego ewoluują wraz ze zmieniającymi się warunkami w otoczeniu. Zmiany te są zatem nieuniknione w okresie adaptacji do zadań związanych z przystąpieniem do UE. Ostatnia większa modyfikacja instytucji ODR miała miejsce na przełomie 2004 i 2005 roku. Nastąpiły też zapowiadane nowe rozwiązania organizacyjne od początku 2007 roku, które miały spowodować dostosowanie tej instytucji do wymagań stawianych systemom doradztwa rolniczego przez Unię Europejską [Kania 2006a, Matuszak 2005, Skórnicki 2005, Wiatrak 2006].

Ośrodki doradztwa rolniczego ewoluowały wraz z uwarunkowaniami otoczenia, w którym działają adaptując się do nowych zadań i wyzwań [Matuszak 2003]. Zmiany te w znacznym stopniu były spowodowane nowymi oczekiwaniami związanymi z członkostwem od 1 maja 2004 roku w UE i koniecznością dostosowania się do przepisów wspólnoty [Kania 2006, Matuszak 2005, Skórnicki 2005, Wiatrak 2006]. Jednym z nich było rozporządzenie Komisji Europejskiej 1782 z 2003 roku zobowiązujące państwa członkowskie do wprowadzenia z dniem 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa rolniczego [Kania 2006b; Skórnicki 2006]. Modyfikacje te wynikają także z nowych uwarunkowań finansowych, wśród których najważniejsze dotyczą zasad i finansowania Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2007-2013 [Kowalski 2006].

Państwowe doradztwo rolnicze w postaci sieci jednostek WODR było przez wiele lat największą i najbardziej sprawną instytucją świadczącą usługi doradcze. Jak wskazują Chyłek [1997] i Matuszak [2002] doradztwo państwowe odgrywało też główną rolę w dostosowaniu do integracji, wspierając rolników w przygotowywaniu wniosków o uzyskanie dopłat ze środków UE. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało wzrost oczekiwań środowisk rolniczych wymagających dalszej intensyfikacji pracy doradczej dla zaspokojenia ich potrzeb.

Intensyfikacja ta związana była przede wszystkim z doradztwem obejmującym dostosowanie działalności do warunków określonych wymogami UE oraz wsparciem pozwalającym na zagospodarowanie środków pomocowych [Wiatrak 2004]. W tym celu konieczne były zmiany prowadzące do powstania systemu doradztwa rolniczego, świadczonego przez różne instytucje, wzajemnie się uzupełniające i zróżnicowane pod względem finansowania [Wiatrak 2003]. W Polsce istnieje bowiem szereg podmiotów, które zajmują się świadczeniem różnych usług wspierających rolników, choć na odmiennych zasadach. Różnice są widoczne w programach i zasadach realizacji stosowanego wsparcia [Chyłek 1996]. Aby sprostać nowym wyzwaniom prowadzono w ośrodkach doradztwa rolniczego liczne szkolenia w celu przygotowania kadry doradców do nowych zadań [Matuszak 2003]. Zakres zadań dla doradztwa znacznie się powiększył wraz ze zmieniającą się polityką państwa oraz nowymi problemami jakie się pojawiły po wstąpieniu do UE. Następowaly zmiany jakościowe w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego oraz współpracy doradców z rolnikami [Matuszak 2002]. Dotyczyło to zwłaszcza realizacji podstawowych funkcji oraz najważniejszych zadań, jakie powinna podejmować kadra doradcza. Jak wskazuje Kujawiński [2003] należą do nich zadania: doradcze, oświatowe, informacyjne i upowszechnieniowe. Nowa sytuacja jaka pojawiła się po włączeniu Polski w strukturę UE dotyczy więc zarówno wiejskich środowisk rolniczych jak też pracowników ośrodków wspierających swymi poradami rolników.

Po integracji Polski z Unią Europejską przemiany polskiego rolnictwa i konieczność dostosowania się do standardów światowej gospodarki rynkowej wytyczyły ośrodkom doradztwa rolniczego wiele nowych zadań [Matuszak 2005]. Z doświadczeń krajów o podobnej strukturze gospodarstw rolnych, które wcześniej przystępowały do UE, a także z doświadczeń polskich związanych z wdrażaniem pomocy przedakcesyjnej, wynikało, że rolnicy będą potrzebowali pomocy w przygotowaniu dokumentacji niezbędnej do skorzystania z pomocy finansowej na rozwój i modernizację gospodarstw, co w konsekwencji spowoduje oczekiwane przemiany restrukturyzacyjne w rolnictwie i rozwoju wsi [Wiatrak 2003]. Włączenie Polski do Unii Europejskiej narzuciło wzmożoną pracę kadry jednostek i firm doradztwa rolniczego. Dotyczy to głównie doradztwa obejmującego dostosowanie do warunków określonych wymogami UE, a także pozwala na zagospodarowanie środków finansowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Doradztwo dla rolników to głównie doradztwo rolnicze i rolno-środowiskowe, natomiast doradztwo dla ludzi zamieszkujących na wsi to doradztwo w zakresie wielofunkcyjnego zagospodarowania wsi, doradztwo socjalno-ekonomiczne i wiejsko-środowiskowe [Wiatrak 2004]. Jednak może się zdarzyć tak, że niewielkie zasoby kadrowe kadr doradztwa rolniczego nie pozwolą na podjęcie nowych zadań bez

redukcji aktualnie realizowanych kierunków działalności [Matuszak 2003]. By sprostać nowym zadaniom związanym z integracją Polski z Unią Europejską, kadry doradcze są zmuszone zintensyfikować kontakty z rolnikami, producentami oraz innymi odbiorcami usług doradczych. Doradcy muszą być wśród odbiorców swoich usług i wsłuchiwać się w ich potrzeby. WODR powinien posiadać dobrze przygotowaną kadrę specjalistów oraz wiarygodną informację z wielu ośrodków naukowych i informacyjnych, a także decyzyjnych [Chyłek 1997]. Obecnie już wiadomo, że zwiększone potrzeby doradcze spowodowały powstawanie prywatnych podmiotów udzielających takiego wsparcia rolnikom.

Po 1 maja 2004 roku znacznie zwiększyły się szanse na rozwój gospodarczy obszarów wiejskich, dzięki objęciu wsi i rolnictwa w Polsce wsparciem finansowanym ze środków UE. Rozwój lokalnych środowisk wiejskich jest obecnie uzależniony w znacznym stopniu od aktywności mieszkańców wsi, w tym zwłaszcza lokalnych władz samorządowych oraz rolników, w pozyskiwaniu zewnętrznych źródeł finansowania. Same środki finansowe jednak nie wystarczą do dokonania zmian w funkcjonowaniu obszarów wiejskich. Istotą planowanych działań powinno być przygotowanie do wprowadzenia zmiany mentalności w zachowaniach mieszkańców wsi, po to aby wdrażanie nowych technologii w gospodarstwach, rozwój przedsiębiorczości, motywowanie do samozatrudnienia, ochrona środowiska, służyły rozwojowi wsi [Potok 2006]. Jednak aby mogło to nastąpić musi być także odpowiednio przygotowany program wsparcia udzielanego przez ośrodki doradztwa rolniczego, który umożliwi poprawę bytu mieszkańcom oraz nie wpłynie negatywnie na środowisko przyrodnicze [Sass 2006]. Kluczowym zagadnieniem wydaje się wszakże nastawienie samych rolników do zmian oraz dostrzeganie nowych możliwości rozwoju wsi i rolnictwa oraz własnej pozycji po integracji z UE. Badania przeprowadzone przed integracją wskazywały na sceptyczne postawy wobec akcesji, zwłaszcza wśród mieszkańców wsi [Kotala 1999; Halamska 2000; Gutkowska, Kosicka 2001; Wieruszewska 2001; Pankowski 2002; Kłodziński, Fedyszak-Radziejowska 2003; Niemczyk 2001; Perepeczko 2004].

Doradztwo rolnicze nieustannie musi się zatem przystosowywać do zmieniających się uwarunkowań, stając w obliczu nowych wyzwań pojawiających się wraz z przemianami gospodarczymi i społecznymi obszarów wiejskich. Jest to proces długotrwały, który będzie przebiegał nieustannie, w miarę pojawiających się nowych potrzeb rolników, a także innych mieszkańców wsi korzystających z usług doradczych [Zawisza, Augustowska 2006]. Jednym z najważniejszych wydarzeń w ostatnich latach, zmieniających uwarunkowania pracy doradczej, była wszakże integracja z UE, która spowodowała powstanie nowej sytuacji dla funkcjonowania gospodarstw, a także dla działalności doradczej. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego [Ustawa 2004] określiła jednocześnie na nowo zadania dla ośrodków

doradztwa rolniczego precyzując, które z nich mają być świadczone bezpłatnie, a równocześnie wprowadzając po raz pierwszy możliwość pobierania opłat za wybrane usługi. Zgodnie z Ustawą przedmiotem działania doradców i specjalistów są główne problemy zawodowe ich potencjalnych klientów tj. rolników i innych mieszkańców wsi. Problemom tym można nadać różnorodną hierarchię w zależności od przyjętych kryteriów i wspierać ich rozwiązywanie działaniami doradczymi, oświatowymi, informacyjnymi i upowszechnieniowymi [Kujawiński 2006]. Doradztwo rolnicze musi także sprostać wyzwaniom związanym z pojawiającymi się w Europie i na świecie nowymi trendami, jak globalizacja i liberalizacja rynków rolnych, ograniczanie wydatków budżetowych kierowanych na zadania doradcze oraz komercjalizacja usług doradczych [Kania 2007].

Jak wynika z zaprezentowanej literatury, integracja Polski z Unią Europejską spowodowała pojawienie się u rolników nowych problemów, a w ślad za tym powstały nowe potrzeby w zakresie doradztwa rolniczego. Doradcy, a także same ośrodki doradztwa rolniczego muszą podejmować niezbędne działania, aby sprostać rosnącym wymaganiom swoich klientów – rolników i innych mieszkańców wsi. Dla sprawnego funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego niezbędne jest jednak stałe monitorowanie działalności instytucji i firm doradztwa rolniczego poprzez oceny dokonywane przez samych rolników. Procedura taka pozwala bowiem na bieżącą ocenę efektów przemian w doradztwie oraz umożliwia planowanie przyszłych modyfikacji systemu wsparcia doradczego.

3. Ewolucja instytucji doradztwa rolniczego w świetle potrzeb rolników

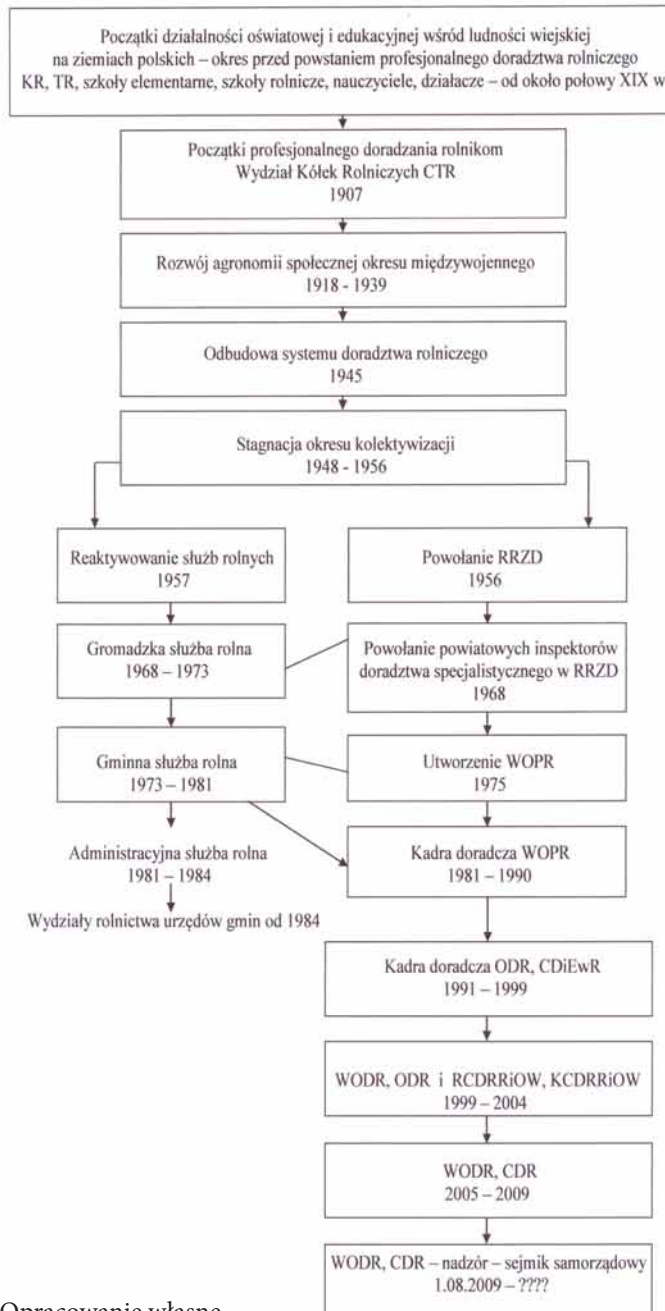
Potrzeby i oczekiwania rolników wobec kadr doradczych zmieniały się wraz ze zmianami otoczenia, w którym funkcjonowały gospodarstwa rolne. Na potrzeby wpływ miał zawsze: (1) poziom rozwoju gospodarstw, (2) profesjonalne przygotowanie rolników do gospodarowania, (3) otoczenie gospodarcze. Na każdym etapie rozwoju wsi i rolnictwa rola doradztwa była nieco inna, zmieniały się też fazy rozwoju doradztwa oraz potrzeby doradcze. Analizując współcześnie kolejne etapy rozwoju doradztwa rolniczego można dostrzec kilka głównych etapów rozwoju. W każdym z nich rola i zadania doradztwa były skierowane na aktualne w owym okresie oczekiwania i potrzeby środowisk rolniczych oraz główne priorytety rozwoju wsi i rolnictwa. U podstaw konstruowania programów działalności doradczej oraz samych struktur doradztwa leżały zawsze najpilniejsze zadania, jakie miały być wspierane poprzez doradztwo.

Profesjonalna działalność doradcza zapoczątkowana została w Polsce na początku XX wieku przez Centralne Towarzystwo Rolnicze (CTR), jednak wcześniej istniały różne formy upowszechniania wiedzy rolniczej, które nie miały instytu-

cyjonalnej formy działalności doradczej. Praźródłem dzisiejszego doradztwa były oświatowe formy działalności wśród ludności wiejskiej realizowane poprzez działalność kółek rolniczych (KR), towarzystw rolniczych (TR), szkół elementarnych i rolniczych. Fundamentalne znaczenie dla budowania współczesnego doradztwa rolniczego miał okres agronomii społecznej dwudziestolecia międzywojennego, bowiem w tamtym okresie powstały niemal wszystkie, znane do dzisiaj formy i metody pracy doradczej. Okres budowania systemu doradztwa rolniczego w powojennej Polsce rozpoczął się po roku 1956, jednak dopiero powołanie wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego (WOPR) w 1975 roku, jako instytucji powstałej z przekształcenia rolniczych rejonowych zakładów doświadczalnych (RRZD), a zwłaszcza włączenie do kadry doradczej WOPR pracowników gminnej służby rolnej w 1981 roku, stanowiło poważny krok w stronę ustanowienia profesjonalnej instytucji doradczej w kraju. Współcześnie do najważniejszych przemian doszło w roku 1990, kiedy w miejsce WOPR utworzono ośrodki doradztwa rolniczego (ODR) w każdym województwie. Od roku 1990 nastąpiło wiele zmian w funkcjonowaniu instytucji doradztwa rolniczego, jednak dopiero od roku 2005 wydawało się, że niewiele brakuje do stworzenia jednolitego, krajowego systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Działania te jednak zostały zaprzeczane brakiem zintegrowania Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie z siecią WODR w kraju jako jednostki nadrzędnej, sprawującej nadzór merytoryczny w systemie doradztwa rolniczego. Oddalono się od budowania krajowego systemu doradztwa rolniczego decyzją o przekazaniu od 1.08.2009 r. nadzoru nad WODR jednostkom samorządu terytorialnego województw (sejmikom oraz marszałkom województw). Takie rozwiązanie nie jest spotykane z żadnym rozwiniętym gospodarczo kraju i nie ma racjonalnego uzasadnienia. W perspektywie kilku lat może przyczynić się do zaniku systemu doradztwa rolniczego w kraju, bowiem dalsze przekształcenia WODR w poszczególnych województwach mogą przebiegać odmiennie, w zależności od wizji lokalnych władz samorządu terytorialnego. Najważniejsze etapy rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce zaprezentowano na rysunku 1.

Rysunek 1

Ewolucja instytucji doradztwa rolniczego w Polsce

Źródło: Opracowanie własne.

Oceniając rozwój doradztwa rolniczego na przestrzeni wielu dziesięcioleci w Polsce, można określić 6 najważniejszych etapów rozwoju. W każdym z etapów stworzono rozwiązania mające spełniać podstawowe cele działalności doradczej. Miały one swoje uzasadnienie w przyczynach, dla których wybierano priorytetowe zadania do realizacji w programach wsparcia doradczego.

Główne etapy realizacji zadań doradczych i ewolucji doradztwa rolniczego to:

- I etap:** doradztwo jako wsparcie w edukacji i kształceniu rolników (cel: uzupełnianie wiedzy i wykształcenia rolników – przyczyna: niewystarczający poziom wykształcenia i wiedzy rolników) – XIX w.
- II etap:** budowanie fundamentów profesjonalnego doradztwa (cel: przygotowanie form i metod pracy doradczej – przyczyna: pomoc dla odbudowywanego i rozwijającego się rolnictwa) – lata 20. i 30 XX w.
- III etap:** doradztwo jako wsparcie dla administracji sterującej rolnictwem (cel: realizacja polityki rolnej poprzez kadry doradcze – przyczyna: wsparcie dla realizacji planów gospodarki centralnie sterowanej) – lata 50. i 60 XX w.
- IV etap:** doradztwo jako wsparcie dyfuzji innowacji rolniczych (cel: udostępnianie nowych rozwiązań rolnikom i unowocześnianie gospodarstw – przyczyna: szybki rozwój nauki, gwałtowny przyrost liczby innowacji, modernizacja rolnictwa – nowe wyzwania gospodarki centralnie sterowanej) – lata 70. i 80 XX w.
- V etap:** doradztwo jako wsparcie w gospodarce rynkowej (cel: pomoc w rozwiązywaniu problemów rolnikom funkcjonującym w nowym systemie gospodarki rynkowej – przyczyna: zmiana systemu gospodarki centralnie sterowanej na rynkową, perspektywa integracji z UE i przyjęcia rozwiązań WPR) – lata 90 XX wieku – do dzisiaj.
- VI etap:** doradztwo jako system profesjonalnego wsparcia rolników (cel: zaspokajanie oczekiwań i potrzeb rolników – przyczyna: wymagania UE, konieczność stworzenia jednolitego systemu doradztwa dla sprawnego wspierania rolników) – jesteśmy ciągle jeszcze u progu tego etapu: czy zostanie osiągnięty (doradztwo wydaje się być na rozdrożu)?

Obecnie dla prawidłowego rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce potrzebne jest spełnienie kilku podstawowych wymagań, niezbędnych dla stworzenia racjonalnie funkcjonującego systemu doradztwa rolniczego, opartego na kontynuowaniu tradycji oraz wykorzystywaniu dotychczasowych doświadczeń:

- stworzenie jednolitego krajowego systemu doradztwa rolniczego (KSDR) opartego na WODR oraz CDR jako jednostki wiodącej (WODR powinny podlegać bezpośrednio CDR),
- ustabilizowanie struktur organizacyjnych doradztwa rolniczego,

- zaprzestanie modyfikacji struktur doradczych w zakresie podległości służbowej,
- zapewnienie ciągłości rozwoju, co umożliwi prawidłową ewolucję struktur doradztwa rolniczego w następnych latach,
- oparcie dalszego rozwoju na tradycji i dotychczasowych osiągnięciach (został stworzony model państwowego doradztwa rolniczego, które powinno ewoluować w kierunku stopniowej komercjalizacji usług).

Doradztwo rolnicze powinno zostać skonstruowane w instytucjonalnych strukturach krajowego systemu doradztwa rolniczego w sposób przemyślany, logiczny i racjonalny. Przede wszystkim doradztwo rolnicze powinno być:

- niezależnym systemem wsparcia profesjonalnego dla rolników (niezależnym od zmiennej koniunktury w instytucjach władzy administracyjnej na różnych poziomach),
- organizacją doradczą o statusie państwowym i o jednolitych strukturach krajowych,
- uczestnikiem otwartego rynku usług doradczych i konkurować z innymi instytucjami o środki finansowe na swoją działalność (UE, krajowe, regionalne i inne),
- organizacją składającą się z instytucji WODR posiadających osobowość prawną,
- organizacją oferującą pakiety usług bezpłatnych (finansowanych przez zleceńodawców programów doradczych, w tym: UE, krajowych, regionalnych, instytucjonalnych i innych),
- organizacją oferującą pakiety usług odpłatnych (finansowanych przez samych rolników, jako klientów organizacji doradczej),
- organizacją współpracującą z innymi instytucjami działającymi na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa na zasadach wzajemnych korzyści (bez podporządkowania służbowego).

Współcześnie wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego (WODR) wydają się najlepszą alternatywą dla budowania krajowego systemu doradztwa rolniczego, bowiem są:

- organizacją doradczą będącą spadkobiercą rozwoju i ewolucji doradztwa rolniczego w kraju od prądródeł funkcjonowania – WODR jest więc nośnikiem wypracowanych przez wiele dziesięcioleci form organizacyjnych oraz sposobów wsparcia doradczego dla rolników,
- instytucją mającą ugruntowaną pozycję w środowiskach wiejskich oraz wśród rolników dysponujących gospodarstwami o rozwojowym potencjale,
- organizacją doradczą, w oparciu o którą można najskuteczniej budować dalszy rozwój doradztwa rolniczego w Polsce,

- organizacją doradczą, która posiada największy potencjał i doświadczenie we wspieraniu przemian wsi i rolnictwa w kraju,
- instytucją cieszącą się znacznym zaufaniem wśród rolników oraz posiadającą wysokie oceny w zakresie kompetencji w zakresie wsparcia doradczego w kraju,
- instytucją, której dorobku i osiągnięć nie można zaprzepaścić nieroztropnymi decyzjami zmieniającymi jej usytuowanie w strukturach krajowych, regionalnych i lokalnych.

Obecnie trudno zdiagnozować funkcjonowanie doradztwa rolniczego w Polsce, które jest w okresie ciągłych przemian. Zmieniono usytuowanie WODR na szczeblu wojewódzkim, niełatwo jest też zidentyfikować faktyczne miejsce prywatnych biur na rynku usług doradczych, bowiem ten segment działalności doradczej zaczyna się dosyć szybko rozwijać, zwłaszcza po integracji z Unią Europejską. W zasadzie dominującym zadaniem tych firm jest wsparcie w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie ze środków UE, ale nie tylko rolników, którzy nie są jedynymi klientami. Usługi prywatnych biur doradztwa są kierowane do różnych instytucji i firm związanych z wsią i rolnictwem. Nie sposób ocenić udziału poszczególnych instytucji oraz firm doradczych w przygotowywaniu wniosków, bowiem jak wynika z badań ARiMR nie prowadzi takiej ewidencji, a w składanej dokumentacji nie ma obowiązku podawania informacji kto sporządzał lub pomagał wypełnić wniosek. W związku z tym nie można precyzyjnie oszacować ani udziału poszczególnych firm, ani też nie są uprawnione jednoznaczne wnioski o poziomie wsparcia udzielanego przez różne instytucje doradcze na podstawie jakości wypełnionych wniosków. Istnieje jednak wyraźna tendencja do komercjalizacji usług doradczych, o czym świadczy rosnące zainteresowanie korzystaniem z odpłatnych usług prywatnych biur doradztwa rolniczego oraz wprowadzaniem odpłatności za wybrane usługi państwowych jednostek WODR. Zwłaszcza w ostatnim okresie stale powiększała się liczba prywatnych biur doradczych oraz rolników korzystających z ich usług. Populacja klientów WODR ulega więc systematycznemu zmniejszaniu się, zwłaszcza w zakresie usług związanych z przygotowaniem dokumentacji służącej pozyskiwaniu środków finansowych w ramach programów WPR UE. Zjawisko to może wszakże mieć charakter przejściowy, bowiem po wyczerpaniu się funduszy Unii Europejskiej, oferowanych w ramach perspektywy finansowej 2007-2013, zainteresowanie usługami prywatnych biur doradztwa może znacznie się zmniejszyć.

4. Podsumowanie

Za najważniejszą i korzystną zmianę w ostatnim okresie można uznać reformę doradztwa, która nastąpiła z początkiem 2005 roku. Niestety niefortunnym rozwiązaniem było podporządkowanie WODR na poziomie województw samorządowi terytorialnemu (nadzór od 1 sierpnia 2009 roku sprawują marszałkowie województw i sejmiki samorządowe). Takie rozwiązanie jest niespotykane w innych krajach i nielogiczne z punktu widzenia racjonalnego zarządzania doradztwem. Zwykle o kierunkach działalności decyduje jednostka, która finansuje działalność, a środki finansowe na funkcjonowanie są kierowane w znacznej części jeszcze przez MRiRW, które oddało rolę nadzorowania działalności doradczej urzędowi marszałkowskim. Trudno doszukać się w takim rozwiązaniu racjonalności – znacznie bardziej logicznym było poprzednie usytuowanie WODR, jako instytucji podlegającej wojewodzie, który jest przedstawicielem władz administracji centralnej, w tym także MRiRW. Wydaje się jednak, że najkorzystniejszym rozwiązaniem byłoby stworzenie systemu doradztwa rolniczego, jako struktury niezależnej od administracji i utworzenie jednostki nadrzędnej w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, jako ośrodka nadzorującego bezpośrednio funkcjonowanie całego systemu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego. Takie rozwiązanie pozwoliłoby uniknąć oddziaływania różnych interesów jednostek mających wpływ na działalność WODR w poszczególnych województwach kraju.

Reasumując należy stwierdzić, że doradztwo rolnicze ewoluuje wraz ze zmieniającymi się potrzebami środowisk rolniczych w kraju. Należy mieć nadzieję, że dalszy rozwój doradztwa rolniczego przyczyni się do coraz bardziej sprawnej obsługi klientów, umożliwiając zaspokajanie najważniejszych potrzeb rolników. Obecnie trudno jednak mówić o istnieniu systemu doradztwa rolniczego, bowiem Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie nie pełni roli jednostki nadrzędnej i nadzorującej działalność WODR, wykonując jedynie funkcje szkoleniowe i będąc ośrodkiem certyfikującym. Doradztwo rolnicze w Polsce jest w rzeczywistości, w wymiarze instytucjonalnym, zbiorem autonomicznych 16 WODR na terenie kraju, nadzorowanym odrębnie przez władze samorządu terytorialnego każdego województwa. Stwarza to niebezpieczeństwo zaniku jednolitego, krajowego systemu doradztwa rolniczego w Polsce i ewolucji w kierunku niezależnych ośrodków doradztwa rolniczego, o strukturze i podległości merytorycznej odmiennej w różnych województwach. Nie jest to korzystny kierunek rozwoju, mogący doprowadzić do zagubienia wielu osiągnięć rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce, a efekty budowania systemu doradztwa rolniczego przez wiele dziesięcioleci mogą zostać zniweczone.

LITERATURA

1. Chyłek E. K., (1996): Ocena funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych nr 433, ss. 263-280.
2. Chyłek E. K., (1997): Zadania doradztwa rolniczego w kontekście zrzeszenia się Polski z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3, ss. 16-23.
3. Gutkowska K., Kosicka M., (2001): Socjoekonomiczne uwarunkowania postaw mieszkańców wsi wobec integracji z Unią Europejską. Wieś i Rolnictwo, nr 2, ss. 161-171.
4. Hałamska M., (2000): Wiejskie społeczności lokalne w Polsce a problem integracji europejskiej. Wieś i Rolnictwo, nr 4, ss. 42-53.
5. Kania J., (2006a): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 63-74.
6. Kania J., (2006b): Znaczenie doradztwa w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. [W:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 22-35.
7. Kania J., (2007): Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Rozprawy, z.318, Wydawnictwo AR, Kraków, ss. 201.
8. Kłodziński M., Fedyszak-Radziejowska B., (2003): Dylematy polskiej wsi i polskiego rolnictwa w procesie integracji z Unią Europejską. Wieś i Rolnictwo, nr 1, ss. 75-84.
9. Kotala A., (1999): Postawy i opinie wobec integracji Polski z Unią Europejską. Postępy Nauk Rolniczych, nr 4, ss. 75-87.
10. Kowalski A., (2006): Zmiany Wspólnej Polityki Rolnej i polityki rozwoju obszarów wiejskich - konsekwencje dla Polski. [W:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 22-35.
11. Kujawiński W., (2003): Nowy zawód – doradca rolniczy. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1/2, ss. 15-27.
12. Kujawiński W., (2006): Planowanie działalności WODR, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Poznań.
13. Matuszak E., (2002): Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3/4, ss. 17-23.
14. Matuszak E., (2003): Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE⁹ Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 39-53.
15. Matuszak E., (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 14-25.
16. Niemczyk A., (2001): Szanse i zagrożenia polskiego rolnictwa w świetle integracji z Unią Europejską. Wieś i Rolnictwo, nr 3, ss. 87-99.
17. Pankowski K., (2002): Proces integracji w opinii mieszkańców wsi. [W:] Mieszkańcy wsi o integracji europejskiej: opinie, wiedza, poinformowanie. Kolarska-Bobińska L. / red./, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, ss. 37-59.
18. Perepeczko B., (2004): Obawy o stan rolnictwa po akcesji w świadomości społecznej Polaków. Wieś i Rolnictwo, nr 2, ss. 134-141.
19. Potok A., (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. [W:] Ocena funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce oraz kierunki jego rozwoju w świetle przepisów Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne. MRiRW, Warszawa.
20. Rocznik Statystyczny GUS, Warszawa 1998.

21. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 285, poz. 2866).
22. Sass R., (2006): Zadania Ośrodka Doradztwa Rolniczego na przykładzie K-PODR Minikowo. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 25-38.
23. Skórnicki H., (2005): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 7-13.
24. Skórnicki H., (2006): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. [W:] Miejsce doradztwa we wspieraniu rozwoju rolnictwa i wsi na Kujawach i Pomorzu. Materiały konferencyjne. Minikowo, ss. 36-42.
25. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251, poz. 2507).
26. Wiatrak A.P., (2003): Charakterystyka, ocena i kierunki doskonalenia doradztwa rolniczego w Polsce. Wieś i Rolnictwo, nr 3/4, ss. 20-33.
27. Wiatrak A.P., (2003): Kierunki pomocy w rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, ss. 19-30.
28. Wiatrak A.P., (2004): Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. Wieś i Rolnictwo, nr 2, ss. 142-153.
29. Wiatrak A.P., (2006): Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 39-49.
30. Wieruszewska M., (2001): Problem barier świadomościowych na wsi wobec integracji Polski z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 46-52.
31. Zawisza S., (1999): Doradztwo rolnicze: między przeszłością a teraźniejszością. [W:] Doradztwo rolnicze w okresie przygotowawczym do integracji z Unią Europejską. Materiały konferencji naukowej. Poświętne 1999, ss. 377-391.
32. Zawisza S., Augustowska E., (2006): Wpływ integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratiszewicach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, ss. 96-110.

SŁAWOMIR ZAWISZA

PRZEMIANY SYSTEMU DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE W ŚWIETLE POTRZEB DORADCZYCH MIESZKAŃCÓW WSI

Słowa kluczowe: rolnictwo, przemiany, doradztwo rolnicze, ośrodki doradztwa rolniczego, potrzeby doradcze

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano ewolucję struktur instytucjonalnych doradztwa rolniczego w Polsce. Zmiany organizacyjne w doradztwie rolniczym następowały wraz ze zmieniającymi się potrzebami mieszkańców z modernizujących się środowisk wiejskich. Przeprowadzone analizy wskazują, że w kraju ukształtował się przez wiele ostatnich dziesięcioleci

państwowy system doradztwa rolniczego. Jego początki sięgają działalności oświatowej prowadzonej w XIX wieku, a pierwsze instytucjonalne formy organizacyjne doradztwa pojawiły się na początku XX wieku. Do najważniejszych przemian należy zaliczyć reformy z lat 1990 i 2005. Niefortunnym rozwiązaniem było przekazanie w 2009 roku nadzoru nad WODR sejmikom samorządowym i marszałkom województw, bowiem takie rozwiązanie nie jest spotykane w innych krajach.

SŁAWOMIR ZAWISZA

TRANSFORMATIONS OF AGRICULTURAL COUNSELING IN POLAND IN VIEW
OF COUNSELING NEEDS OF RURAL AREAS INHABITANTS

Key words: agriculture, transformation, agricultural counseling, Agricultural Advising Centers, counseling needs

SUMMARY

In this article the evolution of agricultural counseling institutional structures has been presented. Organizational changes in agricultural counseling came along with the needs of developing rural environments. The carried out analyses show that, the system of agricultural counseling has been established in Poland for the many last decades. It originated from educational activities which started in the XIX century, and its institutional forms appeared at the beginning of the XX century. The most important transformations were the reforms carried put in the years 1990 and 2005. Taking over the supervision over Agricultural Advising Centers by the local Seymiks and Marshals was not a good solution as this solution is found to be uncommon in other countries.

e-mail: zawisza@utp.edu.pl

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

ZADANIA PUBLICZNEJ INSTYTUCJI DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

1. Wstęp

Wg stanu na dzień 1.10.2012 r. publiczną instytucję doradztwa rolniczego w Polsce tworzy 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR). Ośrodki te są samorządowymi wojewódzkimi osobami prawnymi, które zgodnie ze znowelizowaną Ustawą z dnia 22 października 2004 r. „o jednostkach doradztwa rolniczego” [Dz. U. nr 251, poz. 2507, 2004]¹ swoją aktywność podejmować mają w obszarze realizacji zadań niekomercyjnych, nastawionych na intencjonalne oddziaływanie pracowników merytorycznych WODR (zatrudnionych na stanowisku doradcy rolniczego czy specjalisty branżowego) na osobowość rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich a także określonych zadań komercyjnych, w tym związanych z realizacją obu filarów Wspólnej Polityki Rolnej (WPR)² i dotyczących pomocy finansowej dla jej beneficjentów.

¹ Ostatnią z tych nowelizacji (weszła w życie 1.07.2009 r.) wprowadza Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie. Ustawa ta podporządkowuje wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego samorządowi województwa, jako samorządowe wojewódzkie osoby prawne. Stanowi też, że właściwym organem w zakresie tworzenia, przekształcania i likwidacji wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego jest sejmik województwa, a w zakresie powoływania dyrektora wojewódzkiego ośrodka i powoływaniu składu Rady Społecznej Doradztwa Rolniczego zarząd województwa. Wreszcie zaś - że zarząd województwa może w drodze porozumienia przekazać prowadzenie wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego samorządowi rolniczemu, tj. właściwej miejscowo izbie rolniczej [Dz. U. Nr 92, poz. 753].

² Wspólna Polityka Rolna, będąca jedną z najważniejszych polityk wspólnotowych, określa zasady jednolitego funkcjonowania, ochrony i wspierania sektora rolnego w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Działania podejmowane w ramach realizacji WPR można podzielić na dwa filary. Filar 1 zawiera instrumenty z zakresu polityki rynkowo-cenowej zapewniające stabilizację rynku, podnoszenie produktywności i utrzymanie odpowiedniego poziomu dochodów rolników (tj. dopłaty bezpośrednie, finansowanie działań interwencyjnych na rynku i jego zewnętrznej ochrony). Filar 2 zawiera instrumenty z zakresu polityki strukturalnej, mające na celu wyrównywanie warunków rozwoju i zapewnienie odpowiedniego poziomu życia mieszkańcom obszarów wiejskich (np. renty strukturalne, wsparcie gospodarstw niskotowarowych, wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych, wsparcie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania).

Zgodnie z reformą Wspólnej Polityki Rolnej Polska zobowiązana została do utworzenia „systemu doradztwa dla rolników w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem” zwanego „systemem doradztwa rolniczego”. W rozporządzeniu Rady (WE) z dnia 19 stycznia 2009 r. *ustanawiającego wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników ...* znajduje się zapis, że system ten ma być „prowadzony przez jeden lub większą liczbę wyznaczonych organów lub przez podmioty prywatne” oraz „pomóc rolnikom w kształtowaniu świadomości na temat przepływów materiałowych i procesów przebiegających w gospodarstwie dotyczących środowiska, bezpieczeństwa żywności, zdrowia i dobrostanu zwierząt, bez wpływania w jakikolwiek sposób na ich obowiązki i odpowiedzialność w zakresie przestrzegania tych standardów” [Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 30/16 z 31.01.2009 r.].

Dla wykonywania zadań związanych z wprowadzaniem instrumentów WPR w naszym kraju utworzono strukturę składającą się z istniejących dotąd 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (obciążonych dodatkowo odpowiednimi, nowymi zadaniami) oraz większej liczby podmiotów prywatnych, które uzyskały akredytację³ ministra właściwego do spraw rozwoju wsi” [Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. *o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich*. Dz. U. Nr 64, poz. 427, ze zm.]

To głównie ta zmiana doprowadziła do powstania w wojewódzkich ośrodkach doradztwa rolniczego (WODR) dzisiejszej sytuacji, która wg opinii większości ich pracowników, a także autora przedmiotowej pracy, wymaga natychmiastowej poprawy.

2. Stan dzisiejszy

Wszystkie zapisane w przywoływanej wcześniej Ustawie niekomercyjne zadania WODR wypełniają obszar 4 rodzajów działalności podejmowanych przez te organizacje, tj. działalności doradczej, kształceniowej, informacyjnej i upowszechnieniowej.

Należy tu przypomnieć, że w odniesieniu do publicznej rolniczej organizacji doradczej:

- **działalność doradcza** (doradztwo rolnicze, wsparcie doradcze rolników ze strony doradców rolniczych), pozwala rolnikom-producentom stać się

³ Udzielanie akredytacji reguluje rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. *w sprawie akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze w ramach działania „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* [Dz. U. Nr 89, poz. 546].

przedsiębiorcami rolnymi, a przez to tak zarządzać posiadanymi gospodarstwami, aby generowały środki pozwalające ich właścicielom osiągnąć pożądaną jakość życia.

A zatem rolnicy oczekujący ze strony doradców rolniczych wsparcia doradczego to osoby odpowiednio umotywowane i obdarzone wystarczającym potencjałem rozwojowym oraz świadome tego, iż ich kompetencje zawodowe są niewystarczające względem wyzwań współczesnej rzeczywistości,

- **działalność kształceniowa** (wsparcie kształceniowe) publicznej rolniczej organizacji doradczej to świadome świadczenie rolnikom - klientom publicznej rolniczej organizacji doradczej różnych form kształcenia, w ramach procesów doskonalenia lub szkolenia zawodowego, będące odpowiedzią na ich potrzeby i aspiracje intelektualne.

Działalność kształceniowa odnosi do tej samej grupy rolników (tj. do rolników-producentów) i ma podobny cel⁴, ale różni ją od wsparcia doradczego inny sposób jego osiągnięcia⁵,

- **działalność informacyjna** jest zespołem czynności związanych z udostępnianiem informacji potrzebnych rolnikom - przedsiębiorcom w ich pracy we własnym gospodarstwie rolnym i spełniających możliwie najwyższe parametry jakościowe. Udostępnianie to odbywa się albo z inicjatywy informowanego rolnika albo informatora (doradcę rolniczego czy specjalistę branżowego) oraz może być poprzedzone jedną lub kilkoma innymi wcześniejszymi fazami procesu informacyjnego, tj. fazą tworzenia, gromadzenia, przechowywania, przekazywania i/lub przetwarzania informacji. Celem tej działalności powinno być udostępnianie informacji odpowiadającej potrzebom rolników-przedsiębiorców i wykorzystywanej przez nich dla sprawnego funkcjonowania we własnych gospodarstwach rolnych,
- **działalność upowszechnieniowa**, to sterowany przez publiczną rolniczą organizację doradczą przekaz innowacji od źródła ich powstania do miejsca pełnego ich zastosowania w gospodarstwach rolników-przedsiębiorców.

⁴ Jej celem powinno być intencjonalne wspomaganie rolnika w jego rozwoju zawodowym poprzez udostępnianie potrzebnych mu wiadomości i wyrabianie pożądaných umiejętności i przygotowujące go do samokształcenia. To właśnie zdolność do samokształcenia jest podstawową kompetencją przedsiębiorcy rolnego.

⁵ Edukacja na przedsiębiorcę rolnego w doradztwie rolniczym przebiega podczas jednego wspólnego rozwiązywania przez rolnika (lub grupę celowej rolników) i doradcę rolniczego posiadanego przez rolnika (lub każdego rolnika z tej grupy) ważnego problemu zawodowego. Natomiast wsparcie kształceniowe, przysposabiające w swym celu ogólnym zainteresowanych rolników do zachowań przedsiębiorczych, jest działaniem wieloetapowym, na które to etapy składają się różne formy kształcenia, pozwalające osiągnąć założone szczegółowe cele kształcenia, a realizowane w różnym czasie i nierazko przy współudziale różnych nauczycieli (doradców rolniczych, specjalistów branżowych).

Jej celem powinno być intencjonalne wspieranie rolników-przedsiębiorców w podejmowanych przez nich wysiłkach na rzecz modernizacji posiadanych gospodarstw poprzez udostępnianie im informacji o innowacjach i wiedzy niezbędnej do sprawnego ich wprowadzania i użytkowania.

Aktualnie realizacja wszystkich zadań występujących w ramach czterech wymienionych wcześniej niekomercyjnych działalności jest mocno ograniczona. Powodem tego są przede wszystkim trudności finansowe z jakimi muszą się zmagać WODR, spowodowane niskim poziomem dotacji celowej z budżetu państwa⁶, która np. wg planu finansowego Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego na rok 2012 stanowiła już tylko 59% wszystkich jego przychodów⁷ (Rysunek 1).

Ponieważ na rynku usług komercyjnych konkurencja ze strony podmiotów prywatnych (nie zawsze uczciwa) jest coraz silniejsza, to - przy dosyć stabilnej grupie usługobiorców - w większości wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego przychody ze świadczenia tych usług są na tyle skromnie, że w połączeniu z dotacją celową nie pozwalają razem zapewnić właściwego stopnia realizacji pozostałych zadań (niekomercyjnych) oraz odpowiedniego poziomu wynagradzania pracowników. Ograniczenia w realizacji zadań niekomercyjnych są szczególnie widoczne w przypadku tych, które wymagają bezpośredniej interakcji pracowników merytorycznych WODR (zatrudnionych na stanowisku doradcy rolniczego czy specjalisty branżowego) z rolnikiem w jego gospodarstwie, a przez to obciążone są kosztami delegacji pracowniczej. Np. wg planu finansowego Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego na rok 2012 udział wynagrodzeń i nakładów na ubezpieczenia społeczne oraz inne świadczenia na rzecz pracowników w strukturze kosztów tego ośrodka wynosić ma już 77% (Rysunek 2).

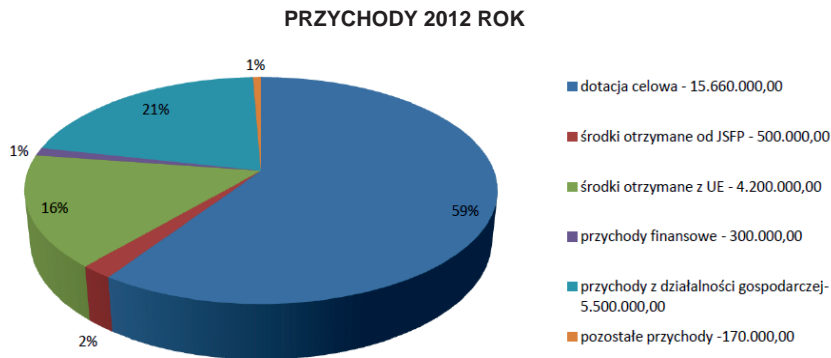
⁶ Stosownie do art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. Nr 251, poz. 2507 ze zm.] jednostki doradztwa rolniczego otrzymują z budżetu państwa dotacje celowe na wykonywanie zadań z zakresu doradztwa rolniczego, w tym m.in. na wynagrodzenia dla pracowników i utrzymanie jednostek.

⁷ Składają się na nią:

- dotacja celowa,
- środki otrzymane od JSFP, tj. jednostek zaliczanych do sektora finansów publicznych np. za przedsięwzięcia, realizowane ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- środki otrzymane z Unii Europejskiej (zaplanowane na podstawie umów podpisywanych corocznie na realizację zadania „Polski FADN” oraz projektów złożonych do Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA),
- przychody finansowe obejmujące w głównej mierze odsetki od środków zdeponowanych na rachunku progresywnym oraz różnice kursowe,
- przychody z działalności gospodarczej, w tym za świadczone odpłatnie rolnikom usługi.
- pozostałe przychody operacyjne (zaplanowane przy uwzględnieniu dopłat bezpośrednich oraz oszacowaniu na rok 2012 wartości przychodów współmiernych do amortyzacji rozliczanej w czasie).

Rysunek 1

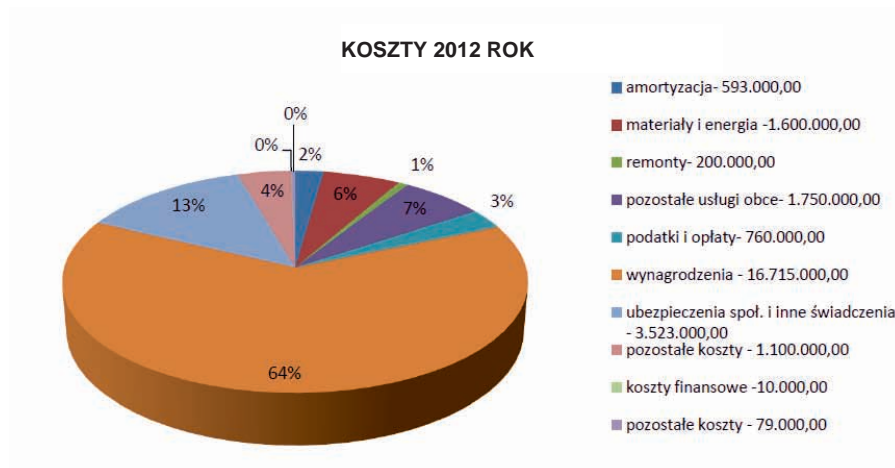
Struktura przychodów WODR w Poznaniu w 2012 roku

Źródło: Plan finansowy WODR w Poznaniu na 2012 rok, Poznań 2011.

Rysunek 2

Struktura kosztów WODR w Poznaniu w 2012 roku

Źródło: Plan finansowy WODR w Poznaniu na 2012 rok, Poznań 2011.

Jak wspomniano na wstępie obowiązująca obecnie ustawa „o jednostkach doradztwa rolniczego” umożliwi wojewódzkim ośrodkom doradztwa rolniczego podejmowanie również szeregu zadań komercyjnych, w tym związanych z realizacją obu filarów WPR, a dotyczących pomocy finansowej dla jej beneficjentów.

Ściślej Art. 4. przedmiotowej ustawy wnosi, że jednostki te mogą odpłatnie wykonywać usługi, w szczególności w zakresie:

- prowadzenia:
 - ksiąg rachunkowych i dokumentacji niezbędnej w rachunkowości w gospodarstwach rolnych⁸,
 - promocji gospodarstw rolnych, w szczególności agroturystycznych lub ekologicznych⁹,
 - kursów przygotowujących do uzyskania tytułów kwalifikacyjnych w zawodach przydatnych do prowadzenia działalności rolniczej¹⁰,
 - działalności wydawniczej, poligraficznej¹¹, laboratoryjnej, hotelarskiej i gastronomicznej,
 - form kształcenia niezwiązanych z realizacją zadań wymienionych w ust. 1 i 2 tej ustawy zadań niekomercyjnych¹²,
 - gospodarki pasiecznej;
- udostępniania pomieszczeń i innych składników majątkowych;
- organizacji targów, wystaw, pokazów, konferencji i innych przedsięwzięć upowszechniających wiedzę rolniczą, nowe technologie produkcji i promujących produkty i wyroby przetwórstwa rolno-spożywczego¹³;
- sporządzania¹⁴:
 - opracowań oceny możliwości inwestycyjnych gospodarstw rolnych,
 - analiz i opracowań ekonomicznych, finansowych i technologicznych,
 - oceny użyteczności maszyn rolniczych,
 - planów nawozowych lub planów przechowalnictwa nawozów naturalnych,
 - planów rolno-środowiskowych,
 - planów przestawienia gospodarstwa rolnego na produkcję metodami ekologicznymi lub planów produkcji w gospodarstwach ekologicznych;
- wypełniania wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych i zagranicznych;
- objętym pomocą finansową przyznawaną na podstawie przepisów o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Fun-

⁸ Usługi te wchodzi w skład działań informacyjnych.

⁹ ... działań upowszechnieniowych.

¹⁰ ... działań kształceniowych.

¹¹ ... działań informacyjnych.

¹² ... działań kształceniowych.

¹³ ... działań upowszechnieniowych.

¹⁴ ... działań informacyjnych.

duszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, w tym usługi w zakresie, o którym mowa w art. 24 ust. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. [Dz. Urz. UE L 277 z 21.10.2005, str. 1].

Należy zauważyć, że w grupie zadań komercyjnych wymienionych w przywoływanej ustawie znajdują się też i takie, które zdaniem nie tylko autora¹⁵ należy kwalifikować do przynależnych działaniom kształceniowym, informacyjnym i upowszechnieniowym.

Wprowadzenie zapisu co do możliwości podejmowana przez WODR działalności komercyjnej w pierwszym etapie spowodowało wzrost zainteresowania tego typu zadaniami, zwłaszcza w kontekście stałego coraz większego ograniczania dotacji budżetowej, oraz znaczące ograniczenie aktywności niekomercyjnej.

Natomiast po „okrzepnięciu” uprawnionych podmiotów prywatnych, oraz ich ekspansji na rynku świadczenia przedmiotowych usług można zaobserwować, że zmniejszające się wpływy z „komercji” i aktualny poziom dotacji nie pozwalają razem prowadzić WODR sprawnej, nakreślonej przywoływaną Ustawą aktywności niekomercyjnej.

Niestety na podstawie trendu obserwowanego na rynku usług komercyjnych można wnosić, że sytuacja finansowa WODR, przy utrzymaniu obecnego stanu zatrudnienia i poziomu dotacji, będzie się stale pogarszać, a co za tym idzie - pogarszać się będzie wymagająca zaangażowania nierzadko dużych kosztów ich aktywność w sferze działań niekomercyjnych.

Wszystko to jest obecnie źródłem ogromnej troski, a nierzadko frustracji wielu pracowników WODR.

3. Propozycje zmian

Wydaje się nieodzownym, aby propozycje zmian w zakresie zadań stawianych publicznej rolniczej instytucji doradczej zostały oparte na podbudowie, jaką stanowi rozpoznanie jej potencjalnych klientów.

Zaistnienie w Polsce po 1989 roku wolnego rynku oraz jej akcesja do Unii Europejskiej wywołały powstanie nowych, nieznanych wcześniej wielu rolnikom zjawisk, a przez to trudności, które muszą pokonywać, aby poprzez pracę w własnych gospodarstwach rolnych mogli osiągać założone cele życiowe.

Najogólniej przyczyn tych trudności można poszukiwać zarówno w samych rolnikach (a ściślej ich osobowościach) jak i w otoczeniu w jakim funkcjonują.

¹⁵ Co można wnosić chociażby na podstawie prac takich przedstawicieli nauki, jak np.: funkcjonujący m.in. w obszarze doradztwa rolniczego - A.W. van den Ban i W.H. Wehland [Einführung in die Beratung. P. Parey, Hamburg - Berlin 1984], działań kształceniowych - F. Urbańczyk [Dydaktyka dorosłych. Ossolineum, Wrocław 1979], działań informacyjnych - J. Oleński [Ekonomika Informacji. Metody Polskie. Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003], działań upowszechnieniowych - E. M. Rogers [Diffusion of Innovations [5th edition]. Free Press, New York 2003].

Z uwagi na zakres kompetencji WODR istotnym jest odnieść się do pierwszej grupy tych trudności, tj. ograniczeń tkwiących w osobowościach rolników.

Niewątpliwie do najważniejszych składników osobowości przedsiębiorczej, warunkującej podejmowanie działań pozwalających osiągnąć pożądaną jakość życia można zaliczyć cechy osobowości, kompetencje oraz motywację do pracy.

Należy przypomnieć, że cechy osobowości to „względnie stałe właściwości charakteryzujące daną osobę i różniące ją od innych pod względem zachowania oraz przebiegu procesów psychicznych” [Kujawiński 2012]. Osobowość przedsiębiorczą cechuje wysoka: aktywność, adaptatywność, wrażliwość na problem (zdolność dostrzegania problemów w sytuacjach typowych), innowacyjność, skłonność do podejmowania ryzyka oraz inteligencja. Natomiast przez pojęcie kompetencje zawodowe, należy rozumieć „zdolność wykorzystania przez człowieka własnej wiedzy, umiejętności, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowaniem przez siebie określonego stanowiska pracy” [Kujawiński 2012].

Kompetencje właściwe dla przedsiębiorcy rolnego to przede wszystkim: posiadane wiadomości i umiejętności umożliwiające sprawne identyfikowanie oraz rozwiązywanie własnych problemów zawodowych.

O ile cechy osobowości danego rolnika można rozpoznać dopiero w trakcie dłuższego z nim kontaktu interpersonalnego, o tyle poziom jego kompetencji zawodowych – pośrednio i nie w pełni - przez uzyskanie informacji o wykształceniu, jakim rolnik ten dysponuje. Na tej podstawie należy wnosić, że grupę rolników - posiadających potencjał rozwojowy w sferze cech osobowości właściwy dla przedsiębiorcy rolnego, a z braku kompetencji nie potrafiących go odpowiednio wykorzystywać, tworzy na pewno jakaś część z osób, które kierują własnymi gospodarstwami rolnymi i albo nie posiadają wykształcenia szkolnego, albo posiadają je na poziomie niepełnym podstawowym, podstawowym, gimnazjalnym oraz zasadniczym zawodowym. Do tej grupy można też zaliczyć część osób kierujących gospodarstwem rolnym i posiadających jedynie wykształcenie ogólne¹⁶.

Z analizy danych zgromadzonych w tabeli 1. można wnosić, że ilość osób nieposiadających kompetencji właściwych dla przedsiębiorcy rolnego wydaje się dość znaczna i pozostanie taką jeszcze przez dłuższy czas.

¹⁶ Wielkość opisywanej grupy rolników pomniejszają osoby nie posiadające formalnych kwalifikacji zawodowych, ale które w procesie samokształcenia zdobyły kompetencje właściwe dla przedsiębiorcy rolnego, a także te - których cechy osobowości nie pozwalają na ujawnienie się zachowań przedsiębiorczych.

Tabela 1

Ilość gospodarstw rolnych według poziomu wykształcenia osoby kierującej

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba	%
1	Gospodarstwa pow. 1 ha ogółem	1484272	100
Gospodarstwa pow. 1 ha, w których osoba kierująca posiada wykształcenie ogólne:			
2	wyższe	149298	10,06
3	policealne	19597	1,32
4	średnie zawodowe	358716	24,17
5	średnie ogólnokształcące	83537	5,63
6	zasadnicze zawodowe	591652	39,86
7	gimnazjalne, podstawowe	254307	17,13
8	podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	27165	1,83
Gospodarstwa pow. 1 ha, w których osoba kierująca posiada wykształcenie rolnicze:			
9	ogółem	684678	46,13
10	wyższe	33109	2,23
11	policealne	3547	0,24
12	średnie zawodowe	142504	9,60
13	zasadnicze zawodowe	188341	12,69
14	kurs rolniczy	317177	21,37

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS [Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010. GUS, Warszawa 2012, s. 198].

Dlatego też, jeśli osoby te są umotywowane do prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego, a ich cechy osobowości oraz potencjał materialny sprzyjają temu, aby stało się ono rozwojowym przedsiębiorstwem rolnym, to z tego powodu dalsze kierowane do nich bezpłatnego wsparcia doradczego oraz kształceniowego należy uznać za konieczne i społecznie ważne.

Z kolei rolnicy-przedsiębiorcy, to osoby przedsiębiorcze i zdolne do samokształcenia, które z uwagi na to dla swego rozwoju mogą, ale nie muszą nabywać na rynku potrzebne im produkty informacyjne (informacje w formie wyrobu lub usługi informacyjnej) oraz upowszechnieniowe (informacje o innowacjach rolniczych i wiedza niezbędna dla ich wprowadzenia).

W poprzednim rozdziale wspomniano, że właściwą instytucją do świadczenia czynnym zawodowo rolnikom wsparcia doradczego, kształceniowego, informacyjnego i upowszechnieniowego jest ta, którą aktualnie tworzy 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, o czym mówi przywoływana wcześniej ustawa „o jednostkach doradztwa rolniczego”.

Ustawa ta odnosząca się w swych treściach do 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w swym obecnym kształcie wydaje się być niedoskonała oraz wymagająca gruntownej i szybkiej nowelizacji.

Zdaniem autora do podstawowych zadań WODR (w tym wynikających z Wspólnej Polityki Rolnej) zapisanych w znowelizowanej ustawie o „jednostkach doradztwa rolniczego” powinny należeć wyłącznie te, które wypełniają obszar czterech rodzajów działalności, tj. działalność doradczą jako podstawową oraz kształceniową, informacyjną i upowszechnieniową jako ją uzupełniającą.

Przy czym działalność doradcza i kształceniowa powinna być adresowana do wyodrębnionej części rolników-producentów (tj. tych rolników, którzy mają potencjał rozwojowy materialny i tkwiący w ich osobowościach, ale nie potrafiących go jeszcze samodzielnie wyzwolić), a informacyjna i upowszechnieniowa do wszystkich rolników-przedsiębiorców¹⁷.

Z uwagi na charakter, wagę społeczną i gospodarczą dla naszego kraju działalność doradcza i kształceniowa powinny być w całości realizowane nieodpłatnie. Natomiast działalność informacyjna i upowszechnieniowa (będąca dla rozwoju gospodarstw rolnych zarządzanych przez rolników-przedsiębiorców udogodnieniem, a nie koniecznością) może być realizowana po kosztach własnych¹⁸. Należy tu jednak zaznaczyć, że przychody uzyskane z obu ostatnio wymienionych działalności nie powinny w żaden sposób obniżyć poziomu dotacji celowej przyznawanej z budżetu państwa wojewódzkim ośrodkom doradztwa rolniczego.

Natomiast aktualne zadania związane z realizacją WPR, a nie mające na celu wspierania rozwoju osobowości zainteresowanych rolników posiadających potencjał rozwojowy, powinny być przekazane do wyłącznej aktywności akredytowanych organizacji prywatnych.

Należy zauważyć, że z uwagi na fakt, iż organizacje prywatne nie podejmują działań doradczych, ani świadomych i celowych działań kształceniowych, nie

¹⁷ W miarę odpowiednim kryterium dla praktycznego przeprowadzenia podziału rolników na grupy przedsiębiorców i nieprzedsiębiorców jest fakt rozliczania się z podatku VAT na zasadach ogólnych. Ci z rolników, którzy rozliczają się w ten sposób mogą być zaliczeni do grupy rolników-przedsiębiorców, zaś pozostali - do grupy rolników-nieprzedsiębiorców. Kryterium to jest proste do zastosowania, ponieważ rolnicy chętnie informują współpracujących z nimi doradców rolniczych o tym, czy rozliczają się z podatku VAT na zasadach ogólnych, czy też nie. Jednak przyjęcie założenia, że wszyscy rolnicy nie rozliczający się z podatku VAT na zasadach ogólnych są nieprzedsiębiorcami, nie zawsze jest słuszne, ponieważ przy zastosowaniu tego kryterium w grupie nieprzedsiębiorców może się też znaleźć pewna liczba przedsiębiorców, którzy jeszcze nie rozpoczęli się w ten sposób rozliczać z „fiskusem”, choć zamierzają to uczynić w niedalekiej przyszłości.

¹⁸ Również część wymienionych w ustawie usług komercyjnych, a związanych ze sprawnym zarządzaniem dysponowanego przez WODR majątku trwałego można świadczyć zainteresowanym nimi podmiotom po kosztach własnych.

mogą wraz z WODR współtworzyć instytucji doradztwa rolniczego. Nazywanie owych organizacji „doradczymi” jest zdaniem autora poważnym nadużyciem¹⁹.

Dla zabezpieczenia sprawnej realizacji wymienionych wcześniej zadań przez wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego należy przede wszystkim:

1. Znowelizować ustawę „o jednostkach doradztwa rolniczego” w części dotyczącej:
 - wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, poprzez:
 - podporządkowanie tych ośrodków, tak jak występuje to w przypadku CDR, bezpośrednio Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
 - zapisanie ich podstawowych zadań w podziale na 4 obszary działalności, tj. działalność doradczą, kształceniową, informacyjną i upowszechnieniową,
 - umożliwienie odpłatnej realizacji zadań informacyjnych i upowszechnieniowych na zasadzie ich wyceny po kosztach własnych,
 - umożliwienie świadczenia po kosztach własnych usług związanych ze sprawnym zarządzaniem posiadanego majątku trwałego,
 - wprowadzenie zgodnych z nauką właściwych określeń stosowanych w niej pojęć.
 - Centrum Doradztwa Rolniczego, poprzez ograniczenie jego aktualnego zakresu zadań do związanych jedynie z:
 - instytucjonalnym wzmocnieniem WODR, czyli zapewnianym tym ośrodkom niezbędne wsparcie metodyczne oraz organizację doskonalenia zawodowego kadr własnych, a także
 - akredytacją podmiotów działających w sferze WPR i świadczących rolnikom usługi komercyjne.
2. Poprzez odpowiednie uregulowania prawne zapewnić łączność z sektorem B+R (badawczo-rozwojowym)²⁰.
3. Zapewnić taki poziom dotacji budżetowej, aby ustawowe zadania były realizowane na możliwie wysokim poziomie, a to wymaga aby kadry merytoryczne WODR:
 - były finansowo umotywowane do ich realizacji,

¹⁹ Wyrażony tu pogląd autor opiera przede wszystkim na definicjach i stwierdzeniach prekursorów doradztwa rolniczego, jak i innych poważnych przedstawicieli tej dyscypliny naukowej oraz znawców jej zagadnień.

²⁰ skład sfery B+R w Polsce wchodzi:

- placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk,
- jednostki badawczo-rozwojowe (JBR),
- szkoły wyższe publiczne i prywatne prowadzące działalność B+R,
- jednostki obsługi nauki (biblioteki naukowe, archiwa, stowarzyszenia, fundacje, itp.),
- jednostki rozwojowe (podmioty gospodarcze, przede wszystkim przedsiębiorstwa przemysłowe posiadające własne zaplecze badawcze).

- mogły się zgodnie z zidentyfikowanymi potrzebami doskonalić, szkolić i samokształcić zawodowo,
 - mogły w pracy stosować najsprawniejsze metody, niekoniecznie najtańsze.
4. Przywrócić odpowiednią rangę zawodowi doradca rolniczy, poprzez:
- zastrzeżenie nazwy doradca rolniczy tylko dla osób wykształconych w zawodzie doradca rolniczy lub dokończonych do tego zawodu,
 - ustalenie stopni specjalizacji zawodowej i specjalności (np. doradca rolniczy specjalista II stopnia o specjalności programy rolnośrodowiskowe) oraz wymogów ich osiągnięcia – właściwym aktem prawnym.
5. Poprawić te akty prawne, które wprowadzają bałagan pojęciowy w obszarze instytucji publicznego doradztwa rolniczego oraz akredytowanych podmiotów prywatnych działających w obszarze WPR²¹.

4. Podsumowanie

Aktualna ustawa o „jednostkach doradztwa rolniczego” pozwala z zadań nakreślonych dla WODR wyodrębnić grupy, które można przypisać czterem rodzajom działalności pozwalającym intencjonalnie (celowo i świadomie) wpływać na rozwój osobowości rolników. Są to działalność doradcza (doradztwo rolnicze), kształceniowa, informacyjna i upowszechnieniowa.

W przywoływanej ustawie na ogół wszystkie te zadania przypisano do zbioru zadań niekomercyjnych. Jednak niektóre z nich dołączono do grupy zadań komercyjnych, obok takich jak np.: wykonywanie usług w zakresie odpłatnego użyczenia niektórych posiadanych przez WODR składników majątkowych, czy wypełnianie za rolników wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie im pomocy finansowanej.

Ponieważ dotacja celowa nie zabezpiecza realizacji zadań niekomercyjnych w ska-

²¹ Np.:

- wg załącznika 3 „Tabela stanowisk, szeregowań i wymagań kwalifikacyjnych pracowników jednostek doradztwa rolniczego” do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 29 października 2008 r. *zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracowników jednostek doradztwa rolniczego w tychże jednostkach* występują m.in. stanowiska: doradca, doradca rolniczy, doradca rolnośrodowiskowy [Dz. U. z dnia 31 października 2008 r.]. Przy czym stanowisko doradca dotyczy zawodu doradca rolniczy zamieszczonego w „Klasyfikacji zawodów i specjalności” (tzw. gospodarczej) - stanowiącej załącznik do Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania [Dz. U. Nr 222, poz. 1868],
- wg Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. *w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, oraz doradzania odnośnie do sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej*, stanowiska doradca rolniczy i doradca rolnośrodowiskowy właściwe są dla osób wpisanych na tzw. „listę doradców rolniczych oraz „listę doradców rolnośrodowiskowych” [Dz. U. Nr 89, poz. 545 ze zm.].

li jaka wynika ze zidentyfikowanych potrzeb rolników oraz poczucia wypełniania szczególnie ważnej misji społecznej²², rolnicze organizacje doradcze zmuszone są do znacznego jej ograniczenia kosztem zwiększonej aktywności komercyjnej.

Czynnik finansowy jest także ważnym powodem dostrzeganego ograniczenia liczby pracowników merytorycznych WODR doskonalących się zawodowo, szczególnie zaś w obszarze tych kompetencji, których posiadanie nie wiąże się bezpośrednio z możliwością wykonywania zadań komercyjnych. Np. od z górami dwóch lat poza Wojewódzkim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego, żaden inny WODR nie zgłosił formalnego zapotrzebowania na przeprowadzenie dla swych nowozatrudnionych pracowników organizowanego i realizowanego przez Centrum Doradztwa Rolniczego kursu „Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego”. Należy tu dodać, że przedmiotowy kurs (prowadzony w formie mieszanej stacjonarno-internetowej i którego zajęcia stacjonarne odbywają się w siedzibach zainteresowanych WODR) pozostaje jak dotąd jedyną tego rodzaju ofertą w zakresie doskonalenia zawodowego kadr ośrodków doradztwa rolniczego, podejmujących zadania związane z intencjonalnym wspieraniem rozwoju osobowości rolników.

Ponadto, relatywnie niskie uposażenie pracowników merytorycznych publicznych rolniczych organizacji doradczych, też może przyczynić się do obniżenia ich motywacji do pracy oraz podejmowania się różnych dodatkowych, pozazawodowych zajęć, a ostatecznie – rezygnacji z zatrudnienia w tychże organizacjach.

LITERATURA

1. Ban van den A.W. i Wehland W.H. (1984): *Einführung in die Beratung*. P. Parey, Hamburg – Berlin.
2. GUS (2012): *Charakterystyka gospodarstw rolnych*. Powszechny Spis Rolny 2010, Warszawa.
3. Kujawiński W. (2011): *Nowy słownik metodyczny doradcy rolniczego*. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
4. Oleński J. (2003): *Ekonomika Informacji. Metody Polskie*. Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
5. Rogers E. M. (2003): *Diffusion of Innovations* [5th edition]. Free Press, New York.
6. Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Dz. U. Nr 222 z 20 grudnia 2002 r., poz. 1868.
7. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013, oraz doradzania odnośnie do sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej. Dz. U. Nr 89, poz. 545 ze zm.
8. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. w sprawie

²² Wg A.P. Wiatraka „misję instytucji doradztwa rolniczego można określić następująco: *wspomaganie rolników w ocenie istniejącej sytuacji i pomaganie w wyciąganiu wniosków dotyczących dalszych działań i dostosowań oraz udzielanie pomocy w podejmowaniu decyzji*” [Wiatrak 2006, s. 41].

- akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze w ramach działania „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Dz. U. Nr 89, poz. 546.
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 29 października 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom jednostek doradztwa rolniczego. Dz. U. Nr 195, poz. 1208.
 10. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Dz. Urz. UE L 277 z 21 października 2005.
 11. Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1290/2005, (WE) nr 247/2006, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1782/2003. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 30/16 z 31 stycznia 2009 r.
 12. Urbańczyk F. (1979): *Dydaktyka dorosłych*. Ossolineum, Wrocław.
 13. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Dz. U. Nr 251, poz. 2507 ze zm.
 14. Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dz. U. nr 64, poz. 427, ze zm.
 15. Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie. Dz. U. nr 92, poz. 753.
 16. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Dz. U. Nr 157, poz. 1240, ze zm.
 17. Wiatrak A.W. (2006): *Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych*. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1, ss. 39-49.
 18. WODR Poznań (17.10.2011): *Plan finansowy Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego na 2012 rok (maszynopis)*.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

ZADANIA PUBLICZNEJ INSTYTUCJI DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

Słowa kluczowe: *obszary działalności WODR, ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego, zadania publicznej instytucji doradztwa rolniczego.*

STRESZCZENIE

Przedmiotowa praca podnosi potrzebę niezwłocznego dokonania korekty dotychczasowych zadań stawianych w Polsce przed publiczną instytucją doradztwa rolniczego, po to - aby przede wszystkim poprzez wspieranie rozwoju osobowości zainteresowanych rol-

ników mogła ona wywierać istotny wpływ na poprawę jakości ich życia.

Propozycję rozwiązań z tego zakresu autor poprzedza krótką analizą właściwych zapisów ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego oraz ich wpływu na sytuację WODR. Następnie wnosi o:

- szybką nowelizację ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego, przede wszystkim w odniesieniu do stawianych w niej zadań dla tych jednostek oraz podległości WODR,
- ustanowienie odpowiednich uregulowań prawnych zapewniających łączność wojewódzkim ośrodków doradztwa rolniczego z sektorem B+R,
- zapewnienie wojewódzkim ośrodkom doradztwa rolniczego takiego poziomu dotacji budżetowej, aby ustawowe zadania były przez nie realizowane na możliwie wysokim poziomie,
- przywrócenie odpowiedniej rangi zawodowi doradca rolniczy,
- poprawę tych aktów prawnych, które wprowadzają bałagan pojęciowy w obszarze instytucji publicznego doradztwa rolniczego oraz akredytowanych podmiotów prywatnych działających w dziedzinie WPR.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

TASKS OF THE PUBLIC INSTITUTION AGRICULTURE ADVISORY IN POLAND

Keywords: *WODR activity areas, the act „on agricultural advisory units”, tasks of public institution agriculture advisory*

SUMMARY

The present work raises the immediate need to correct the current tasks set in Poland before the public institution agriculture advisory, and is - to first of all by supporting the development of the personality of the farmers concerned, it could have a significant impact on improving the quality of their lives.

Propose some solutions in this area is precede by a short analysis of the relevant provisions of the act “on agricultural advisory units” and their impact on the WODR. Then he propose, about:

- rapid amendment to the act “on agricultural advisory units”, primarily in relation to the tasks posed in those units and subordinate WODR,
- The establishment of appropriate regulatory law to link the regional advisory centers with R & D sector,
- ensuring voivodeship agricultural advisory centers such the level of budgetary grants to statutory tasks in order to have been implemented by the highest possible level,
- restore an appropriate level of profession agricultural adviser,
- improvement of the law instruments that make clutter in the area public advisory institutions and accredited private entities operating in the CAP fiel.

e-mail: w.kujawinski@cdr.gov.pl

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie

ZNACZENIE PRACY DORADCZEJ W ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI POZAROLNICZEJ NA WSI NA PRZYKŁADZIE KUJAWSKO-POMORSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO

1. Wstęp

Przedsiębiorczość - to sposób zachowania się przedsiębiorcy i przedsiębiorstwa - rozumiany jako zdolność do rozwiązywania w sposób twórczy i nowatorski, ze świadomością związanego z tym ryzyka, wyłaniających się problemów oraz umiejętność wykorzystywania pojawiających się szans i okazji, a także przystosowania się do zmieniających się warunków funkcjonowania. Przedsiębiorczość - to także proces związany z zakładaniem i prowadzeniem małych przedsiębiorstw [Sudoł 2006, 26-32]. W drugim znaczeniu jest ona instrumentem przemian na wsi i w rolnictwie [Duczkowska-Piasecka 1998, 634].

W wyniku realizacji założeń Wspólnej Polityki Rolnej na wsi postępują zmiany strukturalne, w wyniku których liczba mieszkańców utrzymujących się wyłącznie z rolnictwa maleje. Coraz więcej rolników zmuszonych zostaje do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodu. W Polsce około 58% użytków rolnych znajduje się w dyspozycji gospodarstw uznawanych za nierozwojowe, w których następuje spadek produkcji wynikający z braku środków na odtwarzanie potencjału produkcyjnego. Zaledwie 42% jest we władaniu gospodarstw rozwojowych, podczas gdy w liczących się w produkcji rolnej krajach europejskich jest to 80-90% [Michna, Mierosławska 2009, 20]. Sytuacja taka stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego. Dla jego zapewnienia konieczna jest sieć rozwojowych, profesjonalnych gospodarstw rolnych, posiadająca odpowiednią powierzchnię ziemi rolniczej, obejmująca nie mniej niż trzy czwarte obszaru użytków rolniczych (jak

w pozostałych krajach UE). Aby tego dokonać konieczna jest rozbudowa na wsi sektora gospodarki pozarolniczej tak, by 1,7 mln gospodarstw rolnych nie mających szans na rozwój produkcji rolniczej było zainteresowane wydzierżawieniem ziemi gospodarstwom, które mają takie możliwości [Sikorska i in. 2010, 34]. W krajach Europy Zachodniej tylko 25% ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym utrzymuje się z pracy w rolnictwie. Pozostałe 75% zatrudnionych jest w pozarolniczej gospodarce. W Polsce sytuacja jest nieco inna. W 11 województwach liczebności te są zbliżone (po około 50%), natomiast w pięciu województwach, położonych we wschodniej części kraju, poza rolnictwem pracuje mniej niż 50% ludności wiejskiej. Jest to, między innymi, rezultat niedorozwoju pozarolniczej gospodarki na wsi. Do przywrócenia odpowiednich proporcji, zbliżonych do tych w pozostałych krajach UE, konieczne jest utworzenie około 1,5-2 mln miejsc pracy dla ludności wiejskiej. Dla powstania nowych zakładów produkcyjnych i usługowych konieczne jest też kształcenie ludności wiejskiej dostosowujące ją do nowych zawodów [Michna i Mierosławska 2009, 18]. Chętniej bowiem podejmują działania przedsiębiorcze osoby mające wiedzę lub doświadczenie zawodowe. Rozwój przedsiębiorczości na wsi oznacza realizację przedsięwzięć gospodarczych mających na celu zmniejszenie bezrobocia i poprawę życia na obszarach wiejskich. Umożliwia ludności wiejskiej podejmowanie pracy poza rolnictwem lub związanej z rolnictwem, zazwyczaj na terenie tej samej wsi lub gminy. Początkujący przedsiębiorcy na wsi największe zaufanie mają do instytucji publicznych. Na obszarach wiejskich funkcjonują ośrodki doradztwa rolniczego i to one pełnią ważną rolę w promowaniu małego biznesu i edukacji ekonomicznej mieszkańców wsi [Duczkowska-Piasecka 1998, 635].

2. Cel badań i źródła danych

W województwie kujawsko-pomorskim, spośród 72,5 tys. gospodarstw, aż 2/3 posiada zbyt mały potencjał (poniżej 8 ESU), aby zapewnić odpowiednie dochody z działalności rolniczej. Na obszarze województwa wsparcia rolnikom udziela Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego (KPODR) w Minikowie. Dlatego celem opracowania było ukazanie działań doradczych podejmowanych dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi na przykładzie Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

Źródłem informacji były dokumenty zamieszczone na stronie internetowej KPODR: Regulamin organizacyjny Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie, Sprawozdanie z realizacji rocznego programu działalności KPODR w Minikowie za 2011 r., Program działalności Kujawsko-Pomor-

¹ dane GUS, Warszawa 2008.

skiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego na 2012 r. oraz Założenia do projektu „NOWY ZAWÓD - NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza”.

3. Działania doradcze podejmowane dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi w Kujawsko-Pomorskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego

KPODR prowadzi działalność mającą na celu zwiększenie dochodów z gospodarstwa rolnego oraz poprawę warunków życia rodzin wiejskich. W działalności KPODR w 2011 r. znalazło się kilka priorytetów. Jednym z nich był - Wielofunkcyjny zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Program 1 - „Reorientacja zawodowa mieszkańców wsi oraz wspieranie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich” obejmował trzy zadania mające na celu rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej na terenach wiejskich. Celem Zadania 1 - „Wspieranie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promowanie wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku” było poszerzenie wiedzy mieszkańców obszarów wiejskich dotyczącej podejmowania i prowadzenia działalności związanej z obsługą ruchu turystycznego. Coraz większe zainteresowanie mieszkańców miast wypoczynkiem na wsi sprawia, że wzrasta również liczba rolników zainteresowanych działalnością agroturystyczną. W ramach Zadania 1 doradcy KPODR w 2011 r. udzielili 128 porad (1% wszystkich porad udzielonych przez doradców KPODR dotyczył agroturystyki) a także przeszkolili 1075 osób. Dla 57 beneficjentów zorganizowano kursy agroturystyczne. Odbyło się też szkolenie - „Normy prawne a funkcjonowanie gospodarstw”. Zdobytą wiedzę wielu uczestników wykorzystało w tworzeniu własnej oferty turystycznej. W zakresie agroturystyki przeprowadzono też szkolenia dla pracowników Urzędów Gmin pt. „Co gmina wiedzieć powinna” (tabela 1, tabela 2).

W ciągu całego roku w KPODR systematycznie prowadzona była aktualizacja strony internetowej zawierająca ofertę gospodarstw agroturystycznych województwa kujawsko-pomorskiego (tabela 2). W gospodarstwach agroturystycznych, zgłoszonych do ewidencji w gminach, a niezarejestrowanych w bazie KPODR, przeprowadzone zostały lustracje w celu wprowadzenia ich do bazy. Prowadzona przez KPODR strona internetowa to skuteczna promocja turystyki wiejskiej (tabela 1). W wyniku przeprowadzonego wspólnie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego konkursu „AGRO-wczasy” wyłoniono kolejne gospodarstwa posiadające interesującą ofertę turystyczną (tabela 2).

Z udziałem przedstawicieli nauki, samorządów, Lokalnych Grup Działania, Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej, Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej, doradców z KPODR oraz właścicieli gospodarstw agroturystycznych

została zorganizowana konferencja agroturystyczna pt.: „Współpraca warunkiem rozwoju produktu turystycznego”, poświęcona podjęciu działań zmierzających do wykreowania atrakcyjnych produktów turystycznych na terenach kujawsko-pomorskiej wsi. Na konferencji zrodziła się idea zorganizowania I Kujawsko-Pomorskiego Forum Turystyki Wiejskiej. Celem głównym I Forum było zainicjowanie dyskusji, której efektem byłoby wypracowanie atrakcyjnych produktów turystycznych na kujawsko-pomorskiej wsi. W roku 2011 było ono poświęcone przygotowaniu oferty turystycznej dla mieszkańców miast na pobyty weekendowe „Wieś na weekend”. W ramach I Forum zorganizowano trzy wyjazdy studyjne - „Weekend dla aktywnych”, „Wieś tematyczna” oraz „Kulinarna podróż”, podczas których odwiedzane gospodarstwa przedstawiały swoją ofertę. Nad jej uatrakcyjnieniem pracowano na zajęciach warsztatowych. W 2011 r. odbyło się także seminarium - „Idea i zasady tworzenia agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych” w ramach projektu „Utworzenie sieci agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych realizowanego przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie (na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi). W 2011 r. jedno z gospodarstw z województwa kujawsko-pomorskiego zgłosiło udział w sieci, a następne zamierzają do niej przystąpić w kolejnym roku. Wysoka frekwencja zarówno na konferencji agroturystycznej jak i na Forum wskazuje na duże zainteresowanie oraz na potrzebę dalszego ich organizowania. Działania doradcze w ramach tego zadania będą kontynuowane w roku 2012 (tabela 1, 2).

Tabela 1

Działania doradcze zrealizowane w 2011 r. oraz zaplanowane na 2012 rok w ramach zadania „Wspieranie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promowanie wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku”

Działanie	Zrealizowane w 2011 r*	Planowane w 2012 r*
Porady	128	201
Szkolenia	33	43
Konferencje	2	1
Kursy	4	
Lustracje	41	66

* specjaliści zakładowi i pracownicy terenowi łącznie

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Tematyka wybranych szkoleń, konferencji i działań zorganizowanych przez KPODR w ramach zadania „Wspieranie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promowanie wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku” w 2011 roku i zaplanowanych na 2012 rok

Działanie	Liczba uczestników
Wybrane szkolenia w roku 2011	
Kurs agroturystyczny stopień podstawowy: „Zarabiamy na agroturystyce”	57
Szkolenie: „Normy prawne a funkcjonowanie gospodarstw”	40
Szkolenie: „Co gmina wiedzieć powinna”	80
Wybrane konferencje w roku 2011	
Konferencja agroturystyczna: „Współpraca warunkiem rozwoju produktu turystycznego”	86
I Kujawsko-Pomorskie Forum Turystyki Wiejskiej „Wieś na weekend”	123
Seminarium: „Idea i zasady tworzenia agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych”	36
Wybrane działania w 2011 roku	
Regionalny Konkurs AGRO-wczasy	32
Aktualizacja serwisu internetowego promującego gospodarstwa agroturystyczne	337
Wybrane szkolenia w roku 2012	
Jakość i różnorodność usług agroturystycznych	15

Źródło: Opracowanie własne.

Celem Zadania 2 – „Rozwój rękodzielnictwa szansą różnicowania dochodów na obszarach wiejskich” realizowanego w 2011 r. było zwiększenie aktywności mieszkańców wsi w uzyskiwaniu dodatkowego dochodu z działalności rękodzielniczej. Uczestnicy szkoleń, warsztatów i kursów nabyli nowe umiejętności, zapoznali się z aktualnymi trendami w rękodzielnictwie, przekonali się, że zainteresowania i pasja mogą stanowić dodatkowe źródło dochodu. Tematyka szkoleń była właściwie dobrana, mniejsza więc była liczba udzielonych porad w tym zakresie (tabela 3). Podczas takich imprez jak: Jarmark Wielkanocny i Adventowy w Przysieku, Lato na Wsi w Minikowie, Dni Otwartych Drzwi w Zarzeczewie, Kujawsko-Pomorskie Dni Pola w Grubnie, Babska Biesiada Tradycji Folkloru i Humoru w powiecie włocławskim, Targi AGRO-TECH w Minikowie, Miodowe Lato w Zarzeczewie, Barwy Lata Dary Jesieni w Przysieku, konkurs „Czym kujawska chata bogata” w Bądkowie, twórcy ludowi i osoby zajmujące się rękodzielnictwem prezentowali swoje prace promując również region, z którego pochodzą. Działania doradcze w ramach tego zadania będą także realizowane w roku 2012 (tabela 3, 4).

Tabela 3

**Działania doradcze zrealizowane w 2011 roku oraz zaplanowane na 2012 rok
w ramach zadania „Rozwój rękodzielnictwa szansą różnicowania
dochodów na obszarach wiejskich”**

Działanie	Zrealizowane w 2011 r.*	Planowane w 2012 r*
Porady	45	77
Szkolenia	75	47
Kursy	1	

* specjaliści zakładowi i pracownicy terenowi łącznie

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4

**Tematyka wybranych szkoleń, konferencji i działań zorganizowanych
przez KPODR w ramach zadania „Rozwój rękodzielnictwa szansą
różnicowania dochodów na obszarach wiejskich”
w 2011 roku i zaplanowanych na 2012 rok**

Wybrane szkolenia w roku 2011	Liczba uczestników
Nakrywanie stołów i wykonywanie stroików wielkanocnych	210
Wybrane szkolenia w roku 2012	
Wyrób dekoracji w oparciu o materiały łatwo dostępne (ozdoby i stroiki na Wielkanoc, Boże Narodzenie, dekoracja stołów itp.)	80
Rękodzielnictwo szansą różnicowania dochodów	120
Wyrób kartek okolicznościowych	40

Źródło: Opracowanie własne.

W ramach Zadania 3. – „Doradztwo i edukacja mieszkańców wsi w zakresie reorientacji zawodowej oraz pozyskiwania pozarolniczych źródeł dochodu” prowadzone były działania mające na celu nabycie przez rolników oraz domowników rodzin rolniczych umiejętności i kwalifikacji umożliwiających zdobycie nowego zawodu pozwalającego na znalezienie pozarolniczego źródła dochodu. Realizacja tego zadania ma przyczynić się do zmiany postaw i pobudzenia indywidualnej aktywności zawodowej mieszkańców wsi (tabela 5).

W 2011 roku ze znacznym zainteresowaniem rolników spotkało się działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, nieco mniejszym „Twożenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”. Znalazło to odzwierciedlenie w planach na 2012 rok (tabela 5). Rozpoczęto też realizację projektu „NOWY ZAWÓD - NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza” współfinan-

sowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego z poddziałania 8.1.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Rolnicy posiadający gospodarstwa większe niż 2 ha przeliczeniowe, ubezpieczeni w KRUS-ie nie mogą zarejestrować się jako bezrobotni, a jako poszukujący pracy korzystać z większości form pomocy. Stąd w KPODR zrodził się pomysł takiego wsparcia w projekcie „NOWY ZAWÓD - NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza”. Projekt adresowany był do 4000 rolników i domowników ubezpieczonych w KRUS (60% kobiet, 40% mężczyzn) ze 127 gmin województwa kujawsko-pomorskiego. Celem projektu było przygotowanie rolników i domowników do podejmowania nowych aktywności zawodowych na obszarach wiejskich poprzez zdobycie kwalifikacji ułatwiających znalezienie dodatkowego, pozarolniczego źródła dochodu. W projekcie w 2011 r. wzięło udział 38 doradców terenowych i zespół zarządzający, składający się z 9 osób. Dla 1368 osób opracowano „Indywidualne plany reorientacji zawodowej, 731 osób ukończyło specjalistyczne kursy zawodowe (tabela 5, 6). Spośród 44 kursów – 23 dotyczyły zdobycia kwalifikacji operatorów koparko-ładowarek, 8 - księgowości małych i średnich firm, 11 – kierowców kategorii C i C+E, 2 – organizatorów przyjęć okolicznościowych. W 2011 r. 131 osób uczestniczyło w warsztatach motywacyjnych i prawie drugie tyle w warsztatach z przedsiębiorczości (tabela 6). Dla beneficjentów projektu doradcy KPODR wykonali analizy ekonomiczne, KPODR prowadził specjalistyczny portal internetowy PRACA na stronie www.kpodr.pl, gdzie zamieszczano oferty pracy oraz dane osób szukających zatrudnienia wraz z referencjami. W ramach projektu „Czas na zmiany – reorientacja zawodowa rolników” na 3 kursach z zakresu przedsiębiorczości przeszkolono 50 osób. Przeprowadzono także specjalistyczne kursy: komputerowe, wózków jezdniowych – podnośnikowych, usług cateringowych na bazie produktów lokalnych, rękodzielnicze – florystyka) ukończone przez 183 osoby (tabela 6). Ze względu na duże zainteresowanie kursami specjalistycznymi, nadającymi formalne uprawnienia do wykonywania określonego zawodu, na prośbę zainteresowanych podjęto decyzję o zorganizowaniu dodatkowego kursu nadającego uprawnienia do wykonywania zawodu pilarz-drwal. W rezultacie ukończenie projektu nastąpi w 2012 r. W projekcie uczestniczyli rolnicy i domownicy ubezpieczeni w KRUS z terenu siedmiu powiatów: aleksandrowskiego, golubsko-dobrzyńskiego, inowrocławskiego, mogileńskiego, radziejowskiego, toruńskiego i żnińskiego. W ramach projektu wsparciem objętych było 360 osób dla których doradcy w działających w siedmiu powiatach Biurach Reorientacji Zawodowej sporządzili Indywidualne Plany Reorientacji Zawodowej, będące podstawą kierowania uczestników na kursy specjalistyczne. W projekcie zaplanowano kursy: „Chcę być sobie szefem” i „Ja jako pracownik”. W 2012 roku planuje się zorganizowanie 12 specjalistycznych kursów m.in.: przedsiębiorczości,

komputerowy, florystyczny, obsługi wózków widłowych oraz cateringowy. Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. W obu projektach przeprowadzono 26720 osobodni szkoleń w zakresie reorientacji zawodowej rolników i mieszkańców wsi. Działania te będą kontynuowane w 2012 r. Zaplanowano też dyżury doradców do spraw reorientacji w ramach Biur Reorientacji Zawodowej (tabela 5). Brak środków jest czynnikiem, który w wielu przypadkach uniemożliwia podjęcie działalności gospodarczej. Dlatego w 2012 r. działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” umożliwi uzyskanie wsparcia na finansowanie inwestycji. Doradcy pomogą dostosować plany inwestycji do potrzeb zainteresowanych, uwzględniając posiadane przez nich zasoby (tabela 5).

Tabela 5

Działania doradcze zrealizowane w 2011 roku oraz zaplanowane na 2012 rok w ramach zadania „Doradztwo i edukacja mieszkańców wsi w zakresie reorientacji zawodowej oraz pozyskiwaniu pozarolniczych źródeł dochodu”

Działanie	Zrealizowane w 2011 r*	Planowane w 2012 r*
Porady	2149	1579
Szkolenia	54	189
Konferencje	19	
Opracowania		
– Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	10	44
– Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	20	2
– Indywidualne plany działania w ramach reorientacji zawodowej	1368	1368
– Raporty sytuacji na lokalnym rynku		228
– Dyżury w biurze reorientacji zawodowej	912	912
– Lustracje	10	79
– Kursy	9	

* specjaliści zakładowi i pracownicy terenowi łącznie

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 6

Liczba uczestników działań doradczych zrealizowanych w 2011 roku w ramach zadania „Doradztwo i edukacja mieszkańców wsi w zakresie reorientacji zawodowej oraz pozyskiwaniu pozarolniczych źródeł dochodu”

Działanie	Liczba działań	Liczba uczestników
Kursy Specjalistyczne	56	914
Warsztaty motywacyjne	8	131
Warsztaty przedsiębiorczości	9	164
Szkolenia z przedsiębiorczości	18	232

Źródło: Opracowanie własne.

W 2012 r. planuje się w KPODR w ramach projektu „NOWY ZAWÓD – NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza” objęcie wsparciem 3165 osób. W projekcie założono, że w gminnych spotkaniach informacyjno-rekrutacyjnych weźmie udział 1905 osób. Dla 1368 doradcy sporządzą Indywidualne Plany Reorientacji Zawodowej, dla 100 osób opracują analizy ekonomiczne gospodarstw, natomiast 700 osób zostanie skierowanych na kursy specjalistyczne umożliwiające im zdobycie nowego zawodu. W zorganizowanych warsztatach i szkoleniach z zakresu motywacji i przedsiębiorczości mających wpłynąć na zmianę postaw życiowych ich uczestników oraz poznanie aktywnych metod poszukiwania pracy, a także nabycie umiejętności zakładania i zarządzania własnych firm weźmie udział 460 osób (tabela 7).

Tabela 7

Planowana liczba uczestników działań doradczych w ramach zadania „Doradztwo i edukacja mieszkańców wsi w zakresie reorientacji zawodowej oraz pozyskiwaniu pozarolniczych źródeł dochodu” w 2012 roku

Działanie	Liczba uczestników
Warsztaty motywacyjne	100
Warsztaty przedsiębiorczości	100
Szkolenia z przedsiębiorczości	260
Gminne spotkania informacyjno-rekrutacyjne	1905
Kursy specjalistyczne (m.in. opiekun osób starszych, mobilna niania, spawacz, fryzjer)	700

Źródło: Opracowanie własne.

Duże zainteresowanie działaniami z reorientacji zawodowej potwierdza ogromne zapotrzebowanie na szukanie alternatywnych źródeł dochodu przez znaczną liczbę rolników i członków rodzin rolniczych z województwa kujawsko-pomorskiego.

4. Podsumowanie

Przedstawiona analiza pokazała dużą różnorodność podejmowanych działań doradczych dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi. KPODR pełni ważną rolę w promowaniu małego biznesu oraz edukacji pozarolniczej rolników i ich rodzin w województwie kujawsko-pomorskim. Doradcy KPODR pełnią dyżury w biurach Reorientacji Zawodowej, udzielają porad, organizują warsztaty i szkolenia z zakresu motywacji i przedsiębiorczości wpływające na zmianę postaw życiowych ich uczestników oraz poznanie aktywnych metod poszukiwania pracy, a także nabycie umiejętności zakładania własnych firm i zarządzania nimi. Realizowany w 2011 r. Program 1 „Reorientacja zawodowa mieszkańców wsi oraz wspieranie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich”, w ramach „Wielofunkcyjnego zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich”, umożliwił poszerzenie wiedzy mieszkańców obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego dotyczącej podejmowania i prowadzenia działalności związanej z obsługą ruchu turystycznego. Unaoczniał także mieszkańcom wsi, że hobby może stać się dodatkowym źródłem dochodu. Uczestnicy szkoleń warsztatów i kursów nabyli nowe umiejętności, zapoznali się z aktualnymi trendami w rękodzielnictwie. Prowadzone były też działania mające na celu nabycie przez rolników oraz domowników rodzin rolniczych umiejętności i kwalifikacji umożliwiających zdobycie nowego zawodu pozwalającego na znalezienie pozarolniczego źródła dochodu. Duże było zainteresowanie kursami specjalistycznymi, nadającymi formalne uprawnienia do wykonywania określonego zawodu. Ponieważ posiadający gospodarstwa większe niż 2 ha przeliczeniowe, ubezpieczeni w KRUS-ie nie mogli zarejestrować się jako bezrobotni ani korzystać z większości form pomocy, w KPODR zrodził się pomysł takiego wsparcia w projekcie „NOWY ZAWÓD - NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza” adresowanym do rolników i domowników ubezpieczonych w KRUS ze 127 gmin województwa kujawsko-pomorskiego. Na zorganizowanych w 2011 roku konferencji agroturystycznej oraz I Kujawsko-Pomorskim Forum Turystyki zainicjowano dyskusję, której efektem będzie wypracowanie atrakcyjnych produktów turystycznych. Zorganizowano także seminarium - „Idea i zasady tworzenia agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych” w ramach projektu „Utworzenie sieci agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych”, realizowanego przez Centrum Doradztwa Rol-

niczego w Brwinowie Oddział w Krakowie. W wyniku przeprowadzonego konkursu „AGRO-wczasy”, wspólnie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, wyłoniono kolejne gospodarstwa posiadające interesującą ofertę turystyczną. W ciągu całego roku w KPODR systematycznie prowadzona była aktualizacja strony internetowej zawierającej informacje będące skuteczną promocją gospodarstw agroturystycznych. Dla twórców ludowych oraz osób zajmujących się rękodzielnictwem zorganizowano: Jarmark Wielkanocny i Adwentowy w Przysieku, Lato na Wsi w Minikowie, Dni Otwartych Drzwi w Zarzeczewie, Kujawsko-Pomorskie Dni Pola w Grubnie, Babska Biesiada Tradycji Folkloru i Humoru w powiecie włocławskim, Targi AGRO-TECH w Minikowie, Miodowe Lato w Zarzeczewie, Barwy Lata Dary Jesieni w Przysieku, konkurs „Czym kujawska chata bogata” w Bądkowie podczas których mogli wymieniać doświadczenia i prezentować swoje prace.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że przedstawione działania, realizowane w Kujawsko-Pomorskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego i mające przyczynić się do zmiany postaw i pobudzenia indywidualnej aktywności zawodowej mieszkańców wsi będą kontynuowane.

LITERATURA

1. Duczowska-Piasecka M. (1998): Przedsiębiorczość na wsi. [w:] Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa, 634-635.
2. Michna W., Mierosławska A. (2009): Strategia rozwoju gospodarstw rolnych i wsi w długiej perspektywie oraz w ujęciu przestrzennym. Synteza wyników badań prowadzonych w okresie 2005-2009. IERiGŻ PiB, Warszawa, 18.
3. Program działalności Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego na 2012 r.;
4. Regulamin organizacyjny Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie.
5. Sikorska A., Chmieliński P., Chmielewska B., Dudek M., Gospodarowicz M., Karwat-Woźniak B., Kołodziejczyk D., Michna W., Mierosławska A., Otłowska., Wasilewski A., Wrzochalska., Zwoliński L. (2010): Zróżnicowanie regionalne w rozwoju rolnictwa oraz jego wpływ na problemy ekonomiczne i społeczne obszarów wiejskich (Synteza), [w:] Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do Unii Europejskiej. IERiGŻ PIB, Warszawa, 34.
6. Sprawozdanie z realizacji rocznego programu działalności KPODR w Minikowie za 2011 r.
7. Sudoł S. (2006): Przedsiębiorstwo. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie. Zarządzanie przedsiębiorstwem. PWN, Warszawa, 26-32.
8. Założenia do projektu „NOWY ZAWÓD - NOWA SZANSA dla rolników i mieszkańców wsi Kujaw i Pomorza”.
9. www.kpodr.pl

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA

**ZNACZENIE PRACY DORADCZEJ W ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
POZAROLNICZEJ NA WSI NA PRZYKŁADZIE KUJAWSKO-POMORSKIEGO
OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO**

Słowa kluczowe: *przedsiębiorczość, rozwój, działania doradcze, reorientacja zawodowa, pozarolnicze źródła dochodu*

STRESZCZENIE

Celem opracowania było ukazanie działań doradczych podejmowanych dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi na przykładzie Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (KPODR). Źródłem informacji były dokumenty zamieszczone na stronie internetowej KPODR. KPODR pełni ważną rolę na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w promowaniu małego biznesu oraz edukacji pozarolniczej rolników i ich rodzin. Doradcy KPODR udzielają porad, organizują warsztaty i szkolenia z zakresu motywacji i przedsiębiorczości pozarolniczej wpływające na zmianę postaw życiowych ich uczestników oraz poznanie aktywnych metod poszukiwania pracy, a także nabycie umiejętności zakładania i zarządzania własnych firm. Organizują też specjalistyczne kursy, nadające formalne uprawnienia do wykonywania określonego zawodu.

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA

**LABOUR ADVISORY ROLE IN THE DEVELOPMENT OF NON-AGRICULTURAL
ENTREPRENEURSHIP IN THE COUNTRY AREAS ON THE EXAMPLE
OF KUJAWSKO-POMORSKIE AGRICULTURAL ADVISORY CENTRE**

Keywords: *entrepreneurship, development, operations consulting, outplacement, non-agricultural sources of income*

SUMMARY

The aim of the study was to show the undertaken consultancy actions for the development of non-agricultural entrepreneurship in the country side on the example of Kujawsko-Pomorskie Agricultural Advisory Centre (KPODR). The sources of information were the documents posted on the website of KPODR. KPODR plays an important role in Kujawsko-Pomorskie in promoting small business and non-agricultural education of farmers and their families. It provides advice, organizes workshops and trainings on motivation and entrepreneurship which change participants' attitude to life and teaches them active job search methods and skills in setting up and managing their own business. It also organizes specialized courses, giving formal permission for a particular profession.

TERESA NOWOGRÓDZKA
STANISŁAW SZAREK
*Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach*

WYNIKI EKONOMICZNE GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH W POLSCE

1. Wprowadzenie

Okres ostatnich ośmiu lat, od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej charakteryzował się dynamicznym wzrostem liczby gospodarstw ekologicznych. Na koniec roku 2011 było ich ponad 20 tys., a powierzchnia użytków rolnych objętych dopłatami z programów rolnośrodowiskowych przekroczyła 519 tys. ha. W stosunku do liczby 3760 gospodarstw ekologicznych i 83 tys. ha użytków rolnych w roku 2004, nastąpił prawie sześciokrotny wzrost liczby tych gospodarstw oraz powierzchni użytków rolnych (IJHARS 2011).

Pomimo tak spektakularnego przyrostu liczby gospodarstw, na rynku nie ma odczuwalnie większej ilości produktów wytwarzanych metodami ekologicznymi. Z kolei cena tych produktów, znacznie przewyższa ceny produktów konwencjonalnych. W relacji do produktów konwencjonalnych produkty pochodzące z certyfikowanych gospodarstw ekologicznych w Polsce są o wiele droższe niż w innych krajach (Wdrożenie 2010; eBronisze 2010).

Dostępne w chwili obecnej opracowania, nie udzielają odpowiedzi na pytanie, jaka jest przyszłość gospodarstw ekologicznych w Polsce. Dla przetrwania na rynku konieczne jest podejmowanie takich działań, które zapewnią godziwy zwrot z zainwestowanego kapitału i poniesionych na produkcję nakładów pracy. Ważny jest szczególnie ten drugi czynnik, ponieważ produkowanie żywności metodami ekologicznymi wymaga poniesienia znacznie wyższych nakładów pracy w porównaniu do produkcji metodami tradycyjnymi. Jako że praca własna w gospodarstwie nie jest wyceniana, w gospodarstwach ekologicznych konieczny byłby wyższy dochód niż w porównywalnych gospodarstwach konwencjonalnych, aby zrekompensować zwiększone nakłady pracy na produkcję.

2. Cel, materiał i metody badawcze

Celem pracy była analiza prawidłowości występujących w gospodarstwach ekologicznych w Polsce, których liczba w ciągu ostatnich lat wydatnie wzrosła. W ramach grantu badawczego założono przebadanie 200 gospodarstw z terenu całego kraju, po 12 gospodarstw z każdego województwa. Szczegółowe zestawienie liczby badanych gospodarstw w klasach obszarowych zostało przedstawione w tabeli 1. Pod względem powierzchni UR, rozkład badanych gospodarstw jest zgodny z rozkładem gospodarstw ekologicznych w Polsce, opublikowanym przez Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych. Dobór gospodarstw do badań miał charakter doboru nieprobabilistycznego. Ankieterzy przeprowadzający badania w terenie, mieli swobodę w zakresie wyboru jednostek badawczych. W przypadku niemożności przeprowadzenia ankiety lub odmowie podania danych, takie gospodarstwo eliminowano i do badań wybierano kolejne gospodarstwo, położone w danym województwie. Pomimo zastosowania tej techniki, próbę badawczą można uznać za reprezentatywną.

Tabela 1

Rozkład liczby badanych gospodarstw pod względem powierzchni UR

Powierzchnia gospodarstwa (ha UR)	Polska - według danych GUS		Gospodarstwa ekologiczne				
			Według danych FADN		Według danych IJHARS (%)	Analizowana zbiorowość	
	Liczba gospod.	%	Liczba gospod.	%	%	Liczba gospod.	%
≤ 5	1808008	70,10	9	3,56	23,7	43	21,50
5-10	400152	15,51	54	21,34	24,3	51	25,50
10-20	244192	9,47	95	37,55	22,0	57	28,50
20-30	65351	2,53	29	11,46	10,0	18	9,00
30-50	37372	1,45	25	9,88	6,5	7	3,50
> 50	24104	0,93	41	16,21	13,5	24	12,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie:

- Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010. IJHARS 2011;
- Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2010. GUS, Warszawa 2010;
- Wyników standardowych uzyskanych przez ekologiczne gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2009 roku. IERiGŻ, Warszawa 2011.

Dane zebrane na kwestionariuszu ankiety dotyczyły roku 2010. Badania metodą ankiety (ankietowe) prowadzono w okresie od lipca do końca sierpnia 2011 roku.

W badanych gospodarstwach ekologicznych określono wartość produkcji, zużycie pośrednie, dochód rolniczy i dochód czysty wg metodyki stosowanej przez FADN. Ponadto określono wielkość ekonomiczną gospodarstwa w ESU na podstawie obliczonej wartości rzeczywistej nadwyżki bezpośredniej (SGM). Za gospodarstwa żywotne ekonomicznie przyjęto jednostki osiągające poziom 4 ESU (Wasąg 2009). Wyznaczono związki ilościowe pomiędzy różnymi czynnikami a dochodowością produkcji, intensywnością i efektywnością produkcji na podstawie współczynników korelacji. W pracy zastosowano metodę analizy poziomej, polegającej na porównaniu badanych jednostek w tym samym okresie.

W pracy przyjęto następujące skróty:

TGR – tradycyjne gospodarstwo rolne,

EGR – gospodarstwo rolne prowadzące produkcję metodami ekologicznymi.

3. Wyniki badań

Najliczniej reprezentowaną w badanej zbiorowości są gospodarstwa z grupy I, o wielkości ekonomicznej do 4 ESU. Jest ich prawie 30% (tabela 2). Z kolei gospodarstw o wielkości ekonomicznej przekraczającej 16,1 ESU jest 24,5%. Liczba ha przeliczeniowych w stosunku do ha fizycznych wskazuje, że gospodarstwa z badanej zbiorowości gospodarują na słabych jakościowo glebach. Nietypowa – w stosunku do tradycyjnych gospodarstw rolnych (TGR) – jest struktura użytków rolnych. W grupie V, o największej wielkości ekonomicznej, duży odsetek powierzchni zajmują plantacje trwałe. Z kolei w grupach I-III, zanotowano wysoki odsetek trwałych użytków zielonych. Jedynie w grupie IV udział poszczególnych grup użytków porównywalny jest z TGR w Polsce, gdzie wynosi około 20%.

Średnia wartość środków trwałych w przeliczeniu na gospodarstwo wyniosła w badanej zbiorowości prawie 714 tys. zł, z czego niecałe 49% stanowi ziemia, 38,6% to zabudowania oraz 12,4% to maszyny i urządzenia (tabela 3). Pomiedzy skrajnymi grupami zaobserwowano bardzo duże dysproporcje. Wartość ziemi w grupie V była prawie 14-krotnie większa jak w grupie I, wartość budynków była większa odpowiednio 3-krotnie, a maszyn 32-krotnie. Pod względem wartości środków trwałych w badanych gospodarstwach zaobserwowano interesującą prawidłowość. W miarę wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa ekologicznego, w ich strukturze zwiększał się udział wartości ziemi, przy jednoczesnym zmniejszaniu się wartości budynków. Jednocześnie zaobserwowano wzrost wartości maszyn.

W przeliczeniu na 1 ha UR wartość środków trwałych w badanej zbiorowości wyniosła prawie 50 tys. zł, z czego wartość budynków to 21,2 tys. zł, maszyn 6,8 tys. zł.

Tabela 2

Podstawowe dane o badanych gospodarstwach ekologicznych

Grupa dochodowa (ESU)	Liczba gospodarstw	Udział (%)	ESU na gospodarstwo	Odległość od miasta (km)	Powierzchnia UR (ha)	Liczba ha przeliczeniowych	Liczba pełnozatrudnionych (AWU)	Struktura UR (%)			
								GO	TUZ	Plantacje trwałe	
<4	I	58	29,6	1,6	33,9	5,3	3,6	1,6	50,8	39,4	9,8
4,1-8	II	50	25,5	6,1	42,6	11,5	6,8	1,8	57,4	39,1	3,6
8,1-16	III	40	20,4	10,9	37,8	17,8	9,8	1,7	46,5	49,4	4,1
16,1-40	IV	36	18,4	27,3	43,2	41,3	23,3	1,9	65,1	31,8	3,1
>40	V	12	6,1	61,0	60,7	98,6	33,2	1,9	67,7	15,4	16,9
średnio		196	100,0	13,0	100,0	13,0	11,7	1,8	53,48	32,96	13,55

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Wartość środków trwałych w badanych gospodarstwach ekologicznych

Grupa dochodowa (ESU)		z/gospodarstwo				Struktura (%)		
		Ziemia	Budynki	Maszyny i urządzenia	Środki trwałe ogółem	Ziemia	Budynki	Maszyny
<4	I	85 170,3	198 103,45	14 834,48	298 108,28	28,57	66,45	4,98
4,1-8	II	157 965,4	159 528,00	24 776,00	342 269,44	46,15	46,61	7,24
8,1-16	III	242 218,0	231 000,00	62 050,00	535 268,00	45,25	43,16	11,59
16,1-40	IV	790 711,9	380 466,67	173 622,22	1 344 800,84	58,80	28,29	12,91
>40	V	1 147 627,5	631 666,67	452 500,00	2 231 794,17	51,42	28,30	20,28
średnio		354 238,95	275 807,50	88 885,00	713 931,45	49,0	38,6	12,4

Źródło: Badania własne. Wartość środków trwałych przyjęto zgodnie z danymi uzyskanymi w badanych gospodarstwach.

Tabela 4

Plony roślin uprawnych w badanych gospodarstwach ekologicznych

Grupa dochodowa (ESU)		dt/ha						
		pszenica	żyto	pszenżyto	owies	orkisz	ziemiaki	warzywa
<4	I	24,0	22,6	20,9	22,5	15,8	102,5	110,2
4,1-8	II	30,8	24,9	26,7	30,1	21,8	173,4	105,6
8,1-16	III	24,0	24,2	24,3	25,8	20,6	168,9	190,9
16,1-40	IV	37,0	21,0	15,1	21,2	24,9	176,0	70,0
>40	V	18,2	22,5	–	26,1	22,7	175,0	–
średnio		28,5	19,1	15,9	21,3	23,2	175,9	131,3

Źródło: Badania własne.

Tabela 5

**Liczba i obsada zwierząt w badanych gospodarstwach ekologicznych
(sztuki fizyczne i DJP w przeliczeniu na gospodarstwo)**

Grupa dochodowa (ESU)		Liczba zwierząt						Obsada DJP/ha
		Krowy mleczne	Maciory	Tuczniaki	Owce (maciorki)	Drób	DJP	
<4	I	0,6	0,2	0,9	0,1	30,8	3,7	0,9
4,1-8	II	1,6	0,5	2,6	0,0	59,2	6,9	0,9
8,1-16	III	2,7	0,8	3,8	5,6	21,0	10,2	0,6
16,1-40	IV	6,4	1,8	4,6	9,9	48,3	18,6	0,7
>40	V	6,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,3	0,1
średnio		2,7	0,7	2,5	3,0	37,9	9,1	0,75

Źródło: Badania własne.

Plonowanie podstawowych roślin uprawnych było w 2010 roku bardzo zróżnicowane (tabela 4). W przypadku zbóż najwyższe plony osiągnięto w grupie II, z kolei warzywa i ziemniaki dały najwyższe plony w gospodarstwach grupy III i IV. Należy jednak zaznaczyć, że plony te były znacznie niższe od plonów uzyskiwanych w TGR (GUS, 2010).

W badanych EGR odnotowano niski stan pogłowia zwierząt. Liczba DJP w gospodarstwie wyniosła 9,1 DJP, a obsada zwierząt na ha UR wyniosła 0,75 DJP. Największą liczbę zwierząt utrzymywały gospodarstwa IV i V grupy, jednak obsada zwierząt w grupie V wyniosła zaledwie 0,1 DJP na ha UR. Najliczniej utrzymywany jest w gospodarstwach drób oraz krowy mleczne.

Tabela 6

**Kanały sprzedaży, promocja i problemy w bieżącej produkcji
w badanych gospodarstwach ekologicznych.**

Grupa dochodowa (ESU)		Liczba			
		Formy sprzedaży	Formy promocji	Plany związane z rozwojem gospodarstwa (liczba)	Suma problemów w produkcji
<4	I	1,0	1,1	1,0	4,1
4,1-8	II	1,4	1,0	1,1	4,0
8,1-16	III	1,9	1,6	1,7	5,4
16,1-40	IV	2,1	1,4	1,1	5,4
>40	V	1,2	2,2	1,3	6,0
średnio		1,5	1,5	1,3	4,7

Źródło: Badania własne.

W badanej zbiorowości EGR zaobserwowano wzrost ilości form sprzedaży w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa w grupach I-IV (tabela 6). Najczęstszymi formami sprzedaży była sprzedaż bezpośrednia, umowa ze sklepami prowadzącymi sprzedaż produktów ekologicznych, kontraktacja. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU stosują jedną formę sprzedaży, którą jest kontraktacja. Jednocześnie obserwuje się zwiększenie ilości problemów dotyczących prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Podobnie ma się rzecz z ilością form promocji stosowanych przez badane gospodarstwa. Gospodarstwa promują się najczęściej poprzez uczestnictwo w targach, festynach, wystawach, a jednostki prowadzące sprzedaż bezpośrednią często posiadają ulotki reklamowe. Mniej popularnymi formami promocji jest reklama w radiu, prasie i telewizji. Najbardziej aktywne w promowaniu są gospodarstwa grupy V.

Koszty zużycia pośredniego, do których zalicza się koszty bezpośrednie (z uwzględnieniem produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym) oraz koszty ogólnogospodarcze towarzyszące działalności operacyjnej w roku obrotowym, wyniosły w badanej zbiorowości 35,7 tys. zł (tabela 7). Złożyły się na to przede wszystkim koszty pośrednie – około 66,1% i koszty produkcji roślinnej 25,7%. Zbliżoną strukturę kosztów zanotowano we wszystkich badanych grupach EGR.

Przeciętna wartość dochodu rolniczego osiągniętego w EGR, który rozumiany jest jako różnica pomiędzy wartością dodaną netto, a kosztami czynników wewnętrznych, wyniosła 23 tys. zł (tabela 8). Produkcja w gospodarstwach I grupy była niedochodowa. W gospodarstwach grupy II osiągnięto dochód rolniczy w wysokości 10,5 tys. zł. W przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego, daje to 5,83 tys. zł rocznie i 486 zł miesięcznie. W grupie III wartości te wynoszą odpowiednio 11,7 tys. zł i 975 zł. W grupie IV 28,21 tys. zł i 2,35 tys. zł. Najbardziej dochodowe są gospodarstwa grupy V, gdzie dochody te wyniosły odpowiednio 82,73 tys. zł i 6,89 tys. zł.

Badania empiryczne pozwoliły również na zidentyfikowanie najważniejszych problemów w EGR, na które należałoby zwrócić uwagę w pracy doradczej (tabela 9). Badania potwierdzają, że najwięcej problemów dotyczących bieżącej produkcji zgłaszają gospodarstwa o najwyższej towarowości, o wyższych niż przeciętna zasobach siły roboczej i wiążących z rolnictwem ekologicznym swoją przyszłość (korelacja zmiennej x_2 ze zmiennymi x_1 ; x_3 - x_7). Zaobserwowano również, że informacje, które docierają do gospodarstwa z wielu różnych źródeł, pozwalają dostrzegać rolnikowi coraz to nowe obszary problemowe w prowadzonej przez siebie produkcji (korelacja zmiennych x_3 - x_2). Wynika z tego, że dysponowanie odpowiednimi informacjami (wiadomościami), oraz zdolnością ich przetwarzania

nia we właściwe decyzje, pozwala zmotywowanym do tego rolnikom pojawiające się problemy sprawnie rozwiązywać. W tej sytuacji, udostępnianie rolnikom wysokiej jakości informacji, która pozwoli rozwijać produkcję ekologiczną w ich gospodarstwach, jest i powinno być ważnym zadaniem doradztwa rolniczego w Polsce. Z drugiej strony, istnieje potrzeba ciągłego kształcenia konsumentów w celu uświadamiania ich, czym naprawdę jest i jak odróżnić żywność produkowaną metodami ekologicznymi od żywności produkowanej metodami konwencjonalnymi.

Tabela 7

Koszty produkcji w badanych gospodarstwach ekologicznych

Grupa dochodowa (ESU)		Wartość (zł/gospodarstwo)				
		Koszty bezpośrednie			Koszty pośrednie	Ogółem zużycie pośrednie
		Produkcja roślinna	Produkcja zwierzęca	Przetwórstwo rolno spożywcze		
<4	I	2 820,5	308,4	458,6	9 592,0	14 442,0
4,1-8	II	3 463,5	622,6	510,0	11 405,6	16 394,4
8,1-16	III	6 862,9	2 815,9	391,0	19 602,9	26 737,8
16,1-40	IV	9 570,8	7 020,4	55,6	51 455,3	79 479,5
>40	V	37 610,5	5 758,3	2 383,3	69 408,3	116 066,7
średnio		9 649,9	2 330,3	501,7	23 625,2	35 744,9

Źródło: Badania własne.

Tabela 8

Tworzenie dochodu rolniczego w badanych gospodarstwach ekologicznych

Grupa dochodowa (ESU)		Wartość (zł/gospodarstwo)						
		Wartość produkcji (z uwzględnieniem salda dopłat)	Zużycie pośrednie	Wartość dodana brutto	Amortyzacja	Wartość dodana netto	Koszt czynników zewnętrznych	Dochód rolniczy
<4	I	12 269,20	14 417,50	- 2 148,30	6 151,60	- 8 299,90	572,10	- 8 871,90
4,1-8	II	33 432,20	15 817,60	17 614,70	6 465,80	11 148,90	576,80	10 572,10
8,1-16	III	58 685,00	24 267,80	34 417,30	11 980,00	22 437,30	2 470,00	19 967,30
16,1-40	IV	157 604,10	67 731,40	89 872,70	24 515,00	65 357,70	11 748,20	53 609,60
>40	V	333 910,40	113 740,00	220 170,40	61 041,70	159 128,70	1 910,00	157 218,70
średnio		73 634,60	32 811,70	40 822,90	14 649,60	26 173,30	3 143,00	23 030,30

Źródło: Badania własne.

Tabela 9

Macierz korelacji pomiędzy zmiennymi opisującymi ekologiczne gospodarstwa rolne

Nazwa zmiennej	Numer zmiennej					
	x1	x2	x3	x4	x5	x6
Suma planów na przyszłość - x1	–					
Suma problemów w produkcji - x2	0,407*	–				
Liczba źródeł informacji - x3	0,087	0,297*	–			
Wartość Pt (zł) – x4	0,005	0,242*	0,150	–		
Koszty całkowite (zł) – x5	-0,007	0,217*	0,068	0,812*	–	
Koszty produkcji roślinnej (zł) – x6	0,001	0,279*	0,008	0,695*	0,865*	–
Liczba pełnozatrudnionych – x7	0,275*	0,215*	0,338*	0,212*	0,198	-0,003

Źródło: Badania własne.

4. Wnioski

Wyniki analizy pozwoliły na osiągnięcie celu pracy. Na podstawie danych empirycznych określono, że około 30% gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 4 ESU to gospodarstwa nierozwojowe. Następne 25% gospodarstw z grupy II generuje dochody, które w przeliczeniu na 1 zatrudnionego nie gwarantują osiągnięcia minimum socjalnego. Należy zaznaczyć, że gospodarstwa III grupy nie osiągają dochodu, który mógłby zrekompensować poniesione nakłady pracy, które w EGR są znacznie wyższe, niż w TGR. Tak więc ponad 75% gospodarstw nie jest w stanie wygenerować dochodów, które zagwarantowałyby utrzymanie się na rynku, oraz zapewnić dochodów równych minimum socjalnemu.

Z przedstawionej analizy wynika, że w polskim rolnictwie ekologicznym około 70% produkcji towarowej jest tworzone przez grupę zaledwie 24% gospodarstw, co jest zgodne z zasadą Pareto – 80:20.

Przeciętna wartość dochodu rolniczego osiągniętego w EGR wyniosła 23 tys. zł. Należy zaznaczyć, że udział dopłat z programów rolno-środowiskowych w tym dochodzie wynosi około 15 tys. zł. Oznacza to, że rezygnacja z dotowania EGR sprawiłaby, że prawie cała produkcja w tych gospodarstwach nie gwarantowałaby osiągnięcia przez ich właścicieli dochodów zapewniających minimum socjalne.

Dla pełniejszego zobrazowania perspektyw rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce, warto zwrócić uwagę na kilka czynników (Nowogródzka i inni 2012, Nowogródzka; Szarek 2012). Na podstawie analizy danych ankietowych stwierdzono, że zarówno dochód rolniczy gospodarstwa, jak i poziom towarowości za-

leżą od ilości zwierząt posiadanych przez gospodarstwa. Wskazuje to na potrzebę zwiększenia skali produkcji zwierzęcej w gospodarstwach ekologicznych, co jest drogą do poprawy ich dochodowości. Znakomitą bazą do realizacji tego celu jest wysoki odsetek TUZ posiadanych przez gospodarstwa ekologiczne w Polsce.

W badanej zbiorowości odnotowano wysoki odsetek gospodarstw nietowarowych oraz o towarowości nie przekraczającej 20%. Gospodarstw tych jest prawie 30%, stąd też należałoby rozważyć celowość corocznych kontroli tych gospodarstw przez jednostki certyfikujące. Zgodnie z założeniami, funkcjonowanie systemu kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym jest podstawowym gwarantem dla konsumenta, że środki spożywcze znajdujące się na rynku wyprodukowane zostały zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi rolnictwa ekologicznego i są wolne od zanieczyszczeń, takich jak: pozostałości środków ochrony roślin i hormonów, a podczas ich produkcji nie stosowano nawozów sztucznych i organizmów zmodyfikowanych genetycznie¹. Skoro znaczna część gospodarstw nie produkuje artykułów żywnościowych na rynek, kontrolowanie takich jednostek wydaje się zbędne.

Według szacunków, przeciętna wartość produkcji towarowej w 1 gospodarstwie wyniosła w 2010 roku 37 985 zł. Sprzedaż certyfikowanych produktów ekologicznych, po cenach wyższych od produktów wytwarzanych systemem konwencjonalnym wyniosła w przeliczeniu na 1 gospodarstwo 16985 zł, co stanowi zaledwie 32% całkowitej sprzedaży. Oznacza to, że tylko co trzecia złotówka jest uzyskiwana ze sprzedaży produktów po wyższych cenach. Pozostała część sprzedawana jest poza gospodarstwo w cenie produktów konwencjonalnych, przez co jest dla tego rynku tracona (Nowogródzka; Szarek, 2011)

Wartość całkowitej produkcji w EGR w Polsce wynosi około 781 mln zł, przy czym producenci sprzedający produkty ekologiczne za kwotę 450 mln zł nie uzyskują za nie ceny rekompensującej rzeczywiście poniesione nakłady. Produkty te trafiają na rynek jako produkty rolnictwa konwencjonalnego. Stąd też wartość rynku produktów ekologicznych dostępnych dla konsumentów w Polsce oszacować należy na 334 mln zł (Nowogródzka; Szarek, 2011).

Zakładając, że całkowita produkcja towarowa gospodarstw ekologicznych zostałaby sprzedana w cenie produktów ekologicznych, poprawiłby to znacznie dochodowość w EGR. Dochód rolniczy wzrósłby z 23 030 zł do 33 924 zł w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, co byłoby wartością prawie o 50% wyższą od aktualnie wyliczonej. Powstaje więc konieczność stworzenia mechanizmu, który wprowadziłby na rynek te produkty rolnictwa ekologicznego, które sprzedawane są obecnie jako konwencjonalne (Nowogródzka; Szarek, 2011).

¹ www.ijhar-s.gov.pl

LITERATURA

1. eBronisze (2010) UK: Tesco obniża ceny produktów ekologicznych. www.portalspozywczy.pl, z dnia 31.07.2010.
2. Nowogródzka T., Szarek S. (2011): Sprawozdanie merytoryczne z grantu RRe-029-22-19/11(33), ss. 41.
3. Nowogródzka T., Szarek S. Podstawka M. (2012): Stopień powiązania gospodarstw ekologicznych z rynkiem rolno-spożywczym w Polsce. *Więś i Rolnictwo* (w druku)
4. Nowogródzka T., Szarek S. (2012): Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw ekologicznych w 2010 roku. ZER (w druku)
5. Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010. IJHARS 2011
6. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2010. GUS, Warszawa 2010.
7. Wasąg Z. (2009): Poziom żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. *Inżynieria Rolnicza* 8(117)/2009.
8. Wdrożenie produkcji ekologicznej i marketing jego produktów szansą rozwoju gospodarstw rolnych i regionów. Instytut Warzywnictwa im. Emila Chroboczka w Skierniewicach; Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi Ekoland. Pod red. I. Jurasia. Skierniewice 2010
9. Wyniki standardowe uzyskane przez ekologiczne gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2009 roku. IERiGŻ, Warszawa 2011.

TERESA NOWOGRÓDZKA
STANISŁAW SZAREK

WYNIKI EKONOMICZNE GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH W POLSCE

Słowa kluczowe: gospodarstwa ekologiczne, dochodowość, żywotność ekonomiczna

STRESZCZENIE

Na podstawie danych empirycznych określono, że większość gospodarstw nie jest w stanie wygenerować dochodów, które zagwarantowałyby utrzymanie się na rynku. Przeciętna wartość dochodu rolniczego osiągniętego w badanych gospodarstwach wyniosła 23 tys. zł, z czego udział dopłat z programów rolno-środowiskowych stanowi aż 65%. W badanej zbiorowości odnotowano wysoki odsetek gospodarstw nietowarowych oraz o towarowości nie przekraczającej 20%. Analiza wyników ekonomicznych pozwoliła na oszacowanie rzeczywistej wartości rynku produktów ekologicznych w Polsce, który wynosi około 330 mln zł. Powstaje więc konieczność stworzenia mechanizmu, który wprowadziłby na rynek te produkty rolnictwa ekologicznego, które sprzedawane są jako produkty konwencjonalne.

TERESA NOWOGRÓDZKA
STANISŁAW SZAREK

FINANCIAL RESULTS OF ORGANIC FARM IN POLAND

Keywords: *organic farms, profitability, economic viability*

SUMMARY

Based on empirical data set that most organic farms are not able to generate income that would guarantee the continuation of the market. The average value of agricultural income earned in those farms surveyed was 23 thousand zł. The share of payments from the agri-environmental programs is up 65%. In the study population there was a high percentage of subsistence and of the commodity does not exceed 20%. Analysis of financial results allowed us to estimate the actual value of the organic products market in Poland, which is about 330 million zł. We must prepare for a mechanism that would introduce to the market the organic products that are sold as conventional products.

e-mail: szarek@uph.edu.pl

DOROTA REMLEIN-STAROSTA¹, JOANNA KRZYMIŃSKA¹,
KATARZYNA NIJAK¹, DARIUSZ DROŹDŻYŃSKI¹,
STANISŁAW WALORCZYK¹, URSZULA DOPIERAŁA¹,
RYSZARD JAWORSKI², MACIEJ SZŁYKOWICZ²

¹*Institut Ochrony Roślin-PIB, Poznań*

²*Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Poznań*

ORGANIZMY SZKODLIWE I ENTOMOFAUNA POŻYTECZNA JAKO WSKAŹNIKI BIORÓŻNORODNOŚCI I STANU FITOSANITARNEGO PRODUKCJI ROLNEJ

1. Wstęp

Bioróżnorodność rolnicza jest największym dziedzictwem biologicznym i kulturowym świata. Zanikanie różnorodności biologicznej zauważono w latach 80. ubiegłego stulecia. Rolnicza różnorodność biologiczna jest zabezpieczeniem przed klęską nieurodzaju, atakiem szkodników, chorobami roślin czy epidemiami wśród zwierząt gospodarskich. W polityce rolnej, której celem jest zrównoważone rolnictwo, za priorytetowe działania uznano ochronę, pomnażanie oraz użytkowanie rolniczych zasobów genetycznych [Kuszevska i Fenyk 2010]. Do terenów zagrożonych obniżeniem bioróżnorodności należą obszary szczególnie narażone na zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego [OSN - Dz.U. 2005/239, poz. 2019]. Pertty i wsp. (2001) zwracają uwagę na konieczność wprowadzania do rolnictwa różnorodności genetycznej i gatunkowej. Stwierdzają, że niskie zróżnicowanie i stosowanie systemów monokulturowych prowadzi do znacznych strat plonów na skutek oddziaływania kompleksu organizmów szkodliwych. W takich uprawach występują one zazwyczaj w większym nasileniu, niż w bardziej zróżnicowanych środowiskach. Dlatego, w ubogich systemach produkcji [Tileman i wsp. 2002] może dojść do destabilizacji plonowania nawet w przypadku stosowania intensywnej chemicznej ochrony roślin. Powodem tego jest powstawanie organizmów odpornych na środki ochrony roślin. Odporność stwierdzono u ponad 2 700 gatunków wśród gospodarczo ważnych agrofagów.

Dlatego w ekosystemach rolniczych korzystne jest występowanie wielu różnych gatunków agrofagów, lecz w niskim nasileniu, ograniczanym przez równie liczną grupę organizmów pożytecznych takich jak: antagoniści, drapieżcy, nadpasożyty i in. [Andow 1991, Bourdeau i Mindt 1997, Zhu i wsp. 2000, Wilby i Thomas 2002, Wolfe 2000].

Celem wykonywanych analiz była ocena elementów środowiska rolniczego, ze szczególnym uwzględnieniem agrofagów, które mogą stanowić wskaźniki różnorodności przyrodniczej danego obszaru, oraz jego stanu fitosanitarnego.

2. Materiał i metody

Analizy przeprowadzono w 2011 r., na terenach OSN, w gospodarstwach zlokalizowanych na terenie Wielkopolski, w gminach sąsiadujących z aglomeracją miejską (Buk, Mosina i Swarzędz). Wybrane gminy charakteryzuje duża intensywność produkcji rolniczej i ogrodniczej. Gospodarstwa i uprawy zostały wytypowane przez doradców rolniczych. Wybrane gospodarstwa zajmowały obszar od 10 do ponad 30 ha. Najczęściej stosowano płodozmian polowy z przewagą roślin zbożowych lub okopowych oraz mieszany z uprawą rzepaku ozimego. W wytypowanych gospodarstwach stosowano nawożenie obornikiem w ilości 25–35 t/ha. Wielkość dawki obornika ustalano na podstawie jakości i zasobności gleby. Rolnicy w celu podjęcia decyzji o nawożeniu mineralnym (szczególnie azotowym) wykonują analizy gleby. W każdym ze wskazanych gospodarstw analizie elementów różnorodności rolniczej poddano jedną lub dwie uprawy. Obserwacjami zostały objęte pola uprawne opisane w tabeli 1. Na każdym z wytypowanych pól prowadzono analizy występowania chorób i szkodników na podstawie objawów, oznak etiologicznych, charakterystycznych uszkodzeń roślin powstałych na skutek żerowania owadów. Stosowano metodyki zgodne ze standardami European and Mediterranean Plant Protection Organization. Oceniano poziom porażenia przez patogeny na podstawie makroskopowej oceny objawów na poszczególnych organach roślin uprawnych. Analizie poddano uszkodzeń powodowanych przez szkodniki. Przeprowadzono monitoring bioróżnorodności entomofauny lotnej z uwzględnieniem organizmów pożytecznych. Owady odławiano metodą czerpakowania oraz wykorzystywano żółte tablice lepowe. Z kolei ilościowy i jakościowy skład flory segetalnej określano metodą ramkową. Wszystkie obserwacje wykonywano od maja do września.

3. Wyniki i dyskusja

Wyniki mają charakter sprawozdania z zadań badawczych wykonywanych w ramach prowadzonego projektu. Na monitorowanych roślinach uprawnych zaobserwowano szereg chorób roślin, uszkodzeń spowodowanych przez szkodniki oraz zidentyfikowano gatunki chwastów (tabela 1). Odłowiono wiele owadów typowych dla badanego obszaru oraz stawonogi pożyteczne i drapieżne (tabela 2). Dokonano oceny występowania roślinności towarzyszącej na wybranych uprawach (tabela 3).

Na liściach jabłoni (Gloster) odnotowano występowanie objawów parcha jabłoni [*Venturia inaequalis* (Cooke) G. Winter]. Wielkość porażenia wahała się 1–3,7% powierzchni blaszek liściowych. Po wiosennych przymrozkach wiele wiązków kwiatów uległo uszkodzeniu, dlatego nie przeprowadzono oceny porażenia owoców. Uszkodzenia powodowane przez żerowanie przędziorków (*Tetranychus* spp.) mogły stanowić zagrożenie dla uzyskiwanych plonów. Sadownik podjął decyzję o zwalczaniu tych szkodników. Występowały również uszkodzenia powodowane przez zwójki (*Acalla* spp.) oraz mszyce (Aphidoidea). Na pniach drzew jabłoni stwierdzono kolonie mszycy – bawełnicy korówki (*Eriosoma lanigerum* Hausmann). W ostatnich latach ze względu na wycofanie wielu insektycydów, które pozwalały na skuteczną ochronę sadu [Badowska-Czubik i Pała 1990] występowanie tego owada stanowi narastający problem w sadach. W sadzie odłowiono w sumie 4757 owadów. Wśród nich odłowiono osobniki szkodników takich, jak: zwójki liściowe *Acalla* spp., zmienik pokrzywiak (*Lygus pabulinus* L. Het.), przezierniki (Aegeridae). W sadzie jabłoniowym najwięcej było owadów z rodziny biedronkowatych (w szczególności biedronki siedmiokropki) oraz muchówek (głównie pryszczarkowate). W sumie odłowiono 167 osobników. Sad jabłoniowy prowadzony był w systemie czarnego ugoru pod drzewami i trawy w międzyrzędziach (głównie rajgrasu). Chwastem dominującym w międzyrzędziach drzew była gwiazdnica pospolita [*Stellaria media* (L.) Vill.] tworząca największą masę zieloną. Do roślin dominujących, wytwarzających mniejszą masę zieloną, należały wierzbownica bladuróżowa (*Epilobium roseum* Schreber), tasznik pospolity [*Capsella bursa-pastoris* (L.) Med.] i komosa biała (*Chenopodium album* L.). Pod koniec wegetacji odnotowano licznie występującą chwastnicę jednostronna [*Echinochloa crus-galli* (L.) Baeuv.] i rdest ptasi (*Polygonum aviculare* L.).

Analizę występowania patogenów w uprawach kukurydzy wykonano w dwóch lokalizacjach. W obu przypadkach dominującą chorobą była drobna (oczkowa) plamistość kukurydzy [*Aureobasidium zeae* (Narita & Y. Hirats.) Dingley] - 2% powierzchni blaszek liściowych i nie stanowiła zagrożenia dla plonu kukurydzy. W lokalizacji o większym zróżnicowaniu upraw stwierdzono na kilku roślinach narosłe grzybniove powstałe na skutek porażenia przez *Ustilago maydis* (DC.)

Conda sprawcę głowni kukurydzy. Na blaszkach liściowych kukurydzy na obu polach były również charakterystyczne kreskowane nekrozy powstałe po żerowaniu skrzypionek (*Lema* spp.). Mszyce odnotowano jedynie w przypadku pola zlokalizowanego na bardziej zróżnicowanym obszarze. Żaden z agrofagów nie występował w nasileniu, które uzasadniałoby zastosowanie zabiegów ochronnych. Na obu monitorowanych polach kukurydzy odłowiono zbliżoną liczbę owadów (odpowiednio 3899 i 3176 osobników). Uzyskane wyniki potwierdzają badania Simonides (2010) wskazujące na wpływ zróżnicowanego pod względem roślinności obszaru na wzrost liczby gatunków i liczebności entomofauny.

Najliczniej, na polu otoczonym dużym zróżnicowaniem roślinności, występowały szkodniki pryszczarkowate (Cecidomyidae), skrzypionki zbożowe (*Lema melanopa* L.) i mszyce (*Aphis* spp.), a na polu otoczonym uprawami zbożowymi odnotowano również dwa pierwsze taksony owadów oraz zmieniki (*Lygus* spp.). Na uprawach kukurydzy najwięcej odłowiono pająków. Na polu zlokalizowanym w pobliżu upraw warzywnych były również biedronki siedmiokropki. Odłowiono 170 i 132 osobniki na obu polach.

W uprawie kukurydzy zlokalizowanej wśród różnych upraw dominowały trzy gatunki: komosa biała, tworząca największą zieloną masę oraz żółtlica drobnokwiatowa (*Galinsoga parviflora* Cav.) i chwastnica jednostronna [*Echinochloa crus-galli* (L.) P.B.]. Na drugim z ocenianych pól wśród gatunków zachwaszczających tę uprawę występowała chwastnica jednostronna, skrzyp polny i perz właściwy. Rzadziej spotykano rośliny ostrożnia polnego, włośnicy zielonej i komosy białej. Zarówno sprawcy chorób, szkodniki jak i chwasty należały do typowych dla tej uprawy [Kaniuczak i Pruszyński 2007].

Dominującymi patogenami pszenżyta byli sprawcy chorób podstawy źdźbła: łamliwość źdźbła (35% porażonych źdźbeł, wiele w stopniu silnym) (*Tapesia* spp.), fuzaryjna zgorzel podstawy źdźbła (42% źdźbeł, większość porażonych w stopniu silnym) (*Fusarium* spp.). Na ich nasilenie mogły mieć wpływ warunki atmosferyczne, zastosowana odmiana czy częstotliwość uprawy zbóż na danym stanowisku (Weber i Kita 2011). Z kolei, na liściach odnotowano: mączniaka prawdziwego zbóż i traw – ok. 2% [*Blumeria graminis* (DC.) Speer], rdzę brunatną – 2,2% (*Puccinia recondita* Dietel & Holw.), oraz objawy plamistości obwódkowej liści do 1% [*Rhynchosporium secalis* (Oudem.) Davi]. W przypadku kłosów odnotowano: mączniaka prawdziwego zbóż i traw – 1% (*Blumeria graminis*), septoriozę plew – 1,3% [*Stagonospora nodorum* (Berk.) E. Castell. & Germano], czernienie zbóż – 8,7% (*Alternaria* spp., *Cladosporium* spp., *Epicoccum* spp.). Stwierdzono uszkodzenia powodowane przez skrzypionki zbożowe (3,2%). Odłowiono 3338 owadów pożytecznych i szkodliwych. Wśród odłowionych szkodników najliczniej reprezentowane były muchówki pryszczarkowate (Cecidomyidae) i zmieniki (*Lygus*

spp.). Na uprawie pszenżyta dominowały pająki oraz muchówki z rodziny pryszczarkowatych. Odłowiono 257 osobników stawonogów pożytecznych.

Do pokrycia gleby przez chwasty przyczyniły się dwa gatunki: fiołek polny (*Viola arvensis* Murray) i rdest powojowy (*Polygonum convolvulus* L.). Oba gatunki tworzyły miejscami zwartą zieloną masę pokrywającą w 100% dno pola. Trzecim gatunkiem pod względem ilościowym była miotła zbożowa [*Apera spica-venti* (L.) P.B.]. Często występowała przytulia czepna (*Galium aparine* L.).

Na szyjkach korzeniowych rzepaku ozimego rolę dominującego patogena odgrywała sucha zgnilizna kapustnych (4,5%) (*Phoma* spp.). Objawy tej choroby odnotowano również na liściach (1,4%). Na blaszkach liściowych stwierdzono obecność czerni krzyżowych (4,6%) (*Alternaria* spp.) i szarej pleśni (12,4%) (*Botrytis cinerea* Pers.). Łodygi były uszkodzane przez chowacze (1%). Na łuszczynach odnotowano najwięcej objawów czerni krzyżowych (3,2%). Ogółem zebrano tylko 979 osobników owadów. Najliczniejszą grupą owadów szkodliwych występującą na polu rzepaku były zmieniki (*Lygus* spp.). Odłowiono również pchełkę rzepakową (*Psylliodes chrysocephala* L.), chowacza podobnika (*Ceutorhynchus assimilis* Paykull) i brukwiaczka (*C. napi* Gyllenhal) oraz gnatarza rzepakowca (*Athalia rosae* L.). Szkodniki i choroby odnotowane na tej uprawie są powszechnie spotykane na polach rzepaku [Mrówczyński i Pruszyński 2006]. Na polu rzepaku ozimego wśród odłowionej fauny dominowały pająki i biedronki siedmiokropki. Na polu tym owady i pająki wystąpiły wyjątkowo licznie – odłowiono 246 osobników. Największy udział w zachwaszczeniu tej uprawy miały trzy gatunki: fiołek polny i gwiazdnica pospolita oraz maruna bezwonna (*Matricaria perforata* Mérat).

Dominującą chorobą ziemniaków była zaraza ziemniaka [*Phytophthora infestans* (Mont.) de Bary] (dla obu lokalizacji 13,5 i 18,8% podczas ostatniej obserwacji). Odnotowano również objawy suchej zgnilizny (2%) (*Alternaria* spp.). Wśród roślin ziemniaków konsumpcyjnych stwierdzono obecność zgnilizny łodyg spowodowanej przez *Rhizoctonia solani* J.G. Kühn. Rolnicy wykonywali 2 i 4 zabiegi ochronne w celu ograniczania zarazy ziemniaka. Wśród szkodników wyraźnie dominowała stonka ziemniaczana (*Leptinotarsa decemlineata* L.) i zmieniki (*Lygus* spp.). Odłowiono także mszyce. Mimo wykonanych zabiegów ochronnych stwierdzono 1% powierzchni blaszek liściowych z uszkodzeniami. Stonka ziemniaczana jest zdolna do wykształcenia odporności na każdą substancję aktywną [Węgorzek 2005], uzyskane wyniki mogą sugerować występowanie tego zjawiska. Na polu ziemniaków konsumpcyjnych zanotowano dużą liczebność owadów – 6276 sztuki, podczas, gdy w uprawie ziemniaków na cele przemysłowo odłowiono 3243 owady. Na polu ziemniaków konsumpcyjnych odnotowano małą liczbę pajaków i owadów pożytecznych (81 osobników, głównie muchówek z rodziny pryszczarkowatych). W uprawie ziemniaków przemysłowych odłowio-

no 115 osobników. Dominowały złotookowate i przyszczarkowate. Dominującym gatunkiem chwastów w obu uprawach była komosa biała. W gęstym łanie ziemniaka przemysłowego odnotowano pojedyncze rośliny: chabra bławatka, perzu właściwego, rdestu powojowego, fiołka polnego, skrzypu polnego, rdestu ptasiego i przetacznika bluszczowego.

Rośliny łubinu żółtego wykazywały objawy fuzaryjnego wędnięcia łubinu - *Fusarium oxysporum* Schldl. (13% szyjek korzeniowych wykazujących objawy). Jest to groźny patogen, zwłaszcza w okresie z dużą ilością opadów [Horoszkiewicz-Janka i in. 2011]. Ocena występowania szkodników wykazała na blaszkach liściowych łubinu charakterystyczne uszkodzenia spowodowane żerowaniem oprzędzików (do 8,3%). Całkowita liczebność odłowionych owadów na tym polu wynosiła 5560. Licznie były reprezentowane takie szkodniki jak oprzędzik pręgowany (*Sitona lineatus* L.) i oprzędzik szary (*S. griseus* F.), zmieniki (*Lygus* spp.) oraz strąkowiec grochowy (*Bruchus pisorum* L.). W uprawie łubinu żółtego najliczniej reprezentowane były muchówki przyszczarkowate. W sumie odłowiono 161 osobników. Głównym sprawcą zachwaszczenia łubinu był rdest powojowy i wyrastająca ponad uprawę komosa biała.

Oceniając występowanie chorób i szkodników na roślinach buraka cukrowego skupiono się głównie na porażeniu liści. Najliczniej reprezentowane były objawy chorobowe powodowane przez *Cercospora beticola* sprawcę chwościka buraka (do 6%). Podczas ostatniej obserwacji stwierdzono występowanie objawów zgnilizny korzenia buraka powodowanej przez *Rhizoctonia solani*. Liście buraka były również uszkodzane przez szereg owadów o gryzącym aparacie gębowym takich jak omarlice (Silphidae) (2,5%). Te choroby i szkodniki są powszechnie notowane w uprawie buraka cukrowego [Przybył i wsp. 2004]. Ogółem zebrano 1687 owadów. Najliczniej odłowiono szkodniki takie jak: mszyca burakowa (*Aphis fabae* Scopoli) i zmieniki (*Lygus* spp.). Na polu buraków cukrowych najwięcej odłowiono pajaków oraz biedronek siedmiokropek. Odłowiono również 167 stawonogów pożytecznych. Zachwaszczenie było słabe, z pojedynczo występującymi roślinami komosy białej, fiołka polnego i chwastnicy jednostronnej.

Wykonano analizę porażenia cebuli przez patogeny. Stwierdzono, że dominującym i najważniejszym sprawcą choroby okazał się gatunek *Peronospora destructor* (Berk.) Casp. ex Berk. – sprawca mączniaka rzekomego cebuli (11%). Odnotowano również uszkodzenia powodowane przez wciornastki (*Trips* spp.). Na polu cebuli odnotowano 1935 owadów. Najczęściej odławiano wciornastkowate (Thripidae) i śmietkę cebulanę [*Delia antiqua* (Meigen)]. Na polu cebuli odłowiono 243 osobniki, głównie pająki i muchówki przyszczarkowate. Uprawa była wolna od chwastów. Stwierdzono jedynie pojedyncze rośliny fiołka polnego, komosy białej, rdestu powojowego i przytulii czepnej.

Rolnictwo jest często postrzegane jako jedno z głównych zagrożeń bioróżnorodności. Karg, Ryszkowski (1996); Bourdeau (2001); Loreau i wsp. (2002) oceniają, że intensyfikacja produkcji rolniczej doprowadziła do zubożenia bioróżnorodności. Analizy przeprowadzone na terenach objętych intensywną uprawą i obejmujących obszary OSN wykazały występowanie chorób i szkodników typowych dla danych roślin uprawnych. Nasilenie ich nie stanowiło zagrożenia utraty plonów, co może być dowodem ograniczenia różnorodności biologicznej siedliska, lecz z drugiej strony, może wskazywać na równowagę między organizmami szkodliwymi a pożytecznymi uzyskaną zarówno przy użyciu metod agrotechnicznych jak i chemicznych [Pruszyński 2011]. Obecnie obserwowane zróżnicowanie zbiorowisk segetalnych ukształtowało się pod wpływem działalności człowieka prowadzonej od wielu pokoleń [Bhowmik 1997, Adamczewski 2000]. Nadmierne ograniczenie zachwaszczenia może mieć negatywny wpływ na inne elementy ekosystemu jak owady czy ptaki lub ssaki [Firebank 1999, Marshall i wsp. 2003, Rola i wsp. 2009]. Monitoring chwastów towarzyszących uprawom na terenach OSN wykazał, że zbiorowiska te były dość mocno przekształcone i uproszczone. Zachwaszczenie oraz obecność zróżnicowanego pod względem roślinności otoczenia danej uprawy wpływa na liczebność szkodników i owadów drapieżnych oraz pasożytniczych wspomagających naturalną walkę ze szkodnikami [Boczek 1984; Pobożniak 2007; Twardowski i Pastuszko 2008]. Wyniki uzyskanych obserwacji wskazują, że w przypadku upraw usytuowanych na polach otoczonych zadrzewieniami i innymi uprawami stwierdzano większą różnorodność i liczebność analizowanych elementów środowiska [Giera 2012]. Rolnictwo w Polsce zajmuje 60% obszaru kraju [Kędziora i Karg 2010], dlatego konieczne są działania mające na celu zwiększenie bioróżnorodności terenów szczególnie narażonych na przekształcenie w wyniku działalności człowieka.

Tabela 1

Ocena występowania agrofagów na monitorowanych uprawach zlokalizowanych na terenach OSN na podstawie obserwacji objawów i uszkodzeń oraz odłowów w 2011 roku

Roślina uprawna	Lokalizacja pola	Szkodnik	Choroba/Patogen	Chwast
Sad jabłoniowy	graniczy z innymi uprawami sadowniczymi	przędziorki (<i>Tetranychus</i> spp.), bawełnica korówka, (<i>Eriosoma lanigerum</i>), mszyce (<i>Aphis</i> spp.), zwójki liściowe (<i>Acala</i> spp.), zmienik pokrzywiak (<i>Lygus pabulinus</i>), przezierniki (<i>Aegeridae</i>)	parcz jabłoni / <i>Venturia inaequalis</i>	gwiazdnica pospolita (<i>Stellaria media</i>), wierzbownica białoróżowa (<i>Epilobium roseum</i>), tasznik pospolity (<i>Capsella bursa-pastoris</i>), komosa biała (<i>Chenopodium album</i>)
Kukurydza I	zróżnicowane pola uprawne (zboże, dynia pastewna)	pryszczarkowate (Cecidomyiidae), skrzyplionka zbożowa (<i>Lema melanopa</i>), mszyce (<i>Aphis</i> spp.), skrzyplionka zbożowa (<i>Lema melanopa</i>)	drobna plamistość kukurydzy / <i>Aureobasidium</i> , głośnia kukurydzy / <i>Ustilago maydis</i> , tamliwość żółtą / <i>Tapesia</i> spp.	komosa biała (<i>Chenopodium album</i>), żółtlica drobnokwiatowa (<i>Galinsoga parviflora</i>), chwastnica jednostronna (<i>Echinochloa crus-galli</i>)
Pszennyto	zadzwienia i krzewy śródpolne	zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), pryszczarkowate (Cecidomyiidae)	fuzaryjna zgorzel podstawy żółtą / <i>Fusarium</i> spp., mączniak prawdziwy zbóż i traw / <i>Blumeria graminis</i> , rdza brunatna / <i>Puccinia recondita</i> , plamistość obwódkowa łsici / <i>Rhynchosporium secalis</i> , septorioza plew / <i>Sclerotinia nodorum</i> spp., czerni zbożowych / <i>Alternaria</i> spp., <i>Cladosporium</i> spp., <i>Epicoecium</i> spp.	fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>), rdest powojowy (<i>Polygonum convolvulus</i>), młotła zbożowa (<i>Apera spica-venti</i>), przytulica czepna (<i>Galium aparine</i>)
Rzepak ozimy	zboża, brak zadzwień śródpolnych	zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), pchełka rzepakowa (<i>Psylliodes chrysocephala</i>), chowacz podobnik (<i>Ceutorhynchus assimilis</i>), gnataz rzepakowiec (<i>Athalia rosae</i>), chowacz brukwiaczek (<i>Ceutorhynchus napi</i>)	sucha zgnilizna kapustnych / <i>Phoma</i> spp., czerni krzyżowych / <i>Alternaria</i> spp., szara pleśń / <i>Botrytis cinerea</i>	fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>), gwiazdnica pospolita (<i>Stellaria media</i>), maturna bezwonna (<i>Malficaria perforata</i>)
Ziemiak jadalny	zboża, rzepak, brak zadzwień śródpolnych	Sionka ziemniaczana (<i>Leptinotarsa decemlineata</i>), zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), mszyce (<i>Aphis</i> spp.)	zazęba ziemniaka / <i>Phytophthora infestans</i> , sucha zgnilizna- alternatioza / <i>Alternaria</i> spp., szara pleśń / <i>Botrytis cinerea</i>	komosa biała (<i>Chenopodium album</i>), chwastnica jednostronna (<i>Echinochloa crus-galli</i>)
Łubin żółty	ziemiaki, z dwóch stron las z przewagą sosny	oprzędzik szary (<i>Sitona griseus</i>), oprzędzik przegowany (<i>Sitona lineatus</i>), zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), strąkowiec grochowy (<i>Bruchus pisorum</i>)	fuzaryjne więdnienie tubinu / <i>Fusarium oxysporum</i> , <i>Fusarium</i> spp.	rdest powojowy (<i>Polygonum convolvulus</i>), komosa biała (<i>Chenopodium album</i>)
Buraki cukrowe	cebula, zboża, brak zadzwień śródpolnych	mszyca burakowa (<i>Aphis fabae</i>), zmieniki (<i>Lygus</i> spp.)	chwośkok buraka / <i>Cercospora beticola</i> , zgnilizna korzenia / <i>Rhizoctonia solani</i>	komosa biała (<i>Chenopodium album</i>), fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>), chwastnica jednostronna (<i>Echinochloa crus-galli</i>)
Cebula z siewu	buraki cukrowe, zboża, brak zadzwień śródpolnych	wciornastkowate (Thripidae), śmiętka cebulanka (<i>Delia antitqua</i>)	mączniak rzekomy / <i>Peronospora destructor</i>	fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>), komosa biała (<i>Chenopodium album</i>), rdest powojowy (<i>Polygonum convolvulus</i>), przytulica czepna (<i>Galium aparine</i>)

Roślina uprawna	Lokalizacja pola	Szkodnik	Choroba/Patogen	Chwast
Ziemiak pastewny	zboża, brak zadzwień srodpoicznych	zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), stonka ziemniaczana (<i>Leptinotarsa decemlineata</i>)	zaraza ziemniaka / <i>Phytophthora infestans</i>	komosa biała (<i>Chenopodium album</i>), chaber bławatek (<i>Centaurea cyanus</i>), perz własciwy (<i>Elymus repens</i>), rdest powojowy (<i>Polygonum convolvulus</i>), fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>)
Kukurydza II	zboża, brak zadzwień srodpoicznych	zmieniki (<i>Lygus</i> spp.), przyszczarkowate (Cecidomyiidae), skrzyplonka zbożowa (<i>Lema melanopa</i>)	drobna plamistość kukurydzy / <i>Aureobasidium zeae</i>	chwasznica jednosrotna (<i>Echinochloa crus-galli</i>), skrzypu polny (<i>Equisetum arvense</i>), perz własciwy (<i>Elymus repens</i>)

Źródło: Badania własne.

Tabela 2

Liczba stawonogów pożytecznych odłowionych w sezonie wegetacyjnym 2011 w wybranych uprawach

Roślina uprawna	Sad jabłoniowy	Kukurydza (I)	Pszennyto	Rzepak ozimy	Ziemiaki (I)	Łubin żółty	Buraki cukrowe	Cebula z siewu	Ziemiaki (II)	Kukurydza (II)
Takson										
Araneae	26	30	49	43	8	28	41	49	17	52
Coleoptera										
Coccinellidae	45	32	13	64	14	39	47	31	24	14
Staphylinidae	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Cantharidae	4	26	24	8	6	4	10	18	13	10
Diptera										
Cecidomyiidae	30	15	66	40	25	44	25	50	21	8
Tachinidae	4	7	21	9	2	3	2	10	1	2
Syrphidae	12	17	23	31	9	13	10	37	12	11
Heteroptera										
Reduviidae	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1
Nabidae	3	7	0	0	0	0	0	0	2	0
Anthocoridae	5	8	1	2	3	5	1	3	3	6
Miridae	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Pentatomidae	0	0	1	2	1	1	4	2	0	3
Neuroptera										
Chrysopidae	26	24	9	36	11	14	25	41	18	21
Hymenoptera										
Apidae	3	0	0	3	0	3	0	0	1	0
Mecoptera										
Panorpidae	8	3	2	5	1	5	1	2	3	3

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Skład ilościowy chwastów w poszczególnych uprawach w 2011 roku

Rodzaj uprawy	Liczba osobników [szt./m ²]	Liczebność gatunków na 1 m ²
Sad jabłoniowy	58,3	15
Kukurydza I	18,5	8
Pszenżyto	90,5	12
Rzepak ozimy	84,8	11
Ziemniak jadalny	9	13
Łubin żółty	7,5	20
Buraki cukrowe	1,5	3
Cebula z siewu	1,2	4
Ziemniak pastewny	3	8
Kukurydza II	3,8	6

Źródło: Badania własne.

4. Wnioski

1. Różnorodność biologiczna szkodników, chorób, stawonogów pożytecznych i roślin segetalnych pól zlokalizowanych na stanowiskach otoczonych wieloma uprawami lub zadrzewieniami śródpolnymi była większa niż siedlisk usytuowanych na terenach ich pozbawionych.
2. Na polach ziemniaków największe zagrożenie stanowiła zaraza ziemniaka. Łuszczyzny rośliny rzepaku porażone były przez *Alternaria* spp. sprawcę czerni krzyżowych. Porażenie pozostałych monitorowanych upraw przez organizmy szkodliwe było na poziomach niestanowiących epidemicznego zagrożenia. Wśród szkodników na uwagę zasługuje bardzo licznie reprezentowana grupa owadów zaliczana do zmienikowatych.
3. Istotną rolę w utrzymaniu równowagi biologicznej danego środowiska mają stawonogi pożyteczne i drapieżne. Najliczniejszą odłowioną grupą były pająki. Licznie występowały również muchówki przyszczarkowate (Cecidomyiidae) oraz chrząszcze biedronkowate (Coccinellidae).
4. W przypadku bioróżnorodności roślin segetalnych stwierdzono zróżnicowanie pod względem występowania poszczególnych gatunków i grup chwastów, zależne od rodzaju uprawy i rośliny uprawnej.

Projekt „Ocena stanu środowiska na Obszarach Szczególnie Narażonych w województwie wielkopolskim”, dofinansowany przez Wielkopolski Fundusz Ochrony Środowiska, realizowano w ramach współpracy Instytutu Ochrony Roślin – Państwowego Instytutu Badawczego z Wojewódzkim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Poznaniu.

LITERATURA

1. Adamczewski K. (2000): Rozwój metod zwalczania i perspektywy ograniczenia chwastów. *Prog. Plant Prot./Post. Ochr. Roślin* 40 (1): 101–112;
2. Andow D.A. (1991): Vegetational diversity and arthropod population response. *Annual Review of Entomology*. 36: 561–586;
3. Badowska-Czubik T., Pala E. (1990): Bawełnica korówka *Eriosoma lanigerum* (Hausm.) w mateczniku podkładek wegetatywnych jabłoni i jej zwalczanie. *Prace ISiK., Seria A, Prace Doświadczalne z Zakresu Sadownictwa* 29: 115–126;
4. Banaszak H. (red.). (1995): *Ochrona Roślin w Integrowanych Systemach Produkcji Rolniczej*. Burak Cukrowy i Pastewny. Inst. Ochr. Roślin. Poznań, 94 ss;
5. Bhowmik P.C. (1997): Weed biology: importance to weed management. *Weed Sci.* 45: 349–356
6. Boczek J. 1984. Rozstawa roślin, zachwaszczenie i współrzędna uprawa, a porażenie roślin przez szkodliwe owady. *Wiad. Entomol.* 5 (1–2): 17–24;
7. Boudreau M.A., Mundt C.C. (1997): Ecological approaches to disease control. *Environmentally Safe Approaches to Crop Disease Control*, N.A. Rechcigl and J.E. Rechcigl (eds.), CRC Press, Boca Raton. 33–62;
8. Bourdeau P. (2001): Biodiversity. *Our fragile world*, M. K. Tolba (red.), EOLSS Publishers, Oxford: 299–308;
9. Firebank L.G. (1999): The diversity of arable plants-past present and some futures. *The BCPC –Weeds* 1: 251–259;
10. Giera A. (2012): Bioróżnorodność w wybranych gospodarstwach rolnych zlokalizowanych na obszarach szczególnie narażonych. *Zag. Dor. Roln.* 2: 79–103;
11. Horoszkiewicz-Janka J., Korbas M., Jajor E., Krawczyk R. (2011): Zdrowotność łubinu wąskolistnego (*Lupinus angustifolius* L.) uprawianego w konwencjonalnym systemie uprawy i w okresie przestawiania na system ekologiczny. *J. Res. Appl. Agric. Engin.* 55 (3): 143–146;
12. Kaniuczak Z., Pruszyński S. (red.). (2007): *Integrowana Produkcja Kukurydzy*. Inst. Ochr. Roślin, Poznań, 78 ss;
13. Karg J., Ryszkowski L. (1996): Animals in arable land. [W:] *Dynamics of an Agricultural Landscape* (red.: L. Ryszkowski, N. French, A. Kędziora), PWRiL. Poznań, 138–172;
14. Kędziora A., Karg J. (2010): Biodiversity of agricultural landscape. [W:] *Restoration of Endangered and Extinct Animals* (red. Słomski R.). Poznań University of Life Sciences: 95–112;
15. Kuszewska K., Fenyk M.A. (2010): Różnorodność biologiczna w krajobrazie rolniczym. *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 9 (1): 57–68;
16. Loreau M., Naeem S., Inchausti P. (red.) (2002): *Biodiversity and Ecosystem Functioning*. Oxford University Press. Oxford, 390ss;
17. Marshall E.J.P., Brown V.K., Boatman N.D., Lutman P.J.W., Squire G.R., Ward L.K. (2003): The role of weeds in supporting biological diversity within the crop fields. *Weed Res.* 43: 77–89;
18. Mrówczyński M., Pruszyński S. (red.). (2006): *Integrowana Produkcja Rzepaku*. Inst. Ochr. Roślin, Poznań, 84 ss;

19. Pobożniak M. (2007): Effect of weedy background on occurrence and effectiveness of *Aphidophagus syrphid* larvae in reduction of black bean aphid (*Aphis fabae* Scop.). *Veg. Crops Res. Bull.* 67: 103–116;
20. Pretty J., C. Brett, D. Gee, R.E. Hine, C.F. Mason, J.I.L. Morison, M. Rayment, G. van der Bijl, Dobbs T. (2001): Policy challenges and priorities for internalising the externalities of agriculture. *Journal of Environmental Planning and Management.* 44: 263–283;
21. Pruszyński S. (2011): Ochrona roślin a bioróżnorodność. *Zag. Dor. Roln.* 4: 7-22;
22. Przybył J., Sęk T., Kowalik I., Dach J. (2004): Zintegrowana uprawa buraka cukrowego. *J. Res. Appl. Agric. Engin.* 49 (1): 16-21;
23. Rola J., Rola H., Domaradzki K. (2009): Przyrodnicza optymalizacja zbiorowisk chwastów w agrocenozach. *Prog. Plant Prot./Post. Ochr. Roślin.* 3: 1102-1111.
24. Simonides E. (2010): Znaczenie powiązań ekologicznych w krajobrazie rolniczym.
25. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie 10 (4): 249–263;
26. Tilman D., Cassman K., Matson P., Naylor R., Polasky S. (2002): Agricultural sustainability and intensive production practices. *Science.* 418: 671–677;
27. Twardowski J.P., Pastuszko K. (2008): Siedliska brzeżne w agrocenozie pszenicy ozimej jako rezerwuary pożytecznych biegaczowatych (*Col. Carabidae*). *J. Res. Appl. Agricul. Engin.* 53 (4): 123–127;
28. Weber R., Kita W. (2011): Zmienność nasilenia chorób podstawy źdźbła odmian pszenicy w zależności od wysokości ścierni, przedplonu i sposobu uprawy. *Prog. Plant Prot./Post. Ochr. Roślin* 51 (2): 879–883;
29. Węgorek P. (2005): Current status of resistance in Colorado potato beetle (*Leptinotarsa decemlineata* Say) to selected active substances of insecticides in Poland. *Journal of Plant Protection Research*, 45 (4): 309-319;
30. Wilby A., Thomas M.B. (2002): Natural enemy diversity and natural pest control: patterns of pest emergence with agricultural intensification. *Ecology Letters.* 5: 353–360;
31. Wolfe M.O. (2000): Crop strength through diversity. *Nature.* 406, 681–682;
32. Zhu Y., Chen H.R., Fan J.H., Wang Y.Y., Li Y., Chen J.B., Fan J.X., Yang S.S., Hu L.P., et al., 2000: Genetic diversity and disease control in rice. *Nature.* 406: 718–722.

DOROTA REMLEIN-STAROSTA, JOANNA KRZYWIŃSKA, KATARZYNA NIJAK,
DARIUSZ DROŻDŻYŃSKI, STANISŁAW WALORCZYK, URSZULA DOPIERAŁA,
RYSZARD JAWORSKI, MACIEJ SZŁYKOWICZ

**ORGANIZMY SZKODLIWE I ENTOMOFAUNA POŻYTECZNA JAKO WSKAŹNIKI
BIORÓŻNORODNOŚCI I STANU FITOSANITARNEGO PRODUKCJI ROLNEJ**

Słowa kluczowe: *bioróżnorodność rolnicza, OSN, owady, chwasty, choroby*

STRESZCZENIE

Projekt badawczy „Ocena stanu środowiska na Obszarach Szczególnie Narażonych w województwie wielkopolskim” zrealizowano w ramach współpracy Instytutu Ochrony Roślin - Państwowego Instytutu Badawczego z Wojewódzkim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Poznaniu. Projekt dofinansował Wielkopolski Fundusz Ochrony Środowiska

Celem wykonywanych analiz w ramach projektu była ocena szeregu elementów środowiska rolniczego stanowiących wskaźniki różnorodności przyrodniczej i stanu fitosanitarnego upraw. Analizy przeprowadzono na terenach obszarach szczególnie narażonych zanieczyszczeniem wód azotanami pochodzenia rolniczego (OSN) w gospodarstwach w Wielkopolsce o obszarze od 10 do ponad 30 ha. W każdym z gospodarstw obserwacją poddano jedną lub dwie uprawy.

Wszystkie obserwowane aspekty bioróżnorodności wykazywały wysokie lub średnie wartości. Analizie poddano również występowanie patogenów i szkodników. Poziomy porażenia monitorowanych upraw przez organizmy szkodliwe nie stanowiły epidemicznego zagrożenia. Występowanie owadów pożytecznych i drapieżnych było duże, co równoważyło występowanie owadów szkodliwych. W przypadku bioróżnorodności roślin segetalnych stwierdzono zróżnicowanie pod względem występowania poszczególnych gatunków i grup chwastów, zależne od rodzaju uprawy i rośliny uprawnej.

DOROTA REMLEIN-STAROSTA, JOANNA KRZYMIŃSKA, KATARZYNA NIJAK,
DARIUSZ DROŹDŻYŃSKI, STANISŁAW WALORCZYK, URSZULA DOPIERAŁA,
RYSZARD JAWORSKI, MACIEJ SZŁYKOWICZ

HARMFUL ORGANISMS AND USEFUL ENTOMOFAUNA AS INDICATORS OF BIODIVERSITY AND PHYTOSANITARY CONDITION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Key words: *agricultural biodiversity, vulnerable areas, insects, weeds, diseases*

SUMMARY

The project „The evaluation of environment condition in areas vulnerable to nitrogen pollution in Wielkopolska” was implemented within Institute of Plant Protection-National Research Institute and Wielkopolska Agricultural Advisory Centre in Poznań cooperation. The project was subsidized by Regional Fund for Environmental Protection and Water Management in Poznań.

The aim of the analysis was to evaluate a certain number of environment components such as biodiversity and phytosanitary condition indicators. The analysis was conducted on chosen farms in areas vulnerable to nitrogen pollution in Wielkopolska. The farms area ranged from 10 to over 30 ha. On each farm one or two crops were fully analysed. All biodiversity factors were high or medium. Pests and diseases, which may cause a critical threat to monocultures and simplified rotation, occurrence was examined. It was concluded that infestation level of examined crops was not epidemic. The high quantity of beneficial and predatory insects balanced pests quantity. Different species and groups of weeds were found on each crop.

e-mail: D.Starosta@iorpib.poznan.pl

INFORMACJE

ANTONI MICKIEWICZ¹

BOGDAN M. WAWRZYŃIAK²

¹Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

²Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

WSPÓLNA POLITYKA ROLNA NA LATA 2014-2020 W ŚWIETLE PROJEKTÓW ROZPORZĄDZEŃ PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY I KOMISJI EUROPEJSKIEJ¹

1. Wstęp

Wspólna Polityka Rolna stanowi jeden z najdłużej funkcjonujących instrumentów wsparcia w ramach Wspólnoty Europejskiej. Priorytetem początkowych działań Wspólnej Polityki Rolnej było promowanie procesu zwiększania produkcji żywności, wobec początkowo wysokiego niedoboru produktów rolno-żywnościowych po II wojnie światowej. Bodźcami dla zachowań produkcyjnych było stosowanie zachęt w postaci dotacji gwarantujących rolnikom uzyskanie opłacalnych cen zbytu swoich produktów rolnych. Rolnicy otrzymywali pomoc finansową przede wszystkim na restrukturyzację gospodarstw, poprawę zarządzania i modernizację technologii. Polityka rolna doprowadziła najpierw do osiągnięcia samodzielności żywnościowej, a potem do powstania nawet nadwyżek głównych produktów rolnych w krajach EWG. Działania tego rodzaju stanowiły duże obciążenie dla budżetu, który musiał dopłacać do eksportu lub płacić za magazynowanie nadwyżek. Początkowo celem WPR było zapewnienie samowystarczalności żywnościowej Wspólnoty, wyposażając rolników w instrumenty stymulujące produkcję. Potem dążono do uniezależnienia wsparcia dla rolnictwa od wielkości produkcji. Środek ciężkości polityki rolnej przerwano ze wspierania rynku lub ceny na bezpośrednie wspieranie dochodów. W rezultacie obniżono gwarantowa-

¹ Projekt badawczy został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

ne ceny, rekompensując to bezpośrednimi płatnościami dla rolników. W sumie koszty funkcjonowania WPR w ogólnym budżecie UE uległy obniżeniu z 70% w połowie lat 90-tych do 40% obecnie [Mickiewicz 2011].

Wiele ważnych zmian wprowadzono w latach 80-tych, jednak prawdziwy przełom nastąpił w latach 90-tych. W rolnictwie zaczęto odchodzić od intensywnych metod produkcji na rzecz rolnictwa zrównoważonego. Szczególny nacisk położono na rolnictwo przyjazne dla środowiska, a przy tym uwzględniające interesy społeczności wiejskiej i otoczenia rolniczego. Wprowadzono dopłaty bezpośrednie, zobowiązując rolników do uwzględniania sytuacji na rynkach zbytu (podaży i popytu), a nie tylko ocenę kierunków produkcji na podstawie własnych dochodów. Dalsze zmiany priorytetów WPR zainicjowano w 1999 r. w ramach reformy Agenda 2000, która kładła nacisk na wzrost konkurencyjności, różnicowanie produkcji i poprawę marketingu produktów rolnych.

Ważny był 2004 r. z uwagi na fakt poszerzenia obszaru Wspólnoty, poprzez przyjęcie 10 nowych państw członkowskich, w tym Polski. Tak więc dotychczasowych 15 krajów dawnej UE (UE-15), zdecydowało się przyjąć jednocześnie 10 krajów z Europy Środkowo-Wschodniej (NUE-10), mając świadomość niskiego poziomu rozwoju tego rolnictwa i niekorzystnych uwarunkowań prawnych. Proces ten miał ogromny wpływ na wyzwania stojące przed Wspólną Polityką Rolną, która pochłania znaczną część budżetu UE (około 40%). Dalsze pogłębienie integracji odbyło się w 2007 r, dzięki przyjęciu kolejnych dwóch państw - Bułgarii i Rumunii. Kilkanaście nowych państw członkowskich wniosło do Wspólnoty około 50 mln ha użytków rolnych - kraje piętnastki dysponowały 130 mln ha, co oznaczało zwiększenie o 40%. Z kolei do 6 milionów osób pracujących w UE—15 dołączyło 7 mln rolników z nowych państw członkowskich (NUE-12), ujawniając problem przeludnienia agrarnego. Znalazła potwierdzenie teza mówiąca o tym, że wielki potencjał produkcji rolniczej, tkwiący w rolnictwie europejskim, nie jest w pełni wykorzystywany z uwagi na niski poziom wydajności pracy [Mickiewicz 2011].

2. Cel i zakres opracowania

Wyzwania stojące przed Wspólną Polityką Rolną w perspektywie lat 2014-2020 dotyczą między innymi zapewnienia większego bezpieczeństwa żywności, zachowania zrównoważonego rozwoju i gospodarowania zasobami naturalnymi, podniesienia jakości ochrony środowiska oraz rozwijanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki na obszarach wiejskich. W ponad 50-letniej historii funkcjonowania WPR przestrzegając podstawowych zasad, jednocześnie dążono do zmian o charakterze ewolucyjnym, co znalazło odzwierciedlenie w stosowanych przez wspólnotę instrumentach polityki rolnej.

Wspólna Polityka Rolna stosowana w mało liczebnej grupie państw (UE-15), nie napotykała na takie trudności, jak obecnie, gdy w stosunkowo szybkim czasie rozrosła się do UE-27, a w połowie 2013 do tego grona dołączy kolejny członek (Chorwacja). Swoim zasięgiem obejmuje – poza Bałkanami - niemal całą Europę, gdzie występują nie tylko odmienne krainy geograficzne, ale także systemy gospodarowania i rodzaje produkcji rolniczej.

Nowe kraje członkowskie domagają się takich samych praw i poziomu wsparcia, jakie występują w dawnych krajach UE-15. Dylematy te ma rozstrzygnąć Wspólnota Europejska, która przy znaczącym udziale środowisk naukowych, krajowych i zagranicznych, przygotowała szereg rozwiązań legislacyjnych i projektów (wniosków) rozporządzeń PE i Rady. Pakiet obejmuje projekty siedmiu nowych rozporządzeń, które będą regulować funkcjonowanie Wspólnej Polityki Rolnej do 2020 r w zakresie: płatności bezpośrednich, rozwoju obszarów wiejskich, wspólnej organizacji rynków rolnych oraz finansowania WPR.

W opracowaniu uwagę skupiono nie na omawianiu poszczególnych pakietów, lecz na przedstawieniu syntezy niektórych nowych rozwiązań, które będą - po przyjęciu przez UE – obowiązywać przy ustalaniu wspólnych ram strategicznych dla funduszy unijnych.

3. Przebieg przygotowań do określenia kształtu Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2014-2020

Pierwsza debata polityczna państw członkowskich na temat kształtu WPR po 2013 r. miała miejsce podczas nieformalnego spotkania Ministrów UE ds. Rolnictwa i Rybołówstwa w 2008 r. w Annecy (Francja). W czasie posiedzenia Rady w 2008 r., podjęto próbę wypracowania Konkluzji Rady w sprawie WPR po 2013 roku, na podstawie wniosków z dyskusji przeprowadzonej w Annecy. Podstawą aktywnego udziału przedstawicieli Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w dyskusji o przyszłości WPR był dokument pt. *Wspólna Polityka Rolna po 2013 roku - założenia i wstępne propozycje*, przygotowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i przyjęty przez Komitet Europejski Rady Ministrów w listopadzie 2008 r. Dokument ten był także przedmiotem konsultacji, w trakcie której Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi otrzymało uwagi i propozycje od licznych respondentów, w tym od organizacji społecznych oraz instytucji naukowych zajmujących się problematyką rolnictwa i obszarów wiejskich [Polska wizja Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r – założenia i wstępne propozycje, 2008].

Według MRiRW Wspólna Polityka Rolna po 2013 roku będzie odgrywała nadal kluczową rolę w zapewnieniu w UE następujących celów: bezpieczeństwa żywnościowego, zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, rów-

nych warunków konkurencji na jednolitym rynku rolnym, a także silnej pozycji konkurencyjnej UE na globalnym rynku rolnym. Z uwagi na wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich WPR, po 2013 r. powinna być instrumentem skierowanym na nowe wspólnotowe wyzwania związane z ochroną środowiska, zmianami klimatycznymi, gospodarką wodną, różnorodnością biologiczną oraz energią odnawialną [Stanowisko rządu RP w sprawie przyszłości WPR UE, 2009].

Aby zapewnić skuteczność WPR po 2013 r. w realizacji powyższych zadań, kolejne zmiany tej polityki powinny zachować w pełni jej wspólnotowy charakter, w szczególności w wymiarze finansowym, zapewniając przez to równe warunki konkurencji na jednolitym rynku UE. Ponadto należy odejść od przestarzałych i nieuzasadnionych w obecnej sytuacji historycznych pułapów płatności bezpośrednich odzwierciedlających intensywność i poziom produkcji rolniczej w państwach członkowskich sprzed kilkunastu lat (UE-15). Bez szybkiego odejścia od dotychczasowego podziału środków na koperty krajowe, niemożliwa jest poprawa skuteczności i efektywności tej polityki wspólnotowej. WPR powinna być polityką prostą i stabilną - musi być zrozumiała dla rolników i podatników, a bez jej znacznego uproszczenia nie będzie to możliwe.

Parlament Europejski (PE) na posiedzeniu plenarnym w 2010 r. przyjął rezolucję w sprawie przyszłości Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r. Dokument nie miał mocy legislacyjnej, ale odzwierciedlał stanowisko eurodeputowanych w debacie nad reformą WPR. Od wejścia w życie Traktatu Lizbońskiego Parlament Europejski współdecyduje, wraz z rządami państw członkowskich o przyjęciu aktów prawnych regulujących kształt WPR na lata 2014-2020, które zaproponuje Komisja Europejska. Przyjęta rezolucja była następstwem prac Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi PE dotyczących przyszłego kształtu WPR [Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie przyszłości WPR, 2010].

W rezolucji podkreślono, iż europejski model rolnictwa nie tylko zapewnia bezpieczeństwo żywnościowe swoim obywatelom i bierze udział w dostarczaniu żywności dla całego świata, ale jednocześnie tak określona polityka, lepiej i bardziej spójnie współpracuje z resztą świata. Szczególnie dobrze UE współpracuje z krajami rozwijającymi się, w celu pomagania im w długoterminowym rozwoju sektorów rolnictwa w sposób zrównoważony. Parlament Europejski stwierdził, że należy maksymalnie zwiększać wiedzę na szczeblu lokalnym, aby mieć na uwadze rozwój wsi i obszarów wiejskich. W obecnej sytuacji, w której ogólna liczba głodujących przekracza miliard, a w Unii Europejskiej ponad 40 milionom osób ubogich brakuje żywności, należy wykorzystać postęp naukowy, aby przynieść odpowiednie rozwiązania mające na celu złagodzenie głodu na świecie, zwłaszcza poprzez efektywniejsze wykorzystanie zasobów [Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie przyszłości WPR, 2010].

Według danych FAO do 2050 r. globalne zapotrzebowanie na żywność podwoi się, zaś liczba ludności na świecie może wzrosnąć z 7 mld obecnie do 9 mld osób. Światowa produkcja żywności będzie musiała odpowiednio wzrosnąć, uwzględniając presję związaną z zasobami naturalnymi, co oznacza, że produkcja żywności na świecie będzie musiała wzrosnąć przy jednoczesnym mniejszym zużyciu wody, energii, nawozów i pestycydów oraz przy zapewne mniejszej powierzchni gruntów, chociaż przykłady krajów afrykańskich wskazują na możliwości poszerzenia arealów upraw rolnych.

W raporcie G. Lyona stwierdzono, że celami WPR, wymienionymi w art. 39 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), jest zwiększenie wydajności rolnictwa, zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, stabilizacja rynków, zagwarantowanie dostępności dostaw towarów oraz rozsądnych cen dla konsumentów. Do tej pory wspólna polityka rolna w dużym stopniu osiągnęła swoje cele i przyczyniła się do wspierania integracji UE, spójności terytorialnej w Europie oraz funkcjonowania wspólnego rynku. Polityka rolna tylko częściowo przyczyniła się do zapewnienia odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej i jeszcze nie osiągnęła stabilizacji rynków, ponieważ rynki stały się wyjątkowo niestabilne i zagrażające bezpieczeństwu żywnościowemu. Rolnictwo i leśnictwo pozostaje ważnym sektorem gospodarki, a jednocześnie dostarcza niezbędne dobra publiczne, utrzymując zasoby naturalne i krajobrazy o walorach kulturowych, stanowiące warunek konieczny wszelkiej działalności człowieka na obszarach wiejskich. Mając również na uwadze, że sektory te już teraz w przeważający sposób przyczyniają się do osiągnięcia europejskich celów klimatycznych i energetycznych w UE, szczególnie celów dotyczących energii odnawialnej z biomasy pochodzącej z rolnictwa i leśnictwa. Źródła bioenergii przyczyniają się również do zmniejszenia zależności energetycznej UE, a w kontekście rosnących cen energii – do tworzenia nowych miejsc pracy i zwiększenia dochodów w sektorze rolno-spożywczym.

W raporcie wskazano, że obywatele UE czerpią znaczne korzyści z WPR, jeśli chodzi o dostępność i wybór bezpiecznej żywności o wysokiej jakości i w rozsądnej cenie, bezpieczeństwo żywnościowe, ochronę środowiska, tworzenie miejsc pracy oraz środki przeciwdziałania zmianom klimatu. Ponadto wskazano na fakt, że 13,6 mln osób jest obecnie zatrudnionych bezpośrednio w sektorach rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, a kolejnych 5 mln pracuje w branży rolno-spożywczej [Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie przyszłości WPR, 2010].

4. Charakterystyka polityki rolnej w ramach I i II filara WPR

Wspólna Polityka Rolna w ramach reformy MacSharry'ego z 1992 r. przeniosła punkt ciężkości ze wsparcia rynku na wsparcie producentów rolnych. Dotychczasowe podtrzymywanie cen produktów rolnych zastąpiono dopłatami bezpośrednimi. W programowaniu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich przyjęto siedmioletni horyzont czasowy, ze względu na możliwość lepszego wykorzystanie funduszy europejskich. Polska przystępując do UE w 2004 r. najpierw uczestniczyła w trzech końcowych latach programu przyjętego na lata 2000-2006. Obecnie po raz pierwszy realizuje z powodzeniem pełny program przewidziany na lata 2007-2013. Stoi więc – podobnie jak pozostałe kraje - przed poważnymi wyzwaniami związanymi z koniecznością zreformowania Wspólnej Polityki Rolnej.

Dzięki kolejnym reformom WPR rolnictwo stało się bardziej zorientowane na rynek, przy czym zachowano wsparcie producentów rolnych, a jednocześnie poprawiła się spójność wymogów w zakresie ochrony środowiska. W propozycjach reform WPR przedstawiono wybór trzech wariantów strategicznych, których realizacja pozwoli zmierzyć się z przyszłymi wyzwaniami i wypełnić cele wyznaczone dla WPR czyli: 1. cel rentownej produkcji żywności, 2. cel zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i działaniami w dziedzinie klimatu i 3. cel zrównoważonego rozwoju terytorialnego.

W strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu „Europa 2020 r.” stwierdzono, że WPR opierać się będzie nadal na dwóch filarach, w ramach których do osiągnięcia tych samych celów wykorzystywane będą komplementarne środki. Filar I obejmie płatności bezpośrednie i środki organizacji rynków, które zapewnią podstawowe wsparcie rocznych dochodów unijnych rolników, a także pomoc w przypadku szczególnych zakłóceń na rynku. W ramach filaru II państwa członkowskie sporządzą i będą współfinansować programy rozwoju obszarów wiejskich.

Reforma WPR powinna wspierać wzrost konkurencyjności oraz realnych wyników w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego oraz środowiska naturalnego. Tak więc zreformowana WPR powinna obejmować bardziej ekologiczny i opierający się na sprawiedliwym podziale filar I, podczas gdy w ramach II filaru należy koncentrować się bardziej na konkurencyjności i innowacjach, zmianie klimatu i środowiska naturalnego. Utrzymanie dwufilarowej struktury WPR nie spotkało się z negacją ze strony państw członkowskich [Komunikat Komisji: Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, 2010].

5. Charakterystyka przyszłych instrumentów związanych z płatnościami obszarowymi

Płatności bezpośrednio stanowią jeden z głównych instrumentów realizacji Wspólnej Polityki Rolnej, która odpowiedzialna jest za wsparcie i stabilizację dochodów rolniczych, obniżanie kosztów produkcji i zachowanie produkcji na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. System płatności obszarowej nie jest jednolity w ramach całej Unii Europejskiej. W krajach UE-15 bazuje się nadal na rozwiązaniach wspierających wielkość produkcji, którą oblicza się na podstawie historycznie ustalanych wielkości plonów referencyjnych (SPS). W toku negocjacji akcesyjnych dla nowych krajów członkowskich (NUE-12) podjęto decyzję o wprowadzeniu systemu jednolitej płatności obszarowej (SAPS). Rozróżnienie powyższe nie tylko dotyczyło metod obliczania dopłat, ale w konsekwencji prowadziło do znaczących różnic w wysokości dopłat, z niekorzyścią dla rolników nowych krajów członkowskich.

Projekt przedstawiony przez PE i KE całkowicie zmienia system płatności bezpośrednich. Płatności mogą być przyznawane rolnikom aktywnym, na podstawie całkowicie nowych uprawnień, których liczba będzie zależna od liczby zadeklarowanych hektarów. Projektowany system płatności ma być stosowany zgodnie z zasadą wzajemnej zgodności, polegającej na przestrzeganiu określonych reguł dotyczących ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i innych poczynań związanych ze zdrowiem (higiena, weterynaria). Celem jest znaczne ograniczenie różnic między poziomami płatności między rolnikami i regionami. Do 2019 r. wszystkie państwa członkowskie zostaną zobowiązane do przejścia na poziomie krajowym do jednolitej płatności do hektara. Nowa koncepcja płatności bezpośrednich ma na celu lepsze wykorzystanie efektu synergii z II filarem. Przyszłe płatności bezpośrednie przeznaczone będą dla czynnych zawodowo rolników, którzy otrzymają wsparcie podstawowego dochodu, poprzez przyznanie podstawowej płatności niezwiązanej z wielkością produkcji. Proponuje się wprowadzenie maksymalnego pułapu dopłat (300 tys. euro), które mogło by otrzymywać duże, pojedyncze gospodarstwo. Oprócz płatności podstawowej każde gospodarstwo otrzyma dopłatę do hektara za stosowanie określonych praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska (ekologizacja). Państwa członkowskie będą mogły przyznać, ale nie będą musiały przyznawać dodatkowej płatności z tytułu obszarów z ograniczeniami naturalnymi. Na ten cel można przeznaczyć do 5% krajowych środków finansowych. Kolejną nowość polega na wsparciu młodych rolników. Płatność podstawowa dla nowych młodych rolników (w wieku poniżej 40 lat) powinna być zasilana dodatkowymi 25% w pierwszych pięciu latach od rozpoczęcia przez nich działalności. Dotyczy to gospodarstw młodych rolników liczących sobie nie

więcej niż 25 lat. Aby przyczynić się do żywotności obszarów wiejskich, poprawić ich konkurencyjność oraz ograniczyć biurokrację, przewiduje się uruchomienie programu wsparcia skierowanego do rolników prowadzących małe gospodarstwa rolne. Rolnicy z takich gospodarstw będą otrzymywać ustaloną przez państwa członkowskie płatność roczną w wysokości od 500 do 1000 euro [Rozporządzenie PE i Rady, 2011].

W stanowisku rządu polskiego i nowych członków UE, zdecydowanie opowiedziano się za stopniowym zrównywaniem pułapu dopłat. Reforma WPR powinna uczynić z niej politykę rozwojową, prostą, sprawiedliwą i wyrównaną. Szereg proponowanych przez KE zmian nie spełnia tych oczekiwań. Rząd RP ocenia, że wiele z nich podporządkowanych zostało zasadzie utrzymania transferów z budżetu UE do państw członkowskich (np. niewielki zakres wyrównania płatności bezpośrednich, „ekologizacja” I filara WPR). Wiele proponowanych przez KE rozwiązań jest skomplikowanych i prowadzą one do wzrostu biurokracji i kosztów wdrażania WPR, nie gwarantując osiągnięcia stawianych przed nimi celów (np. wielokomponentowy system płatności bezpośrednich). Większe zrównoważenie, spójność i sprawiedliwość WPR dałoby powiązanie podziału środków budżetowych z aktualnymi celami i zadaniami stawianymi przed tą polityką. Tymczasem na dystrybucję budżetu WPR nadal wpływać będzie historyczna wielkość i intensywność produkcji rolnej w państwach członkowskich. Niepokojąca jest także próba zwiększenia kompetencji legislacyjnych KE, kosztem Rady UE i Parlamentu Europejskiego. Rząd Polski dostrzega też pozytywne elementy propozycji KE jak: wyeksponowanie roli małych gospodarstw, próba poprawy dystrybucji wsparcia pomiędzy gospodarstwami różnej wielkości, akceptacja powierzchni użytków rolnych jako właściwego kryterium dla oceny wysokości wsparcia bezpośredniego czy wprowadzenie instrumentów WPR wychodzących naprzeciw nowym wyzwaniom (np. instrumenty zarządzania ryzykiem, szersze wspieranie współpracy rolników) [Stanowisko Rządu RP - WPR po 2013 r., 2011].

6. Kierunki wsparcia rozwoju obszarów wiejskich

W PROW na lata 2007-2013 przyjęto do realizacji działania, które zawarto w czterech osiach tematycznych (priorytetowych). Nakreślone w nowej strategii rozwoju obszarów wiejskich cele i zadania są nadal aktualne. Zastosowana szeroka gama instrumentów polityki dotyczyć będzie inwestycji, infrastruktury, ekosystemów, jak również wsparcia dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, środków ochrony środowiska i środków w zakresie zmiany klimatu. Większa uwaga skierowana będzie na innowacyjne pomysły w biznesie i działania władzy na szczeblu lokalnym. Będą uruchomiane nowe kanały dystrybucji, które

stanowią wartość dodaną do zasobów lokalnych. Ważne jest również wsparcie na rzecz rozwoju sprzedaży bezpośredniej i budowa rynków lokalnych. Nowość w tej kwestii polega na tym, że rozporządzenie w sprawie rozwoju obszarów wiejskich opiera się na podejściu strategicznym, polegającym na tym, że państwa członkowskie opracują strategie i programy na podstawie analizy SWOT. Nowy mechanizm realizacji ma na celu zwiększenie skuteczności tego podejścia strategicznego, poprzez ustanowienie wspólnych celów i niezbędnych dostosowań. Wśród długoterminowych celów strategicznych wymieniono zwiększenie konkurencyjności rolnictwa, zapewnienie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i jako nowość, działanie na rzecz klimatu i rozwoju terytorialnego. Według danych Komisji Europejskiej (2009), sektor rolny odpowiada za 14% emisji gazów cieplarnianych związanych z działalnością człowieka w skali światowej. Rolnictwo przyczynia się głównie do emisji metanu i podtlenku azotu, których wpływ na ocieplenie klimatu jest znacząco większy od wpływu samego dwutlenku węgla.

W odniesieniu do wsparcia rozwoju obszarów wiejskich proponuje się silniejsze powiązanie z innymi politykami, w szczególności z polityką spójności, poprzez włączenie II filara WPR we Wspólne Ramy Strategiczne i Kontrakt Partnerski, ukierunkowanie pomocy na realizację z góry określonych mierzalnych celów programu z naciskiem na efekty realizacji programów. Określając wspólne zasady dotyczące wszystkich funduszy we wspólnych ramach strategicznych, II filar WPR powinien umożliwić działania w sposób skoordynowany i komplementarny z I filarem, wzmocnienie zaś powinno nastąpić poprzez efekt synergii.

Ogólnie biorąc polityka rozwoju obszarów wiejskich, jako integralna część WPR, powinna przyczyniać się do:

- konkurencyjności rolnictwa poprzez wspieranie innowacji i restrukturyzacji oraz umożliwianie sektorowi rolnemu efektywnego korzystania z zasobów;
- zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi poprzez ochronę środowiska i krajobrazu wiejskiego oraz utrzymanie zdolności produkcyjnej użytków rolnych;
- zrównoważonego rozwoju terytorialnego obszarów wiejskich poprzez wzmocnienie potencjału ludzkiego na szczeblu lokalnym, budowę potencjału i poprawę warunków lokalnych oraz więzi między ośrodkami miejskimi i obszarami wiejskimi.

Wydaje się, że wokół tych strategicznych celów będą budowane osie tematyczne (priorytetowe) przyszłej PROW, chociaż jak wynika z konkluzji KE, większość środków służy osiągnięciu więcej niż jednego celu lub priorytetu, dlatego nie wydaje się właściwe grupowanie ich w różnych osiach [Rozporządzenie PE i Rady, 2011].

7. Organizacja jednolitej i wspólnej organizacji rynków

Rozporządzeniem Rady (WE) z 2007 r. ustanowiono wspólną organizację rynków rolnych i wprowadzono przepisy dotyczące niektórych produktów rolnych. Celem reformy Wspólnej Polityki Rolnej w tej części, było między innymi uproszczenie legislacji, która zbyt drobiazgowo regulowała wszystkie aspekty obrotu rolnego. Zdaniem Rady uproszczenie nie powinno prowadzić do kwestionowania decyzji co do polityki dotyczącej WPR, które były podejmowane w przeszłości. Aby zapewnić stabilizację rynków oraz odpowiedni poziom życia ludności wiejskiej, opracowano zróżnicowany system wsparcia cenowego dla poszczególnych sektorów.

Parlament Europejski i Komisja Europejska opowiadają się za dalszym utrzymaniem orientacji prorynkowej WPR wraz z ogólną strukturą instrumentów zarządzania rynkiem. Wśród postulatów wskazano na konieczność udoskonalenia mechanizmów dotyczących usprawnienia i uproszczenia instrumentów już istniejących. Dostosowanie powinno obejmować rozszerzenie okresu interwencyjnego, korzystanie z klauzul, gdy występują zakłócenia rynku oraz rozszerzenie prywatnego przechowywania artykułów rolno-spożywczych. Według wcześniejszych ustaleń ulegną likwidacji kwoty mleczne (2015 r.) i cukrowe (2015 r.), natomiast wprowadzone zostaną działania wzmacniające pozycję producentów rolnych w łańcuchu żywnościowym. Symptomatyczne jest, że udział rolnictwa w łańcuchu dostaw żywności zmniejszył się znacząco, z 29% w 2000 r. do 24% w 2005 r. podczas gdy w tym samym czasie zwiększył się udział przemysłu spożywczego, sektora handlu hurtowego oraz sektora dystrybucji [Rozporządzenie PE i Rady, 2011].

8. Kryteria i tryb finansowania Wspólnej Polityki Rolnej

Wzorem lat poprzednich, w latach 2000-2006 Wspólna Polityka Rolna finansowana była z jednego funduszu, tzn. z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, przy czym Sekcja Gwarancji odpowiedzialna była za dopłaty bezpośrednie, zaś Sekcja Orientacji za rozwój obszarów wiejskich. W nowym siedmioletnim okresie programowania i finansowania polityki UE obejmującym lata 2007-2014, wsparcie dla sektora rolnego oraz obszarów wiejskich finansowano z dwóch odrębnych funduszy. Pierwszy z funduszy – Europejski Fundusz Gwarancji Rolnej - finansował działania związane z płatnościami bezpośrednimi, interwencją rynkową i instrumentami weterynaryjnymi. Drugi z funduszy - Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich - finansował działania związane z rozwojem obszarów wiejskich. Nowe zasady finansowania

miały ujednoczyć i uprościć wdrażania działań pomocowych oraz monitorowanie i kontrolę wydatków. Wsparcie produkcji rolnej w UE w coraz większym stopniu odbywało się poprzez dopłaty bezpośrednie dla rolnika, a w coraz mniejszym stopniu poprzez utrzymywanie wysokiego poziomu cen. Przyjęte ramy prawne przyszłej WPR przewidują utrzymanie nadal dwóch funduszy.

W latach 2007-2013 wstępnie planowany łączny budżet WPR ustalony został na poziomie 374,5 mld euro, w tym finansowanie w ramach I filara przewidziano na poziomie 286,2 mld euro (76,4%), a finansowanie II filara na poziomie 88,3 mld euro (23,6%) [Prus, Wawrzyniak, 2010]. W perspektywie finansowania wg wstępnych planów Komisji Europejskiej na lata 2014-2020 środki finansowania WPR rosną do 440,2 mld euro (wzrost o 14,9%), wsparcie I i II filara, z uwagi na inną wieloletnią konstrukcję ram finansowych, wzrośnie tylko o 11,5%.

Tabela 1

**Projekt ram finansowych WPR na lata 2014-2020 w mld euro
(w cenach nominalnych z 2013 r.)**

Wyszczególnienie	Kwota	Procent
Filar I - Płatności bezpośrednie i wydatki rynkowe	321,9	73,1
Filar II - Rozwój obszarów wiejskich	101,2	23,0
Ogółem filar I i II	423,1	96,1
Bezpieczeństwo żywności	2,5	0,6
Pomoc żywnościowa dla osób najbardziej potrzebujących	2,8	0,6
Rezerwa na wypadek kryzysu w sektorze rolnictwa	3,9	0,9
Europejski fundusz dostosowania do globalizacji	2,8	0,6
Badania i innowacje w dziedzinie bezpieczeństwa żywnościowego, biogospodarki oraz zrównoważonego rolnictwa	5,1	1,2
Fundusze dodatkowe ogółem	17,1	3,9
BUDŻET 2014-2020 – OGÓŁEM	440,2	100,0

Źródło: Projekt Rozporządzenia PE i Rady w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania i monitorowania jej, Bruksela 2011.

Wg przewidywań z 2012 roku kwota wydatków na I i II filar WPR w latach 2014-2020 będzie niższa o około 20 mld Euro.

Nowością tak skonstruowanego programu jest, że finansowanie I i II filara zostało uzupełnione dodatkową kwotą 17,1 mld euro, która ma na celu wspieranie szczegółowych celów. W sprawie wieloletnich ram finansowych przewidziano, że kwota budżetu dla każdego filara zostanie utrzymana w wartościach nominalnych na poziomie 2013 r. Środki wsparcia zostały podzielone dość równomiernie na każdy rok budżetowy, w tym po 45,5 mld euro corocznie na I filar oraz po 14,5

mld euro rocznie na II filar. Komisja Europejska ogłaszając w październiku 2011 r. projekt reformy Wspólnej Polityki Rolnej UE na lata 2014 - 2020 podkreśliła, że podstawą WPR mają pozostać dopłaty bezpośrednie do hektara. Komisja proponuje wprowadzenie wielu zmian w systemie ich przyznawania oraz stopniowe zrównanie ich poziomu we wszystkich państwach Unii Europejskiej. Dostęp do dopłat będą mieli jedynie aktywni rolnicy. Aktywny rolnik to taki, którego przychód z płatności bezpośrednich rocznie przekracza, bądź jest równy 5% łącznej sumy przychodów z działalności nierolniczej (nie dotyczy rolników, którzy otrzymali poniżej 5 tys. euro). Specjalnie premiiowani będą rolnicy, którzy będą spełniać tzw. trzy „zielone” warunki ochrony środowiska. Po pierwsze chodzi o dywersyfikację kultur, po drugie o zabezpieczenie ziemi pod pastwiska oraz po trzecie przekazanie 7% upraw na infrastrukturę ekologiczną. Rolnik, który nie będzie spełniał tych warunków, otrzyma jedynie 70% należnych mu dopłat.

Komisja zapowiedziała co prawda zrównywanie dopłat w całej Unii, ale mimo starań nowych państw UE, nie zaproponowała jednakowej we wszystkich krajach podstawowej stawki dopłat. Obecni beneficjenci z UE-15 będą otrzymywać stopniowo nieco mniej, ale nie więcej, niż 10 proc. mniej wobec obecnych dopłat.

KE zaproponowała również zmiany w II filarze nowej Wspólnej Polityki Rolnej. Mają one premiiować rolników aktywnych, prowadzących intensywną produkcję. Wspieranie będą rolnicy, którzy w swoich gospodarstwach prowadzić będą innowacyjne metody produkcji. Kraje członkowskie będą mieć swobodę przesuwania 5 proc. środków między dwoma filarami WPR. W rezultacie rozporządzenie obejmuje swoim zasięgiem zasady dotyczące finansowania WPR, systemu doradztwa rolniczego, systemów zarządzania i kontroli, oraz zasady wzajemnej zgodności. W odniesieniu do systemu doradztwa rolniczego potwierdzono poprzednie przepisy, że FAS organizuje się dla beneficjentów w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem oraz ustanawia wymogi podstawowe w zasadach dobrej kultury rolnej, zgodnej z ochroną środowiska [Rozporządzenie PE i Rady, 2011].

9. Podsumowanie

Postawiona teza, że nastąpi zjawisko zbliżania poziomu wsparcia polityki rolnej w kolejnych ramach finansowych, znalazło odzwierciedlenie w stosunku do nowych rozwiązań WPR. W świetle pakietu siedmiu projektów (wniosków) Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Wspólnej Polityki Rolnej do 2020 r. wyłania się bowiem nowa wizja tej polityki. Przyjęte ramy prawne przyszłej WPR wskazują na pojawienie się nowych akcentów, jak przykładowo wzrost znaczenia działań związanych ze zmianą klimatu czy równowagi terytorialnej, które poprzednio nie występowały z takim nasileniem. Trudności wypracowania jednolitego stanowi-

ska biorą się z odmiennych oczekiwań państw członkowskich, które prezentowały odrębne filozofie w podejściu do tego, jakie funkcje powinny spełniać instrumenty wsparcia finansowego WPR.

Na ogół nie budziła dyskusji kwestia wspólnej polityki rolnej opartej na dwóch filarach. W ramach I filara związanego głównie z płatnościami bezpośrednimi, nie osiągnięto konsensusu w sprawie zrównania poziomu tych dopłat w krajach UE-15 w porównaniu do NUE-12. Zbliżenie poziomu dopłat zostanie osiągnięte dopiero pod koniec 2020 r. Proponuje się objęcie całej UE systemem płatności opartym na uprawnieniach (jak obecny SPS) i tym samym wycofanie SAPS w nowych państwach członkowskich. Wprowadzono pojęcie aktywny rolnik, który będzie funkcjonował na podstawie nowych uprawnień. Częścią składową uprawnień będą płatności proekologiczne (tzw. zazielenienie), które mają się przyczynić do ochrony środowiska naturalnego. Opierając się na wielkości dotychczasowych dopłat bezpośrednich jakie Polska otrzymała w latach 2007-2013 (5,4%), można prognozować wysokość budżetu na ten cel w wysokości 17,1 mld euro (obecnie 15,4 mld euro).

Polityka rozwoju obszarów wiejskich w ramach II filara w nowych państwach członkowskich, odgrywała istotną rolę w procesie przekształceń strukturalnych, restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych. Kompleksowe wsparcie, jakie oferowała obecna polityka rozwoju obszarów wiejskich miała na celu osiągnięcie zrównoważonego wzrostu, utrzymanie żywotności obszarów wiejskich oraz zwiększenie konkurencyjności sektora rolnego. Tego celu nie uda się osiągnąć przy utrzymywaniu na niskim poziomie wsparcia planowanego w ramach II filara (23,0%).

Dopiero na początku 2013 r. dowiemy się jaki ostateczny kształt – po dyskusji - przyjmie prezentowana wersja wspólnej polityki rolnej.

LITERATURA

1. Mickiewicz A., (2011): Przebieg i realizacja działań w ramach I i II filara wspólnej polityki rolnej, ZUT, Szczecin.
2. Prus P., Wawrzyniak B. M., (2010): Cechy charakterystyczne rolnictwa i obszarów wiejskich w 27 krajach Unii Europejskiej, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1/2.
3. Wniosek rozporządzenia PE i Rady ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej, Bruksela 2011.
4. Wniosek rozporządzenia PE i Rady określające środki dotyczące ustalenia niektórych dopłat i refundacji związanych ze wspólną organizacją rynków produktów rolnych, Bruksela 2011.

-
5. Wniosek rozporządzenia PE i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW, Bruksela 2011.
 6. Wniosek rozporządzenia PE i Rady zmieniający rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 w związku ze stosowaniem płatności bezpośrednich dla rolników w odniesieniu do roku 2013.
 7. Wniosek rozporządzenia PE i Rady w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej.

e-mail: a.mickiewicz@zut.edu.pl
e-mail: bogdan.wawrzyniak2@neostrada.pl

MAŁGORZATA BOJAŃCZYK
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

KONTROLA KORZYSTANIA ZE ŚRODKÓW UNIJNYCH KIEROWANYCH NA ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

1. Wstęp

„Wyrównanie szans rozwojowych i wspomaganie zmian strukturalnych na obszarach wiejskich” jest jednym z sześciu celów horyzontalnych zapisanych w Narodowej Strategii Spójności - dokumencie strategicznym określającym priorytety i obszary wykorzystania oraz system wdrażania funduszy unijnych w Polsce w latach 2007- 2013. Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) jest głównym instrumentem polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a współfinansowane z niego działania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) odgrywają szczególną rolę w procesach rozwojowych obszarów wiejskich. Mając na uwadze fakt, że obszary wiejskie w Polsce stanowią 93, 2% powierzchni kraju można bez wątpienia stwierdzić, iż właściwe zarządzanie i wdrożenie PROW 2007-2013 jest priorytetem. Należyte wydatkowanie otrzymanych środków związane jest ściśle z koniecznością kontroli w jednostkach uczestniczących we wdrażaniu funduszy unijnych. Niespełnienie tego warunku może skutkować zwrotem do kasy unijnej zainwestowanych środków, nie tylko w kwocie nominalnej, ale powiększonej o odsetki.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie tematu kontroli oraz pokazanie, jak ważną rolę pełni określenie ram odpowiedniego systemu działań kontrolnych stanowiących zapewnienie prawidłowego zarządzania i wdrażania funduszy unijnych, na przykładzie PROW 2007-2013.

Artykuł ma charakter informacyjny.

2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013

PROW 2007-2013 jest dokumentem określającym cele, priorytety i zasady wspierania rozwoju obszarów wiejskich zgodnie ze strategicznym podejściem Unii Europejskiej. Program ten realizowany jest horyzontalnie w całym kraju, uwzględniając zróżnicowanie regionalne. W realizację PROW 2007-2013 bezpośrednio zaangażowane są instytucja zarządzająca oraz agencja płatnicza, przy czym mogą one powierzyć wykonywanie swoich zadań innym podmiotom, jako zadania delegowane. PROW 2007-2013 wdrażany jest przez 18 podmiotów wdrażających, tj. Fundację Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, 16 samorządów województw, Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) oraz Agencję Rynku Rolnego (ARR). ARiMR jest jednocześnie agencją płatniczą. Rolę instytucji zarządzającej pełni Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Nadzór nad agencją płatniczą sprawuje Minister Finansów.

Podstawą realizacji PROW 2007-2013 są działania w ramach czterech osi, których realizacja odzwierciedla priorytetowe kierunki rozwoju obszarów wiejskich Polski.

Oś 1 - Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, koncentruje się na zapewnieniu odpowiednich instrumentów wsparcia i poniesieniu nakładów finansowych na pokrycie kosztów dostosowujących gospodarstwa rolne do rosnących wymagań wspólnotowych (w tym związanych z ochroną środowiska) oraz wzmożonej presji konkurencyjnej ze strony producentów z innych krajów unijnych oraz krajów trzecich. Na ten cel zostały zaplanowane działania wspierające proces restrukturyzacji gospodarstw rolnych i wzmocnienie kapitału rzeczowego, przy możliwości ograniczenia wsparcia dla gospodarstw największych. Ponadto cel ma zapewnić poprawę konkurencyjności Rolnictwa, przemysłu spożywczego, kreowanie wartości podstawowej produkcji rolnej, wsparcie w zakresie zdobywania wykształcenia i podnoszenia kwalifikacji oraz przyspieszyć przekształcenia strukturalne.

Oś 2 - Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich - koncentruje się na bezpośrednich działaniach związanych z odpowiednimi praktykami rolniczymi w obrębie gospodarstwa, takimi jak promowanie zrównoważonego sposobu gospodarowania, odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód, kształtowanie struktury krajobrazu, przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo.

Oś 3 - Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej łączy się zarówno z podstawowymi kierunkami rozwoju ekonomicznego i społecznego gospodarstw rolnych poprzez wzmocnienie potencjału ekonomicznego, restrukturyzację i modernizację, jak i z dobrymi warunkami do

życia pod względem jakości środowiska i krajobrazu, infrastruktury społecznej i technicznej. Instrumenty dostępne w ramach Osi 3 uzupełniają priorytety zdefiniowane w ramach pierwszych dwóch osi i w sposób synergiczny mogą pozytywnie oddziaływać na mieszkańców obszarów wiejskich.

Oś 4 – Leader jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym realizowanie i wdrażanie celów przede wszystkim Osi 3. Celem Osi 4 jest aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi, zwiększenie potencjału zdobywania środków finansowych i ich wykorzystania, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja.

PROW 2007-2013 oprócz działań wymienionych powyżej, obejmuje również pomoc techniczną, w ramach której finansowana jest działalność dotycząca przygotowania, zarządzania, monitorowania, oceny, informowania i kontroli Programu [PROW 2007-2013].

Kwota przeznaczona na działania wynosi 17 232 484 107 euro środków publicznych, z czego wkład unijny wynosi 13 230 038 156 euro. Dodatkowo Polska na realizację tzw. „nowych wyzwań” otrzymała ze środków unijnych blisko 170 mln euro, z czego ok. 59, 11 mln euro postanowiono przeznaczyć na poprawę dostępu do szerokopasmowego Internetu, ok. 66 mln euro na inwestycje dotyczące produkcji mleka, ok. 33, 78 mln euro na inwestycje z zakresu gospodarki wodnej ukierunkowanej na retencję wodną oraz 10 mln euro na ochronę różnorodności biologicznej.

Od początku realizacji PROW 2007-2013 wg stanu na 12 października 2012 r. w ramach wszystkich działań zostało złożonych 5 458 166 wniosków o przyznanie pomocy (w tym w ramach ONW złożono 4 456 084 wnioski). Liczba zawartych umów lub wydanych decyzji wyniosła 4 867 917. Poziom kontraktacji środków wynosi ponad 82,49 % budżetu PROW 2007- 2013.

W ramach PROW 2007-2013 na rzecz beneficjentów zrealizowano płatności na kwotę 38,29 mld zł, co stanowi 53,04 % alokacji środków EFRROW przeznaczonych na realizację PROW 2007-2013.

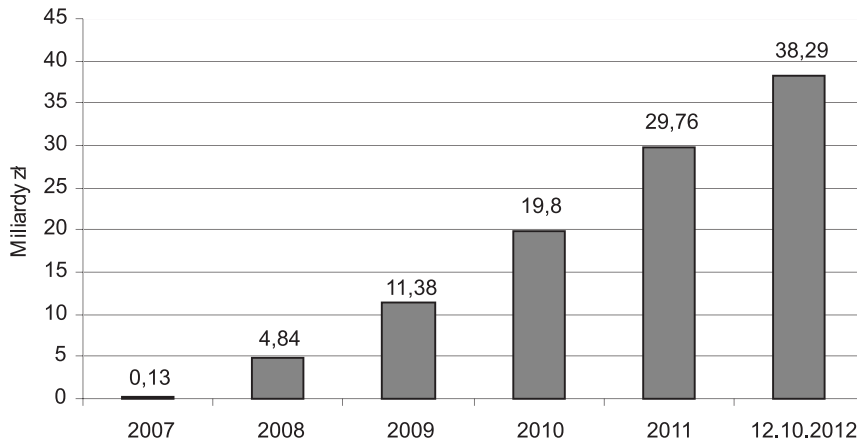
Biorąc pod uwagę strukturę płatności w podziale na poszczególne działania wdrażane w ramach PROW 2007-2013, największe kwoty płatności przeznaczone zostały na działania:

- „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” (około 17,68% wszystkich zrealizowanych płatności),
- „Renty strukturalne” (około 16,79%),
- „Modernizacja gospodarstw rolnych” (około 15,23%)
- „Program rolnośrodowiskowy” (około 12,93%).

Szacowany transfer środków publicznych PROW 2007-2013 do poszczególnych województw przedstawia wykres 2.

Wykres 1

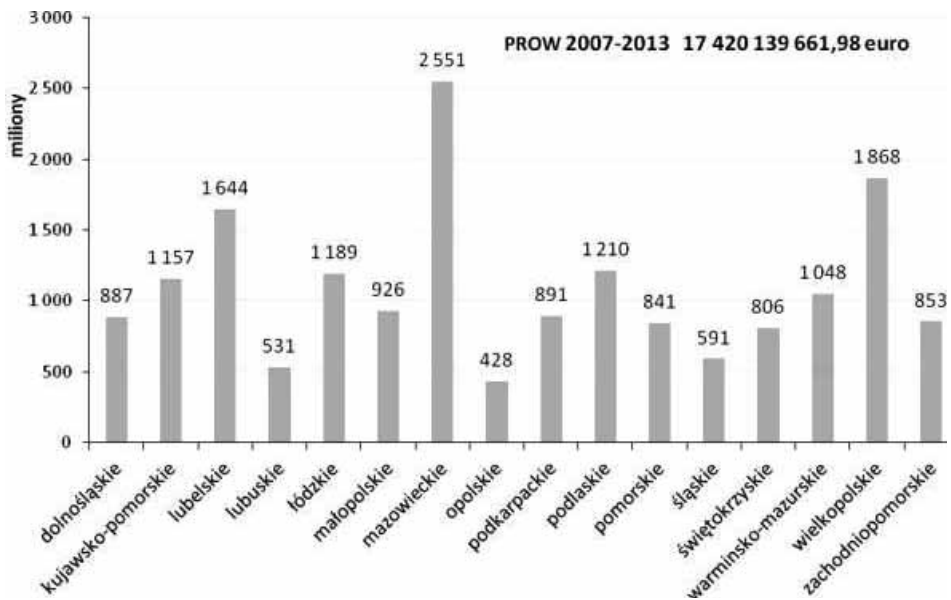
Zrealizowane płatności ze środków publicznych PROW 2007-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Informacji z realizacji PROW 2007-2013.

Wykres 2

Szacowany transfer środków publicznych PROW 2007-2013

Źródło: Informacja na temat realizacji PROW 2007-2013, wg stanu na 15 czerwca 2012 r., str. 8.

Powyższe dane wskazują systematyczny wzrost realizacji płatności w poszczególnych latach. Mając na uwadze fakt, że środki w ramach PROW 2007-2013 mogą być wydatkowane do końca 2015 r., nie istnieje obecnie zagrożenie niewykorzystania środków. Ponadto instytucja zarządzająca PROW 2007-2013 podejmuje cały czas kroki zmierzające do jak najlepszego wykorzystania środków pozostających jeszcze do zakontraktowania. Przykładem jest ostatnia zmiana rozporządzenia w sprawie podziału środków PROW 2007-2013, gdzie określone zostały limity przyznania pomocy projektom z zakresu infrastruktury szerokopasmowego Internetu na obszarach wiejskich, a także limity na dodatkowy zakres obejmujący inwestycje dotyczące budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia targowisk, czy na inwestycje z zakresu gospodarki wodnej. Dodatkowo w celu właściwego zarządzania finansowego w ramach działania „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” limity zostały uchylone. W przypadku działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w związku z niewykorzystaniem limitu środków w województwie podkarpackim w odniesieniu do naboru w 2011 r., przyznany został limit dla tego województwa dla naboru planowanego w 2012 roku. Ponadto zamiast określania konkretnej daty kursów wymiany euro na złote, instytucje przyznające pomoc, przed jej przyznaniem, dokonywać będą wyliczania wysokości środków pozostających jeszcze do zakontraktowania. [PROWięści sierpień 2012, str. 9].

3. System kontroli w ramach PROW 2007-2013

Kontrola w znaczeniu funkcjonalnym oznacza badanie lub przegląd polegający na ustaleniu stanu faktycznego, porównaniu go ze stanem wymaganym/pożądanym oraz dokonanie jego oceny. Rozpatrywana jest w następujących aspektach:

- podmiotu przeprowadzającego (wewnętrzna, zewnętrzna),
- czasu przeprowadzenia (kontrola ex ante, kontrola ex post, kontrola w trakcie),
- badanego obszaru (kontrola finansowa, kontrola wykonania zadań).

Ponadto w znaczeniu zarządczym jest to przyjęty system zarządzania (procedury, instrukcje, zasady, mechanizmy) służący do uzyskania racjonalnej pewności, że cele zarządzania zostaną osiągnięte. Proces, dzięki któremu zarządza się określonymi działaniami [Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej 2005, str.20].

Mechanizmy kontrolne w ramach PROW 2007-2013 oparte są głównie na kontroli prawidłowości, tj. zgodności z przepisami prawa i dokumentami wyznaczającymi kierunki działalności (programy) [Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej 2005, str. 21], jak również pod wzglę-

dem legalności, rzetelności oraz wykonywania zadań pod względem wydajności i skuteczności.

Z punktu widzenia prawa, ocenie i porównaniu podlega legalność podejmowanych działań, ustalenie nieprawidłowości oraz przekazanie wyników w formie wniosków i zaleceń do uprawnionego organu) [Trocki, Gruczy 2007, str. 226].

Instytucja zarządzająca PROW 2007-2013 sprawuje nadzór nad podmiotami wdrażającymi, w zakresie wykonywanych przez te podmioty zadań delegowanych, pod względem wykonywania tych zadań zgodnie z przepisami prawa i programem oraz pod względem efektywności wdrażania PROW 2007-2013 oraz zapewnienia prawidłowego wykonywania przez agencję płatniczą jej zadań. W ramach ww. nadzoru nad podmiotami wdrażającymi, instytucja zarządzająca przeprowadza kontrole planowe oraz doraźne.

Podstawę prawną do przeprowadzania kontroli w podmiotach wdrażających w zakresie wykonywania przez te podmioty zadań instytucji zarządzającej stanowi art. 7 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW. Planowanie, przygotowanie i przeprowadzenie kontroli odbywa się zgodnie z przepisami rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 sierpnia 2007 r. w sprawie szczegółowego sposobu sprawowania nadzoru nad podmiotami, które wykonują jako delegowane zadania instytucji zarządzającej w ramach PROW 2007-2013 oraz zarządzeń wewnętrznych obowiązujących w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Kontrola przeprowadzana w ramach nadzoru nad podmiotami wdrażającymi polega na sprawdzeniu prawidłowości i terminowości wykonywania zadań, przestrzegania wytycznych i poleceń wydanych przez instytucję zarządzającą, przestrzegania przyjętych przez podmioty wdrażające procedur wdrażania PROW 2007-2013, zgodności tych procedur z obowiązującymi przepisami prawa, efektywności i skuteczności wdrażania poszczególnych działań oraz wykonania zaleceń pokontrolnych.

System kontroli w ramach PROW 2007-2013 oparty jest również o „Standardy kontroli w administracji rządowej”. Standardy te stosowane są jako dobra praktyka, gdyż stosowanie ich nie wynika bezpośrednio z przepisów dla PROW 2007-2013.

W rozporządzeniu o nadzorze uregulowane są zagadnienia dotyczące kontroli, aby zarówno kontrolującym jak i jednostkom kontrolowanym jasno określić ich prawa i obowiązki związane z przeprowadzaniem kontroli.

Wyniki przeprowadzonych kontroli wskazują na to, czy podmioty wdrażające we właściwy sposób wykonują delegowane im zadania i pozwalają instytucji zarządzającej na podjęcie właściwych działań w przypadku stwierdzonych nieprawidłowości. Natomiast przeprowadzenie przedmiotowych kontroli zgodnie

z przepisami prawa zapewnia prawidłowość, skuteczność i efektywność zarządzania PROW 2007-2013. Powyższe jest szczególnie istotne z uwagi na treść art. 75 rozporządzenia Rady 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW. Zgodnie z tym przepisem, w przypadku delegowania zadań innemu podmiotowi instytucja zarządzająca zachowuje pełną odpowiedzialność za skuteczność i prawidłowość zarządzania i wykonywania tych zadań.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi może ponadto przeprowadzać kontrole i wydawać wiążące wytyczne w zakresie wykonania przez samorzady województw zadań związanych z dokonywaniem wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju, realizowanego w ramach osi Leader. Szczegółowy sposób przeprowadzania tych kontroli określają przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 maja 2009 r. w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzania kontroli w zakresie wykonywania przez samorząd województwa zadań związanych z dokonywaniem wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi sprawuje również nadzór nad Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie wykonywania zadań związanych z wdrażaniem pomocy technicznej, w tym przyznawaniem tej pomocy, pod względem wykonywania tych zadań zgodnie z przepisami prawa i programem oraz pod względem efektywności wdrażania programu oraz zapewnienia prawidłowego wykonywania przez agencję płatniczą jej zadań.

Podstawę prawną sprawowania nadzoru stanowi art. 7 ust. 1 pkt 2 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich. Szczegółowy sposób sprawowania nadzoru nad Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa określa rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 października 2009 r. w sprawie szczegółowego sposobu sprawowania nadzoru nad Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie wykonywania zadań związanych z wdrażaniem pomocy technicznej.

Zakres zadań instytucji zarządzającej w odniesieniu do wdrażania poszczególnych działań PROW 2007-2013, jest odmienny od zakresu zadań agencji płatniczej, co wynika z przepisów unijnych. Jednakże są one ze sobą bezpośrednio związane i zadania agencji płatniczej stanowią kontynuację zadań instytucji zarządzającej. Instytucja zarządzająca odpowiada za prowadzenie postępowań w sprawach o przyznanie pomocy finansowej, w tym kontrole administracyjne wniosków o przyznanie pomocy i zawieranie umów lub wydawanie decyzji przyznających pomoc, a agencja płatnicza odpowiada za prowadzenie postępowań w sprawach wypłaty tej pomocy, w tym kontrole administracyjne wniosków o płatność, oraz przeprowadzanie kontroli na miejscu.

Zadania instytucji zarządzającej jak i zadania agencji płatniczej zostały delegowane do tych samych podmiotów. Agencja płatnicza może przeprowadzać kontrole podmiotów wdrażających, tj. FAPA, Agencji Rynku Rolnego i Samorządów Województw, w zakresie wykonywanych przez te podmioty zadań instytucji zarządzającej oraz żądać przedstawienia informacji, udostępnienia lub przekazywania dokumentów w zakresie określonym w art. 75 ust. 1 lit. h rozporządzenia nr 1698/2005, zgodnie z którym instytucja zarządzająca odpowiada za zapewnienie, że agencja płatnicza otrzymuje wszystkie niezbędne informacje, w szczególności dotyczące stosowanych procedur oraz wszelkich przeprowadzanych kontroli w odniesieniu do operacji wybranych do finansowania, przed zezwoleniem na płatność.

Podstawę prawną przeprowadzania kontroli przez agencję płatniczą stanowi art. 8 ust. 1 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich. Warunki i sposób przeprowadzania kontroli określają przepisy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 25 marca 2009 r. w sprawie warunków i sposobu przeprowadzania przez agencje płatniczą kontroli niektórych podmiotów wdrażających w zakresie wykonywania przez te podmioty zadań delegowanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Kontrola przeprowadzana w podmiotach wdrażających w zakresie zadań instytucji zarządzającej polega na sprawdzeniu prawidłowości i terminowości wykonywania zadań delegowanych, przestrzegania przyjętych przez podmioty wdrażające procedur wdrażania, wykonywania zaleceń pokontrolnych.

Agencja płatnicza może przeprowadzać również kontrole w zakresie delegowania swoich zadań, na podstawie umów zawartych przez agencję płatniczą z podmiotami wdrażającymi. Kontrole takie mogą dotyczyć prawidłowości i terminowości wykonywania zadań delegowanych w zakresie wdrażania działań, przestrzegania wytycznych i zaleceń, przestrzegania przyjętych przez podmioty wdrażające procedur wdrażania czy wykonywania zaleceń pokontrolnych.

W ramach funkcjonowania systemu kontrolnego przeprowadzane są kontrole beneficjentów w ramach kontroli administracyjnej wniosków o przyznanie pomocy i wniosków o płatność. Kontrole powyższe przeprowadzane są przez instytucje wdrażające. Kontrole te obejmują wszystkie elementy, których kontrola za pomocą środków administracyjnych jest możliwa i stosowna.

Ponadto na etapie wniosków o przyznanie pomocy oraz wniosków o płatność przeprowadzane są kontrole krzyżowe, które mają na celu wykrywanie i eliminowanie podwójnego finansowania operacji z różnych źródeł krajowych lub wspólnotowych, z wyjątkiem przewidzianych prawem dla danego działania.. Kontrole krzyżowe dotyczą wydatków rozliczanych w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013, PROW 2007-2013, Programu Operacyjnego Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013, jak również poprzedniej perspektywy finansowej 2004-2006.

W przypadku operacji inwestycyjnych przeprowadzane są wizytacje w miejscu oraz kontrole na miejscu. Kontrole te przeprowadzane są przez podmioty wdrażające, agencję płatniczą oraz jednostki organizacyjne, którym agencja płatnicza oraz podmioty wdrażające powierzyły ich przeprowadzenie. Podstawę prawną przeprowadzenia wizytacji i kontroli, o których mowa wyżej są przepisy ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich oraz umowy o przyznanie pomocy zawarte pomiędzy podmiotem wykonującym jako delegowane zadania instytucji zarządzającej i agencji płatniczej, a beneficjentami, w trybie określonym w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 sierpnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przeprowadzania kontroli na miejscu i wizytacji w miejscu w ramach PROW 2007–2013.

Warunki, jakie powinny spełniać jednostki organizacyjne, którym agencja płatnicza oraz podmioty wdrażające mogą powierzyć przeprowadzanie kontroli na miejscu lub wizytacji w miejscu, określają przepisy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 maja 2007 r. w sprawie warunków, jakie powinny spełniać jednostki organizacyjne, którym można powierzyć wykonywanie czynności kontrolnych w ramach PROW 2007–2013.

Należy również dodać, że ogromnym wsparciem systemu są kontrole przeprowadzane przez państwowe i unijne służby kontrolne, np.: Najwyższą Izbę Kontroli, Urzędy Kontroli Skarbowej, Urząd Zamówień Publicznych czy Europejski Trybunał Obrachunkowy.

4. Wnioski końcowe

System kontroli dla PROW 2007-2013 jest systemem zbudowanym ściśle według określonych przez Unię wytycznych oraz dostosowanym do polskich regulacji prawnych. Z punktu widzenia zarządzania i wdrażania PROW 2007-2013 system ten wydaje się być efektywny i skuteczny. Stanowi on jednolitą płaszczyznę odniesienia dla planowania i prowadzenia kontroli, oceny wyników oraz monitorowania wdrożenia zaleceń pokontrolnych, tak aby uniknąć w przyszłości ryzyka wystąpienia analogicznych nieprawidłowości. Na chwilę obecną nie wystąpiły poważniejsze utrudnienia przy wdrażaniu mechanizmów kontrolnych. Jednakże ostatecznie ocenić go będzie można po zakończeniu PROW 2007-2013. Ocena taka i jej wyniki mogłyby być dodatkowo wytyczną jak zbudować mechanizmy kontrolne związane z przyszłym programem, w ramach którego realizowana będzie polityka rozwoju obszarów wiejskich. Należy również podkreślić, że właściwe wydatkowanie środków unijnych na rozwój obszarów wiejskich jest szansą na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa na arenie światowej oraz skuteczną realizację wyzwań stawianych wobec obszarów wiejskich.

LITERATURA

1. Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej (Wydawnictwo: Najwyższa Izba Kontroli, lipiec 2005).
2. Narodowe Strategiczne Ramy odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie - Narodowa Strategia Spójności. (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007 r.).
3. Ogólna informacja o stanie realizacji poszczególnych działań w ramach PROW 2007-2013 wg stanu na dzień 15 czerwca 2012 r.
4. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.
5. PROWieści, sierpień 2012 r.
6. Roczne sprawozdania z realizacji PROW 2007-2013 (lata 2007-2011).
7. Rozporządzenie Komisji (UE) nr 65/2011 z dnia 27 stycznia 2011 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w odniesieniu do wprowadzenia procedur kontroli oraz do zasady wzajemnej zgodności w zakresie środków wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (Dz. Urz. UE L 25 z 28.01.2011, str.8 i DZ. Urz. UE L 48 z 21.02.2012 r., str. 7).
8. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 maja 2007 r. w sprawie warunków, jakie powinny spełniać jednostki organizacyjne, którym można powierzyć wykonywanie czynności kontrolnych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 101, poz. 685, z późn. zm.).
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 sierpnia 2007 r. w sprawie szczegółowego sposobu sprawowania nadzoru nad podmiotami, które wykonują jako delegowane zadania instytucji zarządzającej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 163, poz. 1160, z późn. zm.).
10. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 sierpnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przeprowadzania kontroli na miejscu i wizytacji w miejscu w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 168, poz. 1181, z późn. zm.).
11. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 6 sierpnia 2007 r. w sprawie szczegółowego zakresu zadań instytucji zarządzającej wykonywanych przez niektóre podmioty jako zadania delegowane oraz sposobu ich wykonywania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 150, poz. 1067, z późn. zm.).
12. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. Urz. UE L 277 z 21.10.2005, str. 1, z późn. zm.).
13. Trocki Michał, Gruczy Bartosz (red.): Zarządzanie projektem europejskim. Wyd. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa 2007.
14. Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 64, poz. 427, z późn. zm.).
15. Zbiorcze sprawozdanie bieżące tygodniowe z realizacji PROW 2007-2013 (stan na 12.10.2012 r).

ANNA PABICH
*Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu*

ZATRUDNIENIE W OŚRODKACH DORADZTWA ROLNICZEGO W 2012 ROKU

W strukturze organizacyjnej państwowego doradztwa rolniczego, w oparciu o Ustawę z dnia 22 października 2004 roku działają:

- Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, podległe Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi, z Oddziałami w Krakowie, Poznaniu i Radomiu,
- 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (ODR).

W związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwach, ustawą z dnia 22 stycznia 2009 roku, wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego podlegają obecnie właściwemu sejmikowi województwa, który nadaje statut ośrodkowi wojewódzkiemu, Uwzględniając w szczególności zapewnienie realizacji zadań jednostek doradztwa rolniczego na terytorium całego kraju, a także jednolitą organizację i sposób działania tych jednostek, Minister właściwy do spraw rozwoju wsi rozporządzeniem z dnia 4 grudnia 2009 roku określił ramowy statut wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.

Centrum Doradztwa Rolniczego prowadzi analizy zatrudnienia w ODR od ponad dwudziestu lat. Celem tych analiz było monitorowanie zmian, i ich wpływ na organizację i stan zatrudnienia w jednostkach doradczych.

Podstawą tej analizy były odpowiedzi ankietowe otrzymane w końcu czerwca 2012 roku, ze wszystkich (16) ośrodków doradztwa rolniczego. W artykule zaprezentowano również wyniki analiz przeprowadzonych w podobnym zakresie w latach wcześniejszych.

W jednostkach doradztwa rolniczego, w połowie 2012, roku zatrudnionych było prawie 4700 osób, w tym około 200 osób to pracownicy Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie i Oddziałów Centrum (tabela 1).

Tabela 1

**Zatrudnienie w jednostkach doradztwa rolniczego
stan na 30 czerwca 2012 roku**

Jednostka doradcza	Liczba osób
Centrum Doradztwa Rolniczego	198
Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego	4490
Ogółem	4688

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR i CDR.

Ze względu na odmienną strukturę organizacyjną i zadania realizowane przez Centrum Doradztwa Rolniczego, dalsza część analizy dotyczyć będzie tylko wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.

Informacje o zatrudnieniu w ośrodkach doradztwa rolniczego, gromadzone w Centrum Doradztwa Rolniczego i publikowane w „Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego” sięgają początku lat dziewięćdziesiątych [Pabich 1998, 2003, 2005, 2007]. W ciągu kilkunastu lat analizy zmian można zauważyć nieznaczną tendencję spadkową liczby zatrudnionych w ośrodkach doradztwa rolniczego. Po roku 2003 zatrudnienie osiągnęło pewną stabilizację, wynosiło ok. 5 300 do 5 400 osób (tabela 2).

Tabela 2

**Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego
w latach 1992-2012 (liczba osób)**

Rok	Ogółem zatrudnionych	w tym: kadra kierownicza i doradcza
1992	5 846	4 579
1996	5 700	4 700
1998	5 630	4 620
2003	5 315	4 362
2005	5 426	4 510
2007	5 354	4 410
2010	4 603	3 777
2012	4 490	3 772

Źródło: Opracowanie własne [Pabich 1998, 2001, 2003, 2005, 2007, 2010].

Znaczny spadek zatrudnienia (ok.14 %) miał miejsce w okresie od połowy 2007 do 2010 roku i dotyczył wszystkich wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego. Nieznaczne zmniejszenie zatrudnionych ma miejsce również w roku 2012, ale spadek dotyczy tylko liczby ogółem zatrudnionych, kadra kierownicza i doradcza pozostaje na niemal tym samym poziomie zatrudnienia.

Podział administracyjny kraju na województwa różnej wielkości, o różnym poziomie rozwoju rolnictwa i rozdrobnieniu gospodarstw, ma odzwierciedlenie w liczbie zatrudnionych i liczbie terenowych zespołów doradczych. W najmniejszym ośrodku zatrudnione są 122 osoby, największy liczy 592 zatrudnionych. W poszczególnych przedziałach liczbowych zatrudnienia, mieszczą się:

- do 200 osób – Łosiów, Kalsk, Barzkowice, Częstochowa,
- 201 do 300 osób – Olsztyn, Modliszewice, Szepietowo, Gdańsk, Minikowo, Karniowice, Bratoszewice,
- 301 do 400 osób – Wrocław, Boguchwała,
- powyżej 401 osób – Końskowola, Poznań, Warszawa.

W strukturze ośrodków, dziesięć posiada trójstopniową organizację centrala – oddział - zespół doradczy, i nie ma to związku z liczbą zatrudnionych. W pozostałych województwach: dolnośląskie, małopolskie, opolskie, podkarpackie, podlaskie i wielkopolskie, występuje dwustopniowa organizacja centrala - zespół doradczy.

Bezpośredni związek z wielkością województwa i liczbą zatrudnionych ma liczba terenowych zespołów doradczych. W sumie jest ich obecnie 310, o dwa mniej niż w roku 2010. Dwa najmniejsze ośrodki w Łosiowie i Kalsku mają po 11 zespołów doradczych, zaś największe w Poznaniu i Warszawie, odpowiednio po 31 i 37 zespołów doradczych w terenie.

Zatrudnionych w ośrodku doradztwa rolniczego można ująć w trzech grupach (tabela 3):

- kadra kierownicza: dyrektor, z-cy dyrektora, dyrektorzy oddziałów, kierownicy komórek organizacyjnych (działów), zespołów doradczych w powiatach, centrów (np. ogrodniczych, wystawienniczych) zespołów i sekcji,
- specjaliści i doradcy centrali i terenowych zespołów doradczych,
- pozostali: pracownicy działów administracyjno-gosodarczych, księgowości, kadr i organizacji pracy, stanowisk BHP, obsługi prawnej, audytu wewnętrznego itp.

Tabela 3

Zatrudnienie w ODR w 2012 roku

Grupy stanowisk	Liczba osób
Kadra kierownicza	570
Specjaliści i doradcy Centrali	798
Specjaliści i doradcy PZD	2404
Pozostali	718
Ogółem	4490

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Największa grupa zatrudnionych to specjaliści i doradcy, stanowią oni ponad 70% ogółu zatrudnionych (tabela 4).

Tabela 4

**Zatrudnienie w ODR w latach 2001-2012
wg grup stanowisk (funkcji)**

Stanowisko (funkcja)	Zatrudnienie w latach (liczba osób)				
	2003	2005	2007	2010	2012
Kadra kierownicza	322*	601	520	585	570
Specjaliści i doradcy	4 040	3 909	3 890	3192	3202
Pozostali	953	916	944	826	718
Ogółem	5 315	5 426	5 354	4603	4490

*bez kierowników terenowych zespołów doradczych, uwzględniono w grupie specjaliści i doradcy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Do roku 2007 liczba doradców i specjalistów była dość stabilna i kształtowała się na poziomie 3900 do 4000 osób. Znaczny spadek zatrudnienia w tej grupie do ok. 3200 osób, ma miejsce po roku 2007 i utrzymuje się na tym samym poziomie do chwili obecnej. Około 25% specjalistów i doradców (798 osób) zatrudnionych jest w centrali i oddziałach ośrodków, pozostali to pracownicy terenowych zespołów doradztwa (tabela 5).

Prawie 56% zatrudnionych stanowią kobiety. Przewaga kobiet występuje w większości grup stanowisk poza kadrami kierowniczą. Najwięcej z nich (58%) zatrudnionych jest w centrali ośrodka. W ciągu ostatnich dwóch lat, nieznaczny wzrost (2%) udziału kobiet wystąpił w grupie kadry kierowniczej (tabela 5).

Tabela 5

**Procentowy udział kobiet i mężczyzn zatrudnionych w ODR
w 2012 roku wg grup stanowisk**

Stanowisko (funkcja)	Liczba osób	Procentowy udział	
		Kobiet	Mężczyzn
Kadra kierownicza	570	48	52
Specjaliści i doradcy centrali	798	58	42
Doradcy terenowych zespołów doradczych	2404	56	44
Ogółem	3772	x	x

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

W działach przedsiębiorczości i WGD oraz metodyki doradztwa i szkoleń kobiety stanowią odpowiednio 74 i 75%. Jedynie w dziale systemów produkcji rolnej występuje nieznaczna przewaga (56%) mężczyzn, a największy ich udział (80%) występuje w dziale zastosowań teleinformatyki.

Wraz z przejściem ośrodków doradztwa rolniczego przez sejmiki wojewódzkie, rozporządzeniem MRiRW wprowadzono zmiany w ramowym statucie ośrodków. Zaproponowano w nim, między innymi funkcjonowanie następujących komórek organizacyjnych:

- Dział Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa,
- Dział Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki,
- Dział Ekonomiki,
- Dział Zastosowań Teleinformatyki,
- Dział Metodyki Doradztwa, Szkoleń i Wydawnictw,
- pozostałe działy i stanowiska administracyjno-gospodarcze zapewniające działalność ośrodka.

W ramach działów rozporządzenie umożliwia tworzenie zespołów lub sekcji. Szczegółową strukturę organizacyjną komórek i zakres ich zadań określa regulamin organizacyjny ustalony przez dyrektora i zatwierdzony przez właściwy sejmik. W ośrodkach, które mają oddziały, w oddziałach funkcjonują zespoły, będące odpowiednikami działów w Centrali.

W praktyce struktura ośrodków doradztwa rolniczego odbiega od propozycji ujednoczenia organizacji i sposobów działania tych jednostek. Trudno też o jednoznaczne wnioski odnośnie funkcjonowania ośrodka ze względu na różny stopień szczegółowości zebranych informacji. Jednakże pewne różnice można zauważyć. Odstępstwa najczęściej dotyczą większej liczby działów i innych zakresów działania. Najczęściej dotyczy to: Działu Metodyki Doradztwa i wyłączenia z niego wydawnictw w Działu Informacji i Wydawnictw, utworzenia samodzielnego Działu Rozwoju Obszarów Wiejskich, WGD i Ekologii i Ochrony Środowiska.

Dział Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa, największy w strukturze działowej ośrodka. W jego obrębie, w trzech ośrodkach, utworzono sekcje np. technologii produkcji rolnej, rolnictwa ekologicznego, ochrony środowiska i cross compliance. W pozostałych funkcjonują stanowiska ds., a ich liczba w dziale od kilku do dwudziestu dwóch świadczy o dużej specjalizacji świadczonych usług. Nowe stanowiska dotyczą odnawialnych źródeł energii, standardów jakościowych i w większym stopniu programów rolnośrodowiskowych.

Dział Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki, często rozszerzony o Rozwój Obszarów Wiejskich lub bez WGD, funk-

cjonującego jako samodzielny Dział. W dwóch przypadkach utworzono sekcje, w pozostałych występują stanowiska ds. Nowe stanowiska dotyczą: aktywizacji środowiska, aktywizacji społeczno-zawodowej, porad prawnych, dziedzictwa kulturowego, projektów krajowych i zagranicznych.

Dział Ekonomiki, bardziej jednolity w strukturze, czasami uzupełniony jest w nazwie o przedsiębiorczość. Z aktualnych obszarów działania można wymienić: ubezpieczenia w rolnictwie i bankowość, restrukturyzację gospodarstw i podatki. W ślad za tym utworzono odpowiadające tym obszarom stanowiska.

Dział Zastosowań Teleinformatyki, liczący ponad 50 osób, nie występuje w strukturze wszystkich ośrodków, a zatrudnione osoby zajmują się administracją sieci, informatyką i sekcją FADN.

Dział Metodyki Doradztwa, Szkoleń i Wydawnictw, jeden z podstawowych działów w strukturze ośrodka, w tym zakresie działania występuje w 12 województwach. W trzech województwach występuje jako Dział Metodyki Doradztwa i Szkoleń, w jednym pod nazwą Dział Edukacji i Informacji. W tych przypadkach informacja i wydawnictwa związane z działalnością poligraficzną funkcjonują jako odrębne Działy.

W strukturze organizacyjnej ośrodków doradztwa rolniczego funkcjonują również zespoły doradztwa rolniczego. Określane jako rejonowy lub terenowy zespół doradców, działają najczęściej w granicach powiatu. Jest ich obecnie 310, najwięcej w województwie mazowieckim i wielkopolskim, odpowiednio 37 i 31, najmniej w lubuskim i opolskim po 11. Największe ośrodki zatrudniają po ok. 330 doradców w terenie, najmniejsze ok. 60 osób. Powiatowy Zespół Doradztwa stanowią najczęściej kierownik i doradcy (rolniczy, ogólnorolni, rolni, produkcji i ekonomiki), taki podział wykazano w 13 ośrodkach. W pozostałych występuje specjalizacja, która często jest odwzorowaniem struktury centrali (tabela 6).

Tabela 6

Struktura grup stanowisk i wykształcenie doradców terenowych zespołów doradczych w 2012 roku

Grupy stanowisk	Liczba osób	Wykształcenie (w procentach)	
		średnie	wyższe
doradcy, doradcy ogólnorolni, rolni, rolniczy produkcji i ekonomiki	1719	19	81
produkcji roślinnej, produkcji zwierzęcej, ogrodnictwa, systemów produkcji rolnej	259	14	86
ekonomiki	92	6	94
wgd i agroturystyki przedsiębiorczości wgd i agroturystyki żywienia i produktu regionalnego	100	27	73
przedsiębiorczości, programów i projektów, Rozwoju Obszarów Wiejskich, reorientacji zawodowej, zabezpieczenia funkcji zespołu	116	8	92
ekologii i ochrony środowiska	82	–	100
szkolenia	13	–	–
pracownicy administracyjni	23	–	–
Ogółem	2404	–	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Największą komórką organizacyjną w centrali (oddziałach) ośrodkach doradztwa rolniczego, jest Dział Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa, liczy on prawie 260 osób (tabela 7). Nie we wszystkich ośrodkach jest to największa jednostka, bowiem rozpiętość zatrudnienia sięga od 5 do 49 osób. Tylko kilka ośrodków utrzymało doświadczalnictwo, które w poprzednich latach mieściło się w tym dziale.

Tabela 7

**Struktura zatrudnienia i wykształcenie kadr kierowniczej specjalistów
i doradców w działach (zespołach) w 2012 roku**

Komórka organizacyjna	Liczba osób	Wykształcenie liczba osób w %	
		średnie	wyższe
Kadra kierownicza	570	5	95
Specjaliści i doradcy centrali	798	14	86
w tym Działy:			
Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa	259	6	91
Przedsiębiorczości, WGD i Agroturystyki, Ekonomiki,	130	2	97
Zastosowania teleinformatyki	112	5	95
Metodyki Doradztwa, Szkoleń i Wydawnictw	52	23	77
Pozostałe: (ROW, Informacji i Wydawnictw, Ekologii i Ochrony Środowiska i inne)	182	37	63
	63	5	95
Specjaliści i doradcy terenowych zespołów doradczych	2404	17	83
Ogółem	3772	X	X

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR.

Liczba zatrudnionych w pozostałych działach centrali ośrodka jest w miarę wyrównana i mieści się w granicach 130 -180 osób.

Zdecydowana większość specjalistów i doradców, 83% posiada wykształcenie wyższe. W działach technologicznych odsetek osób z wyższym wykształceniem jest nieco wyższy. W Dziale Systemów Produkcji Rolnej, Przedsiębiorczości oraz Ekonomiki ponad 90% to osoby z wyższym wykształceniem (tabela 7). Podobnie, w terenowych zespołach doradztwa zdecydowana większość doradców na tych stanowiskach posiada wykształcenie wyższe (tabela 7). W przypadku Działu Metodyki Doradztwa, Szkoleń i Wydawnictw, nieco niższy poziom wykształceniem wynika z przyporządkowania temu Działowi pracowników obsługi ośrodków szkoleniowych, poligrafii i innych nie wymagających wyższego wykształcenia na tych stanowiskach.

Generalnie od momentu prowadzenia analiz, rośnie udział pracowników z wykształceniem wyższym, osiągając w 2012 roku najwyższy poziom (tabela 8).

Tabela 8

**Wykształcenie specjalistów i doradców WODR
(bez kadry kierowniczej) w latach 2001-2012**

Lata	Liczba osób	Wykształcenie (w%)	
		średnie	wyższe
2001	3339	31	69
2003	4040	30	70
2005	3909	27	73
2007	3890	24	76
2010	3192	20	80
2012	3202	17	83

Źródło: Opracowanie własne [Pabich 2001, 2003, 2005, 2007, 2010, 2012] na podstawie danych WODR.

Od roku 2001 liczba specjalistów i doradców znacząco nie zmieniła się, wzrosło natomiast ich wykształcenie. W grupie specjalistów i doradców centrali i zespołów doradczych średnio 83% osób posiada wykształcenie wyższe. W ciągu ponad 10 lat, od 2001 roku liczba ta zwiększyła się o ponad 14%.

Nieco więcej osób, średnio 86% z wyższym wykształceniem zatrudnionych jest w centrali ośrodka. Zatrudnieni w zespołach doradczych średnio w 83% legitymują się wykształceniem wyższym, i w tej grupie poziom wykształcenia wzrósł najwięcej, w ciągu dwóch lat o 3%.

Przyporządkowanie wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego sejmikom wojewódzkim wprowadzone na początku tego roku miało ujednoczyć organizację i sposób działania tych jednostek. Jednak nowe statuty ośrodków dostosowane do potrzeb funkcjonowania na danym obszarze różnią się między województwami, a w ślad za tym zmienia się też struktura organizacyjna ośrodków. W niektórych, w ramach działów utworzono sekcje, ale w większości funkcjonują stanowiska ds. o różnym stopniu szczegółowości. Można zauważyć zmiany wprowadzające nowe obszary działania doradców np.: odnawialne źródła energii, standardy jakościowe, aktywizacja społeczno-zawodowa, ubezpieczenia w rolnictwie czy bankowość. Większe zmiany dotyczą zmniejszenia liczby zatrudnionych w doradztwie i wzrostu wykształcenia doradców, co powinno korzystnie wpływać na jakość świadczonych usług.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

„Racjonalna technika ochrony roślin” – Materiały z X Jubileuszowej Konferencji. Praca zbiorowa -opracowanie pod redakcją Stefana Wolnego, Wydawca: Instytut Ochrony Roślin - PIB, Poznań 2012, s. 187.

Publikacja jest zbiorem ponad 20 artykułów na temat nowych przepisów dotyczących stosowania środków ochrony roślin oraz zmian prawnych dotyczących badania sprzętu przeznaczonego do stosowania tych środków. Przedstawia dorobek naukowy w obszarze potrzeb i techniki stosowania środków ochrony roślin.

Opracowanie zawiera wiele szczegółowych informacji na w/w temat, m.in.: opis nowatorskich badań i rozwiązań korzystnych zarówno w kontekście skuteczności stosowanych środków jak i ochrony środowiska, a także przedstawia efekty zastosowania tych rozwiązań w praktyce.

Bardzo przydatna publikacja, przeznaczona dla doradców, pracowników instytucji otoczenia rolnictwa, a także dla samych rolników, zwłaszcza w kontekście czekających Polskę zmian i obowiązku wdrożenia od 2014 roku ogólnych zasad integrowanej ochrony roślin.

„Gatunki obce w faunie Polski”. Opracowanie pod redakcją: Zbigniewa Głowacińskiego, Henryka Okarmy, Jerzego Pawłowskiego i Wojciecha Solarza, Wydawca: Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2011, s. 698.

Gwałtowne nasilenie się procesu introdukcji gatunków obcych inwazyjnych w drugiej połowie XX wieku sprawiło, że inwazje biologiczne stanowią obecnie w skali globalnej jedno z głównych zagrożeń dla różnorodności biologicznej, ustępując jedynie utracie siedlisk. Dlatego tak ważna jest znajomość gatunków obcych i „zawleczonych” do Polski oraz poznanie ich biologii, dokładnej charakterystyki oraz wpływu na ekosystemy i nasze gatunki rodzime.

Rekomendowana pozycja zawiera bogaty wykaz gatunków inwazyjnych, zarówno flory, jak i fauny, jest skarbnicą wiedzy na temat ich biologii, szkodliwości, profilaktyki, a także sposobów ich zwalczania. Informacje prezentowane są w dwóch językach: polskim oraz angielskim. Książka jest bogato ilustrowana i stanowi doskonałe źródło informacji o gatunkach obcych występujących na terenie naszego kraju.

Publikacja bardzo przydatna dla pracowników naukowych, doradców rolnych i rolnośrodowiskowych, także rolników oraz wszystkich, którym bliska jest tematyka ekologii i ochrony środowiska, szczególnie na terenach rolniczych i leśnych.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - Tytuł artykułu i streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie po 14 wierszy;
 - słowa kluczowe w języku polskim i angielskim;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 2003 i wersje nowsze);
 - preferowana objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDRAW;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych należy umieścić w nawiasie kwadratowym, a w nim podać: nazwisko cytowanego autora, rok wydania cytowanej pracy, numer cytowanej strony (lub stron), np. [Kowalski 2010, 32];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. **Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5** powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: kwartalnik@cdr.gov.pl

Uwaga !

Redakcja informuje Autorów, że na stronie internetowej Wydawcy, obok spisów treści kolejnych numerów **zamieszczane będą pełne teksty artykułów w języku polskim i streszczenia w języku polskim i angielskim**. Jeśli Autor nie wyraża zgody na zamieszczenie artykułu na stronie internetowej Wydawcy prosimy o złożenie pisemnego zastrzeżenia w momencie składania artykułu do Redakcji. Brak zastrzeżenia będzie przez Redakcję traktowany równoznacznie ze zgodą Autora na zamieszczenie artykułu w internecie.